PÉLDÁZATOK
A MEGISMERÉSRŐL ÉS A TOVÁBBÉPÍTÉSRŐL

ÉPÍTÉSZ MESTERKURZUS

bevezetés

Az elmúlt pár évben a Közép Tanszék a komplex tervezés témáját közös oktatói elhatározás eredményeként fogalmazta meg és írta ki. Ezekre a témákra, helyszínekre lehetett jelentkezniük a hallgatóknak.
Korábban másképp szerveződött a munka. Minden oktató megfogalmazta, megfogalmazhatta a maga javaslatát, azt a témakört, azt a célt, aminek a feldolgozását izgalmasnak találta, ami motiválta.
A megjelölt téma lehetett konkrét helyszín, pontosan leírt tervezési programmal, de jelezhetett más szándékot is. 2007 év végén, készülve a következő szemeszterre, a felhívás, a kínálat esetemben így íródott:

Természetesség..... Ez lenne a cél..... Természetes, magától érthető, nyilvánvaló, logikus elemmé válni, minden görcsölést, bizonytalanságot, akaratosságot, zajosságot, bántó harsányságot mellőző elemmé. Olyan vonalakat húzni, olyan tereket szerkeszteni, olyan színeket festeni, olyan hangulatokat varázsolni, melyek az adott helyen, az adott pillanatban a lehető legtermészetesebb szereplői a történetnek.
Próbálkozásaink már voltak – szerethetők, örömöt hozók, ígéretesnek elkönyvelhetők. Ami miatt jó őket idézni, az az alkotás folyamata, az egymásra épülő gondolatok egymást gerjesztő sokasága, a megértés, a megértettség, az érthetőség megnyugtató, bíztató pillanatai.
Amit nyújthatunk egymásnak, az a közös munka, a közös gondolkozás, a közös alkotás öröme, a közösen komponált művek egymást befogadó, elfogadó, egymással harmonizáló együttese, együttesei.
Ami mindehhez nélkülözhetetlen: a megismerés – a helyszín, a téma, a kerettörténet és egymás ismerete.
2007. 11. 20.

Ezzel egy időben a Mesterkurzus második ciklusában a Vendvidékkel ismerkedtünk. A vendéglátónk U.Nagy Gábor volt. A félév során 4 „zárthelyi feladatot” fogalmaztunk meg – ezek közül a második:

„Helyszínünk továbbra is a Vendvidék.
Azon belül Orfalu.
A falu központját alakítjuk tovább.
A teaház elindított egy folyamatot – hangulatok, hasznosítási elképzelések, beépítést formáló-módosító elemek (épületek, kertrendezés) fogalmazódtak meg.
A továbblépés a terület bővítésével teljesedhet ki.
Szabad kezet kaptunk a meglévő bolt-kocsma épület sorsát illetően: bonthatjuk, és újat telepíthetünk, vagy bővíthetjük, átalakíthatjuk, felújíthatjuk.
Programja:
Kocsma, melyhez tartoznia kell egy leválasztható külön teremnek, ami alkalmanként a testületet fogadja. A testület 5 fős, de témáktól függően a létszám kiegészülhet. Területe ezért 40 m^2 körüli legyen.
A kocsma egy vegyesbolt szerepét is betöltheti, ami rendelésre beszerez alapvető élelmiszereket, napi rendszerességgel. Területe 30-40 m^2, kiegészülve vizesblokkal, a legszükségesebb gazdasági háttérrel (raktár, fűtés, szoc. blokk.)
Az épület részeként kell kialakítani egy orvosi rendelőt, ami heti egy nap fogadja a körzeti orvost és betegeit.
.....

Közös munkát várunk – 2-3-4 fős csapatok egymás gondolatain építkező közös alkotását.
A központi téma a közösség (Orfalu – tágabban a Vendvidék) közösségtudatának, az összetartozásnak, a vállalt-vállalható helyi jellegzetességeknek, karakterjegyeknek a kivetítése, építészeti-hangulati megfogalmazása – erősítendő a hovatartozás érzését saját maguk és az idelátogatók irányába egyaránt.
(Ez utóbbi nehezen megfejthető mondat – tessenek szabadon értelmezni!)

mellékletek:
rendezési terv, helyszínrajz, fotók
Kérlek Benneteket, hogy saját fotóitokkal, rajzaitokkal, érzéseitekkel egészítsétek ki a szűkös induló anyagot.
Fontosnak vélem a terület másik oldalának – az út túloldalán elhelyezkedő területnek –, a látványnak, tájnak, minél pontosabb megismerését, megfigyelését – vagy a megfigyelés, megismerés kereteinek optimális kialakítását az új téregyüttes tervezése során.
(Ez pedig egy túlontúl szubjektív mondat – tessenek szabadon megfeledkezni róla!)

A feladat beadása, értékelése: 2008. 03. 14. 15-20 h

A Mesterkurzusról:

A BME Építészkarának Középülettervezési Tanszéke 2005-ben akkreditálta Szakmérnöki képzését. Az alapító tanszékvezető, Csági Ferenc Ybl-Díjas, Kossuth-díjas építész a tanszék tradícióihoz hűen valósította meg azt a műhelyt, amelynek célja a hazai kortárs építészet fiatal alkotóinak magas színvonalú továbbképzése. Az alapítás óta 3 kurzus, esetenként 4-4 szemeszter futott le nagy sikerrel: a kikerült fiatal hallgatók azóta olyan fontos középületeket terveztek, mint például a Pannonhalmi Főapátság új Látogatói Központja a Kosaras dombon, a Prezi irodaház belső tereinek kialakítása Budapesten, a kisléptékű középületek közé sorolható szombathelyi rendezvénycsarnok vagy a lembergi Bernardinus monostor külső tereit rendező nemzetközi tervpályázat első díjas pályaműve.
A képzés alapvetően a tervezési készséget kívánja fejleszteni, minden kiegészítő ismeret, illetve diszciplina ennek van alávetve. A kurzus négy szemesztere négy, egymásra épülő, egymással összefüggő építészeti tematika köré szerveződik. E négy problémakör végső soron az építészet speciális tér-idő rendszerével kapcsolatos, azaz az építészet egészét a hely-kor relációban vizsgálja.
Az első három félév foglalkozik az építészeti hellyel, a természetestől a mesterséges (művi) felé haladva (természet, falu, város), a negyedik az idővel, az idő és az építészet viszonyával (épített örökség).
Feladataink a kurzusokon megszerzett ismeretanyag gyors, hatékony, érzékeny feldolgozását célozzák, miközben aktuális szakmai kérdésköröket is boncolgatnak (ökologikus építés, energiatudatosság) és egyben reagálnak a kortárs építészet éppen aktuális felvetéseire, a most zajló építészeti kérdésekre.

A Mesterkurzus 2013-14-ben 7 előadásnapot szervezett: a hét előadásnap (kiskonferencia) célja részben a három ciklus alatt felhalmozódott tapasztalatnak rendszerezése, bemutatása, és innovatív párbeszéd – dialógus kezdeményezése a társtudományok képviselőinek bevonásával. A hét alkalmat hét hívószóra, központi témára

szerveztük. A házigazdák a Mesterkurzus eddigi tanárai, oktatói. Az előadók a volt hallgatók, és az aktuális témákhoz köthető társtudományok jeles képviselői. A tervezett ismertetők egyszerre kötődnek a kurzusok témáihoz, bevégzett feladataihoz és az időközben született alkotásokhoz, az ezek mentén felmerülő kérdésekhez, témákhoz. Számvetés tehát az elvégzett munkával, de egyben ismerkedés annak hatásaival, a továbbgondolás, továbblépés lehetőségeivel.....

Fentiekből kiolvasható, hogy a programcsomag a három kurzus közösségének (hallgatók, mesterek, előadók) tapasztalatait, mint vitaalapot kínálja fel minden érdeklődőnek. A 7 előadásnap anyagából a Mestrekurzus 2014 c. fejezetben olvashatók részletek.
A találkozások részeként szervezett beszélgetések a jövő (a következő kurzusok) lehetséges témáit keresik, párbeszéddel közelítenek korunk aktuális kérdéseihez, keresik azokat a felületeket, ahol a társadalmi hasznosság, a kreatív, kísérletező kedv, a szociális érzékenység, a józan ész, a megalapozott szakmai tapasztalat, az innováció, az eltérő kultúrákban való jártasság egymást erősítve találhat egymásra.

A jóízű találkozásokat újabb sorozat követte 2015-ben:
Példázatok a megismerésről és a továbbépítésről.

A háromrészes szeminárium célja, hogy részesei lehessünk három "expedíciónak", melyek eltérő értékekkel rendelkező világokat tárnak fel. A megismerés különböző lehetséges útjain indulunk el, a tapasztalás során gyarapodó tudások és mindezek szintézise során megtapasztalt új felismerések átélése a célunk. A három példázat arra ösztönöz, hogy ez az ismeretszerzési folyamat természetes része legyen építészeti alkotó munkánknak.

Munkánk része, hogy az elhangzó gondolatfelvetéseket összegyűjtve, azokat írásban is rögzítsük.

Ezt a szöveggyűjteményt kínáljuk most Önnek.

Budapest, 2015 májusa

Karácsony Tamás, építész,
a Mesterkurzus témavezető tanára,
az előadások szerkesztője, moderátora

TARTALOM

Somogyi Krisztina: Többszöri nekifutásra 1

I. Az első konferencia 13

Szabó Péter: Határhelyzetben 15

Minusplus Generáltervező Kft: A Prezi budapesti irodáinak tanulságai 27

Várkonyi-Nickel Réka: A gyár, amely uralta az időt és a teret 37

Nagy Márton: Struktúrák 51

Vasáros Zsolt: Ellentétek vonzásában – a római világ/'kortárs' közönség 61

II. A második konferencia 79

U. Nagy Gábor: Az óvoda, mint összetett és inspiráló stúduimtéma 81

Fejérdy Péter: Óvoda másképp 87

Négy terv 93

Bach Péter: Jegyzet 113

Érdi kísérletek – Klenk Blanka: Új városi alközpont Érden
Gulyás Levente: Érdligeti árkádok 125

III. A harmadik konferencia 137

Wettstein Domonkos: Balatoni kertlaboratórium 141

Tóth Eszter Zsófia: Balatoni nyaralások a szocialista időszakban 159

Kovács Zsófia: Olgyay & Olgyay építészek 169

Szabó Géza: A balatoni magaspartok 179

Tomay Tamás: A tisztázás 189

TARTALOM

IV. Mesterkurzus 2014 _ Rájátszás 193

Balázs Mihály: Öt kép az építészetről – az építés logikája 195

Golda János: Ha útkeresés, akkor jelenlét 201

U. Nagy Gábor: Út egy nyílt forráskódú építészet felé 207

SOMOGYI KRISZTINA

TÖBBSZÖRI NEKIFUTÁSRA

Fényképek: Czakó Zsolt

A Laban táncművészeti intézet London délkeleti részében található. Az épületet a Herzog & deMeuron építésziroda tervezte, 2006-ban Sterling díjban részesült. Ha ennyi nem lenne elég ahhoz, hogy a kortárs építészet iránt lelkesedő, ideiglenesen Londonban élő kritikus nekiinduljon épületnézőbe, akkor a neten elérhető képek győzték volna meg ennek fontosságáról. A hivatalosan közreadott fotók közül a kedvencem: az épület üde zöld geometrikus dombok között sejlik fel, már-már lebeg az anyagtalannak tűnő fehéres tömb. Ikonikus kép. Vonzó, jól megjegyezhető és izgalmasan talányos. Azaz felkelti az érdeklődést. Az architektonikusan formált kert és benne felfénylő épület kettőse, mint gondolat, jól társítható egy táncterápiával és táncoktatással foglalkozó egyetemhez. A látvány könnyed és dinamikus, az ember szinte együtt lendül az épülettel.

Családosan indultam épületlátogatásra overground-dal, többszöri átszállással Deptfordba, amely a belváros irányából érkezve Greenwich megállóból érhető el. Másfél óra volt az út. Logikusnak tűnt a legközelebbi és legnevezetesebb megállónál leszállni. Cutty Sark állomás helyi térképén azonban a Laban nem volt feltüntetve. Minden nyíl a bejárattól jobbra mutatott a híres Greenwich-i közintézmények irányába, így a 0 hosszúsági kör megjelenítését is szolgáló csillagvizsgálóhoz. A belső hang azt súgta, balra kell elindulni. Deptford irányába széles autóút halad. Bizonytalanul lépdeltünk rajta, az ember már-már elgondolkodik, nem veszélyes vidékre tévedt-e, amikor a Temze egyik holtága felett vezető hídon, barakkok és raktárak mögött feltűnik egy fehéres, pasztelles csík. Attól kezdve sejthető volt, hogy jófele járunk. De a sejtés és a bizonyosság közötti negyed óra furcsa állapot: felidéztem magamban az említett idilli képet és az olvasott kritikákat. Hirtelen értelmet, sőt hangsúlyt kaptak azok a félmondatok, amelyben a szerzők megjegyzik, a Creekway-en lévő üres telket a kerület jutányosan kínálta, a nemzetközi meghívásos pályázathoz és az építéshez lottópénzekből elvont közpénz biztosította a pénzügyi hátteret. Talán a New York Times cikkében jelzik, hogy a Laban elhelyezése a bilbaoi Guggenheim múzeum modelljét követné, tehát egy kortárs építészeti műremektől várják a környék fellendülését. Deptfordban sétálva egy ilyen rövid megjegyzés hirtelen erőteljes állítássá dagad. A szlömös környéken áthaladva, koszos bódék és teljesen jellegtelen, épülő beruházások tövében tanácstalanul meg-megállva erőteljesebb, fontosabb és valóságosabb jellemzőnek tűnik ez, mint Craig-Martin képzőművésznek a belső tér művészeti koncepciójáról szóló hosszú méltatásai a kritikákban.

Már a Laban közvetlen közelében jártunk, jobban mondva egy nyitott autóparkoló bejáratán keresztül hátulról be is

léptünk az egyetem területére, amikor nagyobbik fiamból kiszakad a kérdés: biztos, hogy ide jövünk?

Próbálom állóképekben rögzíteni, amit láttunk. A polikarbonát homlokzat alól gyomok nőnek ki. Ahogyan megkerüljük az épületet, a Temze mellékágaként (creek) emlegetett vízélmény helyett egy félig-meddig kiszáradt, olajfoltokkal és undorító pocsolyákkal jellemezhető meder található, benne roncsok és szemét. A túloldalon ipari épületek és egy rövid vasúti híd látható. Az épület közvetlen közelről, hátulról érkezve, inkább olcsó raktárépület, mint rangos középület. A polikarbonát közelről nézve nem nemes anyag. Át kell jutni a túloldalra, a bejárathoz, hogy az épületről alkotott kép megváltozzon. A főhomlokzat felől nézve természetesen azonnal helyre áll a világ: ott a geometrikus kert egyfajta amfiteátrumként és ott a kitárt karként ívelő homlokzat, amit a közreadott fotók megelőlegeznek.

Az épület belső tereiről, az amúgy magyar származású Rudolf Laban mozgásszemléletével is kapcsolatban lévő, a táncosok térhasználatát elemző, arra alapozó belső térstruktúráról, avagy a híres képzőművész, Craig-Martin vibrálóan intenzív zöld, kék és rózsaszín street artos világáról most nem kívánok beszélni. Bár érdekes és tanulságos bejárni a Labant, az épülethez vezető út és az épület külső értelmezhetőségének dilemmájánál most leragadok. A megérkezés lehetetlen folyamata ugyanis hetekig nem hagyott nyugodni. Abból indultam ki, hogy egy Herzog & deMeuron szintű iroda nem ronthatja el ilyen mértékben az épület telepítését. A talányt megpróbáltam feloldani. Így az is felötlött bennem, hogy valamit én csináltam rosszul, nevesül rossz irányból érkeztem.

Persze ez a felvetés csak építészeti/esztétikai szempontból értelmezhető...
Mert gondoljuk csak végig: lehet a hétköznapok valóságában rossz irányból érkezni egy középülethez? Azaz mondjuk, az iskolához képest rossz irányban lakni? Nem hiszem. Ahonnét út vezet az épülethez, azt jó megközelítésként kell feltételezzük. Itt jegyzem meg általánosabb érvénnyel, hogy a hátsó és oldalhomlokzatok megjelenésének kérdésköre szerintem méltatlanul elhanyagolt téma az építészet kritikában.

Elkezdtem módszeresen kutatni és olvasni a Labanról megjelenteket. Könnyű dolgom volt: számos fontos publikáció foglalkozott az épülettel, így az Observerben Dejan Sudjic méltatta az épületet, a New York Timesban pedig maga a londoni tudósító. A Sterling díj odaítélése kapcsán a The Architects' Journal pedig egy teljes számot szentelt az épületnek, több aspketusból feldolgozta,

kitérve tánc és építészet, kert és épület kapcsolatára, a művészet és az építészet viszonyrendszerére.
De a telepítés kérdéséről, jobban mondva a megtapasztalt problémáról az írások hallgattak. Elhatároztam tehát, hogy újra megnézem a Labant – már csak azért is, mert a kritika repetitív élményre alapozott, új szemléletéről készítettem éppen kutatói felvetést. Kinéztem hát magamnak alternatív útvonalat. Nem is egy, hanem két másik irányt azonosítottam, így egy metró és egy vasútállomás helyét is megjelöltem a térképen.

Másodszorra a metró a holtág túlpartján rakott le. Közelebb volt a Labanhoz, de egy fikarcnyit sem volt meggyőzőbb az a hely. A kezdeti tanácstalanságot követően, az egyetlen ésszerű irányt választva jutottunk el a vasúti hídhoz, amely végül is gyalogosok számára is használható. Egy alagúton át a már említett sáros, olajos meder mögött rajzolódott ki az épület. A látvány se nem fenséges, se

nem logikus. Az épület egészére ugyan rálátni, így érzékelhető egyben a tömeg is és a forma is, de az egész inkább a pusztuló világ sci-fi filmdíszleteként lenne hatásos.
London központjától a legtávolabb eső állomás lett a harmadik opció. A vonat meglepően gyorsan jut ki oda. A hajdani kisváros lepusztuló főutcájának tövébe érkezni, s bár a Labant jelző felirat ott sem volt, (jobban mondva térkép sem volt kitéve) addigra már ismertük a környéket, elindultunk. Szebb idők egyetlen meggyőző bizonyítéka a műemléki védettség alatt álló angol barokk St. Pál (1712-30) templom, amelynek temetőkertjében a rózsafák jelenléte mindennél állandóbbnak, időtlenebbnek és erősebbnek tűnt.

A templom mögé kerülve, de annak képzelt tengelyében haladva haladtunk tovább. Elhanyagolt területen, utakon és természetesen burjánzó cserjéken és füveken lehet áthaladni. Meglepő módon ösvény is vezetett

benne és őshonos növényekről is találtunk táblát. Az egész valószínűtlen volt. Egy sűrű autós kereszteződést túlélve aztán feltűnt az egyetem. Épp tengelyben. Méltóságteljesen haladhattunk feléje, a szépen megtisztított téglakerítésbe épített kapun át. Az épület íves homlokzata szinte vonzott magához. Sötött a nap. Az égen a tenger közelségére utaló bodros felhők. A Laban polikarbonát felületébe berakott üvegpanelekben mindez jól tükröződött. És akkor, ebben a tükröződésben felbukkant egy torony. A látványt megsokszorozták az üvegpanelek. A mögöttünk lévő, régen elhagyott templomtorony teteje tűnt fel az üvegfelületben, mint egy gyűjtőlencsében, varázslatként.

Az építészeti összefüggések akkorra már nyilvánvalóak voltak, ezt későbbi érdeklődésemre a Herzog & deMeuron irodából meg is erősítették. Az építészeknek nagyon is európai gondolkodására utal, hogy a Laban

elhelyezését nem egy metropolisz lenézett perifériájára képzelték, hanem egészen más, meglévő, lokális összefüggések keresésére vállalkoztak. Komolyan véve a kiírást, hogy a Laban elhelyezésének szociális potenciálja van, a tervezők Deptford identitásának újraélesztésében láttak lehetőséget. A hajdani Kent megyei település egyik központja a főutca. A világ minden tájáról érkezett mai lakók mit sem tudnak a hely múltjáról, de az utca házai még emlékeznek egy egységes és méltóságteljes kis településre. A hely szellemi központja a szép és értékes barokk templom. Szimbolikus értelemben is ez a szakrális épület a középpont. Az új kulturális intézményt ezért az építészek ezzel hozták viszonyba, így annak tengelyére szerkesztették rá új épületüket.

A telepítés logikája tehát építészeti és a település identitása szempontjából jól értelmezhető. A Laban ezért fordít hátat a Temzének és Londonnak, ezért sem törődik a közvetlen szomszédságában lévő félig-meddig száraz mellékággal, avagy a szomszédos Greenwich-csel. Polikarbonát borítása és dobozszerűsége, amely három irányból már-már ipari épületnek is tűnhet, jó okkal zárt, védekező, befele forduló. Az épület csak egy irányba mutat más arcot, a belső udvar dombokkal védett mikrokörnyezete és egy feltételezett új Deptford központja felé fordul kezdeményezően.

Az építészeti felvetés tehát konzisztens, a felvetés visszaolvasható. De vajon miért ilyen nehezen? És miért nem mindenki számára? Hogyan fordulhat elő, hogy a városrész vezetősége, amely a szlömösödés, növekvő drogfogyasztás és agresszív események elszaporodását egy új, világszínvonalú egyetem és egy építészeti remekmű elhelyezésével kívánja orvosolni, végül nem él a térképzés által felkínált lehetőségekkel?

A téri és építészeti adottságok ott vannak: a Laban jól használható egyetem, szép és pontos építészeti alkotás, a templom és az egyetem közötti rész lényegét tekintve üres, formálható közterület. A kapcsolatteremtő gesztus azonban nem olvasható a helyi közösség számára. Pedig a Laban képzésében fontos szerep jut a helyiek felé való nyitásnak: az ottlakók gyerekeit balettre oktatják, van terhes torna és különböző terápiák. Az órákra jönnek is a helyiek. A városrész fejlődését azonban egy épület és benne egy intézet önmagában nem tudja megoldani. Az átadást megelőző helykötődések és viselkedések megértése, illetve az átadás utáni folyamatok értő vizsgálata nélkül egy egészen kiváló kezdeményezés és építészeti megoldás is izolált marad. Valódi értékei a hétköznapokban nehezen olvashatók: még egy kitartó hozzáértő számára is csak többszöri nekifutásra érthetőek. 2011-ben a kommunikáció mindkét irányból támogatásra szorult volna. Lassú volt a közeledés.

első alkalom_ 2015. 02.13. 14:00 BME / K277

közösség és építészet viszonya

azaz van-e még kapcsolata a közösségeknek az építészettel?
Témafelelős: Szabó Péter építész, a Mesterkurzus III. ciklusának volt hallgatója

első helyszín TT3 – Aquincum / A BME

Középülettervezési Tanszék Tanszéki Terv 3 tárgyának 2014-ben készített tervei.
Aquincum összetett városi helyszín, összetett terveket, gondolatokat eredményezett.
A megismerést most speciális felvetésekkel segítik előadóink:

Minusplus / Rabb Donát építész / refomo / óraház energiahatékony felújítása
http://www.minusplus.hu/hu/node/281

Minusplus / Schreck Ákos / Turai Balázs építészek / irodaterek módosuló térstruktúrája

Várkonyi-Nickel Réka történész, etnográfus / munkáslakótelepek identitása / „a gyár, amely uralta az időt és a teret”

Nagy Márton építész / lakóépületek – lakóegyütte-sek / új trendek

Vasáros Zsolt építész / ellentétek vonzásában – a római világ / „kortárs” közönség

A 10 perces témafelvető előadásokat beszélgetésben elemezzük.

Beszélgetőtársak: Sugár Péter építész, a TT3 tárgyfe-lelőse, U. Nagy Gábor építész, Golda János építész, a Mesterkurzus építész mesterei

SZABÓ PÉTER

HATÁRHELYZETBEN

avagy a BME Középülettervezési Tanszék Tanszéki Terv 3 tárgyának 2014-ben készített terveiben a határok újraértelmezései

1778-ban egy óbudai szőlősgazda római padlófűtés maradványaira talált munka közben. A leletet azonosították Aquincum városával, s a római kori rommező feltárását hamarosan megkezdték, mely a maga nemében Rómán kívül a legnagyobb fennmaradt összefüggő romterület.
Napjainkban négy részre van vágva a terület a Szentendrei főforgalmi úttal, a HÉV vasútvonalával, valamint az esztergomi vasútvonallal. Ezeken a közlekedési vonalakon szinte semmilyen átjárás nincs. Hasonlóképpen zárványként léteznek a környező területek mind; a Duna partja elzárt sáv, akárcsak a volt Gázgyár területének jelentős része. Múzeum és rommező, Auchan áruház és parkolója, Graphisoft irodapark, Gázgyári lakónegyedek, Pók utcai lakótelep és Amfiteátrum. Izolált területek mozaikja az Óbudai Aquincum. Budapest e viszonylag kis területén apró szilánkokként terülnek el különböző identitású zónák, melyek önmagukban csupán fragmentumok; zömük töredéke egy korábban létezett nagy egésznek, saját törvényszerűségeik szerint viselkednek, nincsenek egymásra hatással és nem is keverednek. Létesíthető-e építészeti kapcsolat az önmagukban külön életet élő enklávék között? Várossá, egymással kommunikáló egységek működő rendszerévé válhat-e ez a terület?

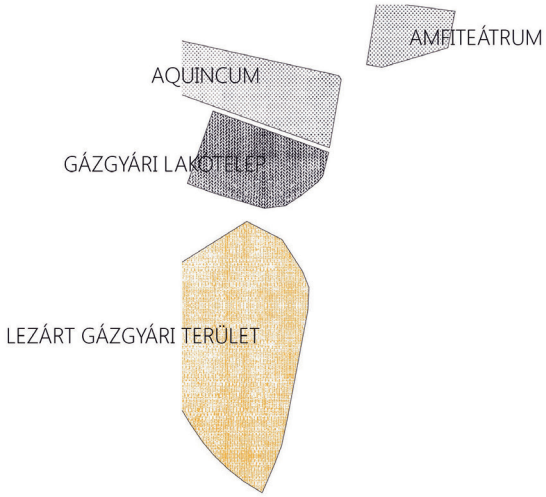

Zárványok

A félév elején ezekkel a felvetésekkel, kérdésekkel indultunk el a megismerés útjain. A TT3 tárgy speciális a tervezési tárgyak közt; a városi léptéktől jutunk el a házig, 1:2000-es méretarányból 1:200-ba. A helyzet megismerésében, a feladatok kiválasztásában és a tervezésben is jelen van ez a polaritás. A diákok hat fős csoportokban kezdték meg az alámerülést; a környezet és a lakók megismerését, a közös beépítési koncepciók kidolgozását. Ezt követően

tervezték meg saját építészeti beavatkozásaikat. A közösen végigvitt telepítés és program minden esetben az elszigetelődés problematikájára (is) reflektál, ezt kívánja fel- és megoldani. A határok kitapintása, értelmezése és a megfelelő beavatkozási pontok eltalálása kulcsfontosságúak a félévi munkában. A megszületett tervek mind erős és friss állításokkal billentik ki a meglévő helyzetet; kapcsolatokat teremtenek, gondolatokat ébresztenek.

A bemutatásra kerülő három terv határozottan és precízen találja meg a beavatkozási, akupunktúrás pontokat, s teremt olyan új helyzeteket, ahol a zárványokból összeáll egy működő rendszer.
A határhelyzetekben az eddig elválasztott területek közt relációk alakulnak ki, melyek természetüknél fogva helyspecifikusak, így törvényszerűen mindig másmilyenek. A házakra fókuszálva a tervek sajátja a különböző atmoszférájú építészeti terek közti átmenetet képző *küszöb* érzékeny megfogalmazása. Így válik teljessé a területek és a terek relációja, rétegzettsége. Határ és küszöb, 1:2000 és 1:200, egy és ugyanaz.
De ne szaladjunk ennyire előre; minden a rácsodálkozással kezdődik, annak meghatározásával, hogy mi is foglalkoztat minket? Ahhoz pedig, hogy a konvencionális válaszok helyett saját nyelvünkön fogalmazzuk ezt meg, némi provokálás szükséges.

Töltésben
Villányi Olívia

Beavatkozási zónaként az esztergomi vasútvonal töltését választotta a csoport. Ez az elsőre szokatlan lépés (mit is lehetne kezdeni egy töltéssel?) a félév végére bátor és racionális expozícióvá érett.
A töltés vágja el szellemileg és az átlátást tekintve is a Pók utcai lakótelepet az Aquincumi Múzeumtól, romterülettől, a Gázgyári munkás lakóteleptől és a Graphisoft Parktól. A töltés melletti kimélyített árokban fut az Aranyhegyi-patak. Ebbe a sokszorosan elválasztó zónába költöztet funkciókat a csapat: a töltést kiterjesztik, kapcsolódó közterek hálózatává formálják a szétválasztott két oldal meglévő kapacitásait, tereit. A vasúti töltésben készülő átjárókra hangsúlyokat helyeznek, hogy az eddig elválasztott területek együttdolgozóvá válhassanak. Különböző funkciójú területeket kapcsolnak össze: megkeresik az egyes csoportok igényeit és ezek közös metszékét, így segítve elő találkozások létrejöttét. Ergo a meglévő értékeket erősítik.
Ebben az egyszerű felvetésben a kritikus pont a meglévő

értékek megkeresése, s nevén nevezése. Csak így működhet a párosítás!

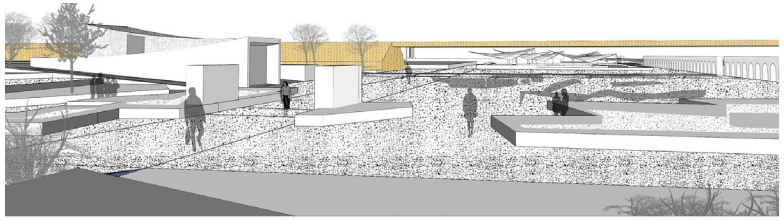

Olívia terve a romterület feltáratlan részére fókuszál, melyen jelenleg a Szentendrei út fut. A közlekedési határok fókuszában, a Szentendrei út és a töltés kereszteződéséből bontakozik ki a terv. Ez a hely gyűjtő- és elirányító pont is egyben. A fizikai gyújtópont szellemi szinten is besűrűsödést hoz, fontos és sokszor megvitatott kérdések kerülnek terítékre, mi egy rom/műemlék értéke? Használjuk-e vagy sem? Hogyan? Illik-e vigyázni rá? Miért?
A legtermészetesebb válaszokat kapjuk a tervben; igen, éljünk velük, használjuk őket és figyeljünk rájuk. Legyenek a mindennapok részei, az életünk részei, ne csupán

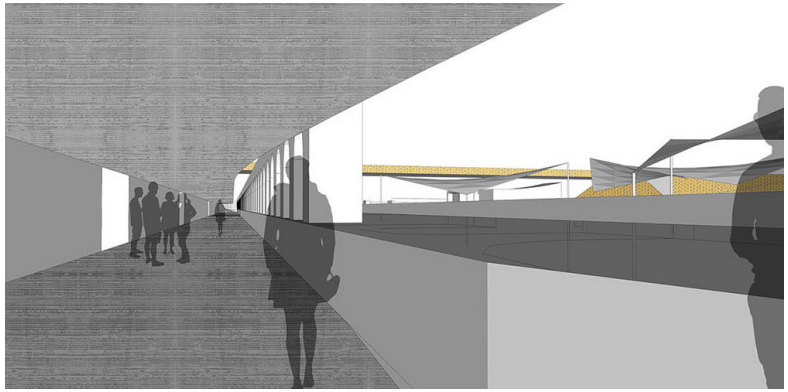

kirakat mögötti kellékek! A Szentendrei út részbeni terelésével az akvadukt kiszabadulhat fogságából, s a jelenlegi romterület szerves részévé válhat ismét. A fórum újra kiemelt helyzetbe kerül. Ebben a süllyesztett nézőpontban kilépünk a mindennapok megszokott látómezejéből, s a parkként kitáruló romkert dimenziójába helyeződünk. Ez a finom lépés hozzásegít a XIX. századi romantikus rompark hangulat átéléséhez. Az élmény teljesebbé válik, Aquincum városibb várossá lesz.

Körön kívül és körön belül
Fülöp Csenge

„Óbuda a kultúra városa” mottóban fogalmazta meg a csoport a beépítés lényegét, mely a lezárt iparterületbe kíván ismét életet lehelni. Az ottani új aktivitás kihat a környezetére, s hullámaiban egész Óbudára is hatással lesz. A szomszédos Graphisoft park mintájára irodafejlesztés adja a projekt gerincét. Az egykori vasúti pályarendszer koordinátáiban elhelyezett tömböket a vasúti töltésre merőleges irányú tengelyek törik át, melyekben oktatási intézmények, szolgáltatások és kulturális funkciók kapnak helyet. A tengelyek stratégiailag fontos helyeken futnak be a Pók utcai lakótelepbe, illetve a Duna-parti sávba. Minden végponton kapcsolódás van. Ez az összefésült rend teszi a telepítést élhetővé, a környező területekre is kiható, valóban működő városi környezetté. A csoport a kulturális tengely épületeit dolgozta ki. A tervek egy szorosan együtt élő család képét mutatják; a házak, a közöttük lévő terek egymásra reflektálnak, összefonódnak. A csapat példásan vitte végig a kezdeti koncepciót.
Csenge digitális könyvtárat tervezett a tengely belső

szakaszára. A felszín felett egy lábakon álló gyűrű jelöli ki a ház kontúrját. A ház a föld alá bújik. Szabályos kör alaprajzával az utak sűrű fonatában inkább kijelölés, mint helyfoglalás az épület. A felszín felett megjelenő gyűrűn a könyvtárban pillanatnyilag olvasott (pontosabban kivetített, de erről majd később!) anyagok címe jelenik meg. Mindig változó szalagcímek; reflektál a klasszikus mozifeliratokra ugyanúgy, mint a tőzsdeindexek soha meg nem álló folyamára is. Kultúra és gazdaság, könyvtár és irodapark találkozása. Variációk egy körre.

A digitális archívumként működő könyvtár nem raktároz fizikai könyveket. A kölcsönzést követően az olvasó a könyvtárhelyiség falára, a gyűrű belsejére vetítve olvashatja az anyagot. Egyszerre több olvasóval a könyvtár egy nyitott műhellyé, az információszerzés újfajta szentélyévé válik. Az épület felfogható a tanulás tagadásaként is – bármekkora mennyiségű adat azonnal lehívható és csak az összefüggések létezéséről kell tudni. (Persze ez cseppet sem jelentéktelen tudást igényel, ugyanúgy, mint ahogy a határhelyzetekben a beavatkozási pontok és szempontok meghatározása is a játék legfontosabb és egyben legnehezebb része.) A hangsúly áttevődik a tanulási folyamatról az élményszerzésre.
A könyvtár föld alatti terme a mozi és a digitális archívum elegye. A megszokott könyvtárhasználati módok átíródnak. Az ismert könyvtári berendezések, bútorok és kellékek helyett egy hatalmas térben függöny választ el

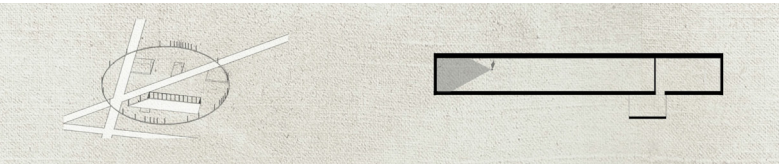

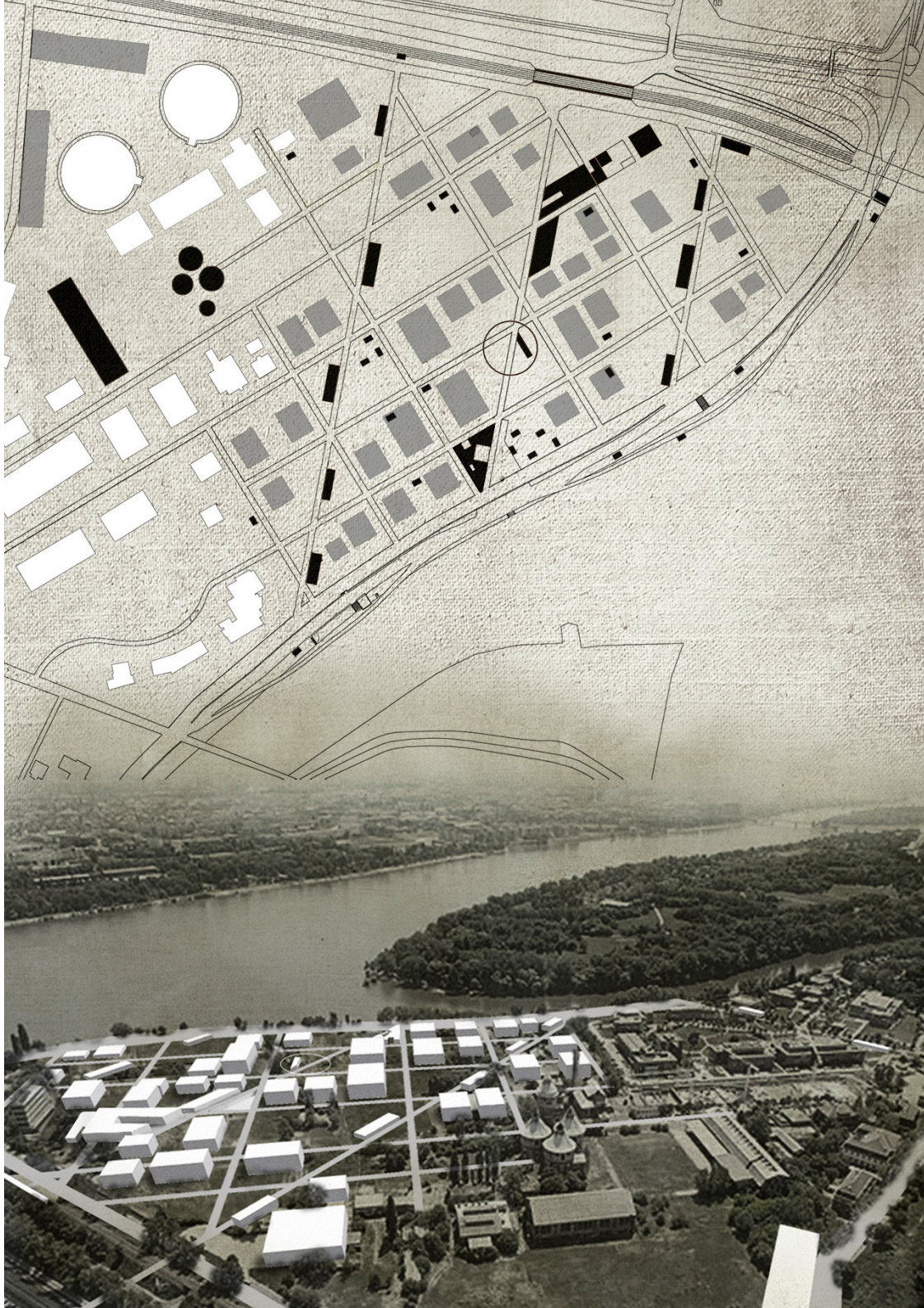

(igény szerint) a többiektől. Napjaink igényei új környezetet teremtenek. A provokáló felvetés további gondolkodásra sarkall; miként használhatom ezt a csupasz építészeti közeget? Többet kapok így vagy kevesebbet?
A felszín feletti negatív forma, a levegőben futó gyűrű által határolva, tisztán érzékelhető teret határoz meg. Ez a külső tér erős jelenlétet ad a könyvtárnak, érzete intenzívebb élmény, mint a tömeghez vagy kubushoz való viszonyunk lehetne. A kifordított használatbeli felvetések párosulnak a terek megjelenési formáival. A könyvtár kerek egésszé áll össze.

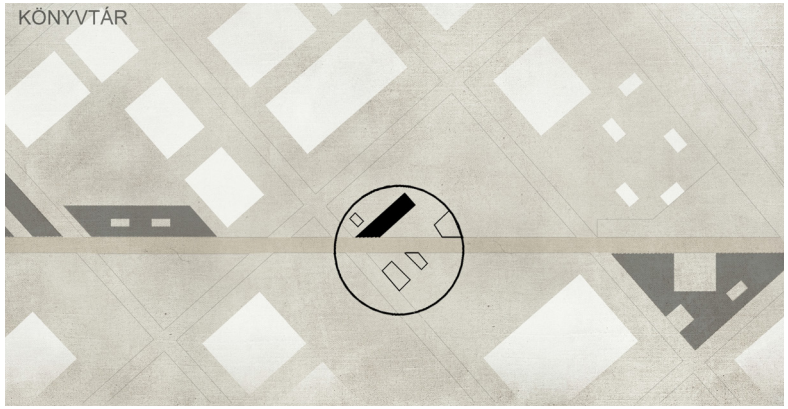

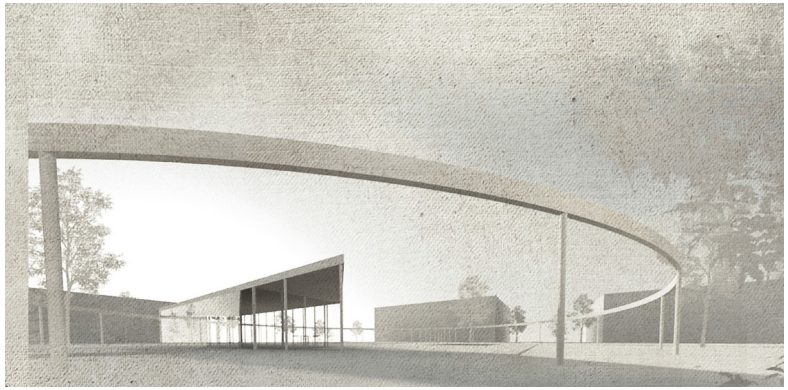

Terek szövete
Leitold Debóra

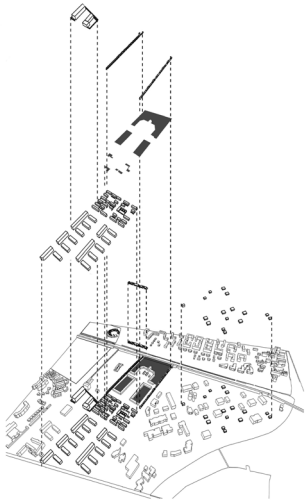

A Gázgyári munkáslakótelep valódi gazda nélkül kallódik már több mint tíz éve. A több mint száz éve épített telepet egykor *„kis Svájc”*-ként emlegették a környéken. Város a városban mintára épült, s működött. Privilégium volt itt élni, ide tartozni. Mindez már csak a múlt. A jelen állapotok fejlesztésért kiáltanak. A zárvány épületegyüttes továbbírására vállalkozó diákok érzékletesen nyúltak a helyzethez; minden oldal kapcsolatában, viszonyában más és más képlettel társították a meglévő szövethez az új funkciókat. Ez a teljes városi organikusság előremutató lépés lehetne a Fővárosi Önkormányzat területre vonatkozó fejlesztési koncepciójában is. A munkáslakótelep U-alakú beépítését egy – azt magába foglaló, változó intenzitású – fordított U-alakú szövet egészíti ki, teszi élővé. Ennek a szövetnek a déli szárnya egy lakóépületekből álló fejlesztési sáv, melyet Leitold Debóra tervezett.
A terv szigorú logika alapján, a munkáslakótelep térszervezését is figyelembe véve vezeti le a tömbök telepítésének szabályrendszerét. Ebben a matematikai egyenletben – a városi léptékű határok és határhelyzetek meghatározásánál egy lépéssel beljebb – az egyik fő paraméter olyan minőségű közterek létrehozása volt, ami elősegíti a mikroközösségek létrejöttét.

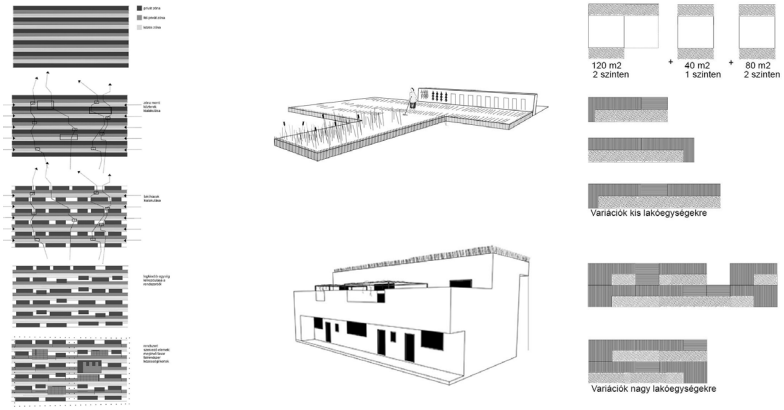

Ugyanez a mozgatórugó egy lépéssel még tovább haladva: a lakók közti intenzív kapcsolat kialakítása volt a cél a lakóegységek tervezése során. A munkáslakótelep térfala, a közrefogott meghitt tér az egykori telepítés fő erénye. Lehasznált állapotában is érezzük egykori báját, erejét. Ezt a töltetet fogja meg és vezeti tovább (mai formába öltve) Debóra. A lakótelep I., II. és III. tömbje átal közrefogott tér itt kisebb térszeletekre, s azok szövedékére bomlik. Hatását tekintve azonos terekről beszélünk. A munkáslakótelep identitása a terek történetével, a terek továbbírásával tartható meg. Így tud a halódó környezet ismét élő és vibráló közösségnek otthont teremteni.

Szépen bontja ki mindhárom bemutatott terv a városi léptékű térhatárolástól/térkapcsolástól egészen az építészeti terek egyéni atmoszférájú egységeinek viszonyáig a tervezés lehetőségeit az eltérő léptékekben. Az pedig már csak hab a tortán – vagy a félévi munka sikere? – hogy a zárványokból összeálló rendszer építéséhez a különböző léptékekben azonos indíttatással és fogalmakkal sikerült a kulcsot megtalálni.

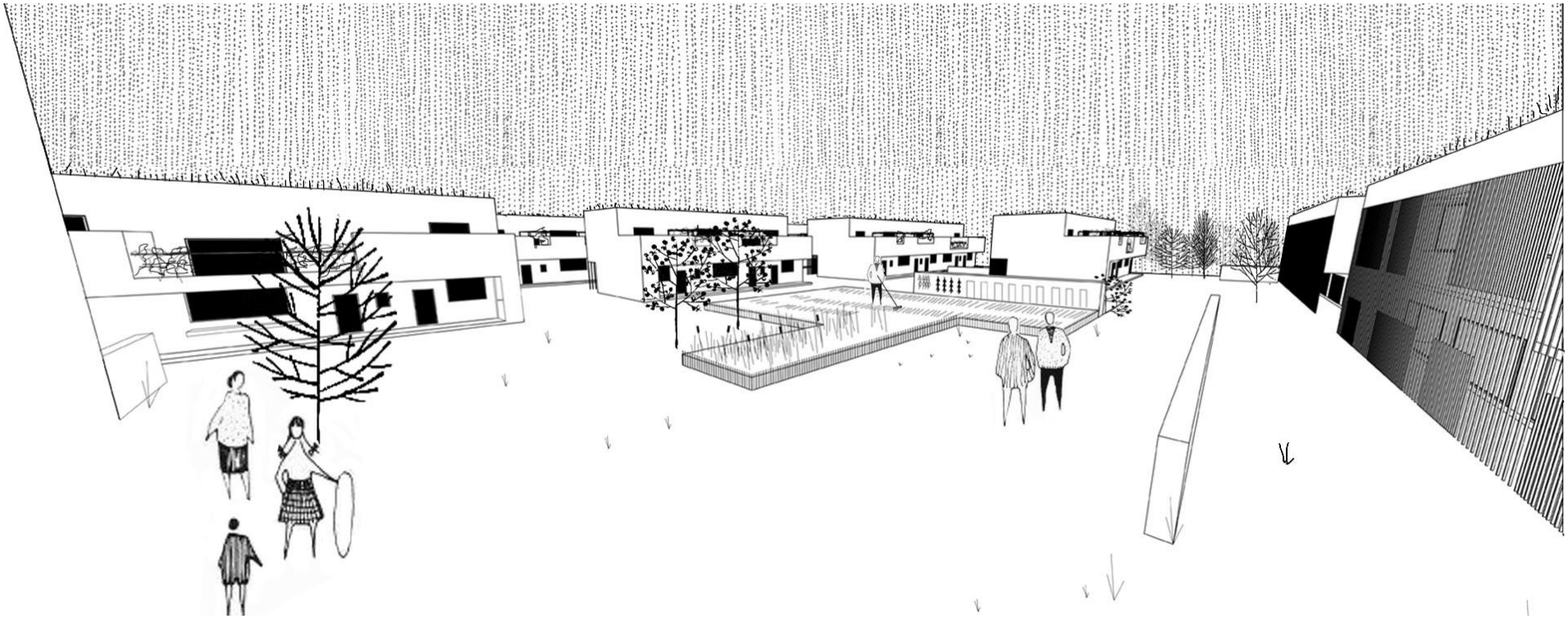

A PREZI BUDAPESTI IRODÁINAK TANULSÁGAI
esettanulmány

Prezi Irodák
Merkúr Palota, Budapest

Építészet: Alexa Zsolt, Rabb Donát, Schreck Ákos, Antal Gabriella, Molnár Tímea, Turai Balázs
Bakó Zsófia, Bubla Ágnes, Debreczeni Péter, Gulyás Kata, Hompók Zsófia, Kis Balázs, Kis Ferenc, Macsuga Eszter, Pap Szabina, Péteri Olga, Szodorai Tímea, Zvolenszki Blanka
Fotó: Bujnovszky Tamás
Szöveg: Turai Balázs

A Minusplus szerteágazó tervezési profiljában mindig is kiemelt helyet foglalt el a korszerű irodai munkahelyek újragondolása, új elvek szerinti megtervezése. Ennek kiemelt példája volt az elmúlt évtized gyakorlatából a technológiai szektorban kiemelkedően sikeres és rohamosan fejlődő hazai start-up, a Prezi irodáinak belsőépítészeti munkakörnyezet tervezése (2010-2015). A Prezi különösen jó példáját mutatja a tudásalapú gazdaságra jellemző üzleti és szervezeti működésnek, a változatos, innovatív munkamódoknak és a munkakörnyezettel szemben támasztott magas igényeknek. Irodáit 2010 óta a cég töretlen fejlődésének köszönhetően immár hatodik ütemben tervezzük, a korábbi tervezési és használati tapasztalatokat felhasználva, tervezési megoldásainkat egyre finomítva. A kutatások elméleti eredményeit folyamatosan és egymásra épülő módon fejlesztve ültetjük át a hazai gyakorlatba.

A kortárs munkakörnyezeti tendenciákat és eredményeket szinte egyedülálló módon valósítja meg hazai körülmények között az információtechnológiai start-upból sikeres nemzetközi vállalkozássá fejlődött Prezi. A tudásalapú gazdaság kihívásaira válaszolva irodai munkakörnyezetük kialakításában, amit építészirodánkkal együttműködve valósítottak meg, is tükröződik innovatív szemléletük.

A Prezit jellemző munkamódszer egyenesen következik az információtechnológiai szektort jellemző sebességből, globalitásból és innovációból; másrészt abból, hogy a piaci sikereik forrásai között elsődleges az ötletek megvalósítása, a kreatív folyamat fenntartása. A fejlesztői munka ennek megfelelően projektalapú és célorientált: egy-egy részfeladat minél jobb, gyorsabb és hatékonyabb megoldása a cél. Ehhez folyamatosan átalakuló, kis létszámú akciócsoportok alakulnak, melyekben a nézőpontok sokféle-

ségét biztosítva több szakterület képviselteti magát. A munka alapvető módja ennek megfelelően az együttműködés: a csoportos problémamegoldáson keresztül alakul ki minden résztvevő egyéni részfeladata.

Ezt a dinamikusan és rugalmasan változó munkamódszert klasszikus irodai munkahelyekkel nem lehetne megfelelően kiszolgálni. Olyan alternatív munkahely-stratégiát kellett ezért kidolgoznunk, mely segíti a dolgozók közötti interakciót és maximálisan kielégíti a csoportok dinamikus együttdolgozását. Ez a stratégia egy folyamatként, a Prezi növekedésével párhuzamosan több lépcsőben, újabb és újabb irodaterek tervezésén keresztül, és a korábbi tapasztalatok felhasználásával fejlődött, finomodott.

A munkakörnyezet flexibilitását az elsődleges munkahelyek egységes, nyitott irodatere szolgálja, ami az azonos területen dolgozók csoportjai szerint szerveződik, és az aktuális igények szerint könnyen újrarendezhető. A fókuszált egyéni munkavégzést olyan alakítható, moduláris térosztó rendszer támogatja, mely úgy teremti meg a személyes, intim tereket, hogy közben lehetőséget is ad a dolgozóknak a mikrokörnyezetük alakítására. Az innovációt támogató szervezeti kultúra egyébként is széles teret enged az egyéni környezeti beavatkozásoknak, a munkahely testreszabásának, hackelésének.

A projektcsoportok találkozóit és az egymással folyamatosan kommunikációban lévő dolgozókat könnyen és azonnal elérhető tárgyalószobák sora fogadja be. Az egyterű iroda így nem terhelt az együttműködők esetleges zajával, és a koncentrált munkavégzést támogató tér maradhat. A tárgyalók mixe sok kisméretű helyiségből áll, így rugalmasan tudja kiszolgálni a különböző igényeket, akár két fő is igénybe veheti azokat vagy egyéni fókuszszobaként is használhatók. Az elsődleges munkahelyhez való közelség, a betekintés lehetősége, a változatos belső kialakítás és a maximális beépített infrastruktúra használati szempontból mind kulcsfontosságú jellemzőik.

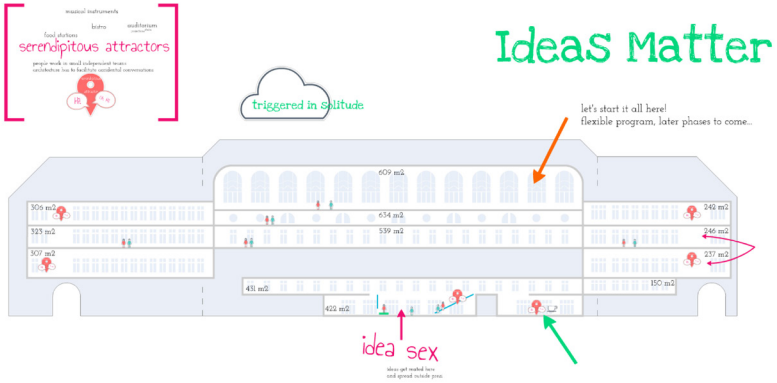

Ahogy az egyéni munka sem csak az irodatérben folyhat, úgy a megbeszélések terepe sem csak a tárgyaló. A notebookok és vezeték nélküli hálózat által megteremtett mobilitás, az egyéni munkamódok kialakítása maximálisan támogatott. A közösségi terek mindegyike – a pihenőktől kezdve, a bisztrón át, a többfunkciós előadóteremig – egyszerre szolgálja a munkát és a munkából való kikapcsolódást. Bár ezek a terek sok helyen megtalálhatók, elérésükhöz egy bizonyos távolságot mindig le kell küzdeni, ezáltal útközben a véletlenszerű találkozások és ezek inspiráló, generatív hatásai is fokozhatók. A cég nyitottságát tükrözi az is, hogy a rideg recepció helyett a látogatóit a bisztró barátságos terében fogadja.

A Prezi üzleti modelljében a humán tőke – a legjobban hasznosítható tudással rendelkező, legjobb szakemberek – a legkritikusabb elem, ezért természetes, hogy megtartása és fejlesztése érdekében a cég minden eszközt felhasznál. Ezek egyik legfontosabbika a munkakörnyezet, mely a hatékonyság támogatása mellett megoldásaival és minőségével a szervezet értékeit is kifejezi, inspiráló és kellemes. Másrészt az ötleteken, inspiráción, értékteremtésen alapuló brand és a nyitott vállalati kultúra az, amihez hívogató csatlakozni. A dolgozók nemzetközisége és kulturális sokfélesége miatt kiemelten fontos a feléjük irányuló belső kommunikáció, a kapcsolatok és a közösség építése. Ezt szolgálják a bőséges közösségi terek.

„*Ideas matter*" – az ötlet, ami megszületik, megosztják, újrahasznosul vagy új ötlet teremtéséhez járul hozzá – a Prezi kiemelt értéke, ami köré brandje is épül. Az ötletek és gondolatok minél szélesebb körű megosztása, prezentálása érdekében egy 250 főt befogadó, az intenzív belső használat mellett kulturális központként is működtetett auditórium egészíti ki az irodaház munkahelyeit.

VÁRKONYI-NICKEL RÉKA

A GYÁR, AMELY URALTA AZ IDŐT ÉS A TERET
A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. salgótarjáni kolóniája

Az ipari kolóniák építészeinek már a 19. század végén is komoly feladat jutott osztályrészül. Olyan épített környezetet kellett létrehozniuk, ahol a gyár teljes dolgozóközössége – a tisztviselőktől a munkásokig – a lehetőségekhez mérten munkaidőn felül is együtt élhetett, ez által a termelés részére bármikor elérhető maradt. A gyár közvetlen közelében kellett lehetőséget biztosítani a pihenésre, rekreációra és a közösségi életre. Mindezt olyan formába kellett önteni, hogy se a munkás, se a tisztviselő ne érezze tehernek a *„gyárhoz tartozást”*. Napjaink sikeres nagyvállalatai hasonló elveket követnek, gyártsanak bár kézzelfogható, avagy szellemi termékeket. Remek példa erre a budapesti Prezi székhelye az egykori terézvárosi telefonközpont épületében, ahol tökéletesen inspiratív, a kreativitást maximálisan támogató, mindeközben a munkához szükséges teljes komfortot biztosító irodákat alakítottak ki. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. ózdi, salgótarjáni és borsodnádasdi telepein, de a budapesti Gázgyár, a Weiss Manfréd művek, vagy a MÁVAG kolóniáján is törekedtek a lehető legjobb intézményi, infrastrukturális és építészeti körülmények megteremtésére.

A mai Salgótarján 1850-ben még csak 800 lakossal rendelkező falu volt, de 1869-ben már közel 4200 embernek, 1910-ben pedig 13726-nak adott otthont és megélhetést.[1] Fejlődését a szénbányászat megindulásának köszönhette. A bánya és a kicsivel később megnyíló gyárak munkásait elsősorban az akkori Észak-Magyarország területéről toborozták. A munkások toborzása hasonló volt a hadseregéhez, zenével, ígéretekkel csábították idegen vidékre a szakembereket. Mindezek következtében a város társadalma mind etnikai, mind nyelvi és kulturális téren is sokszínűvé vált.

A salgótarjáni acélgyár és vele együtt az acélgyári kolónia történetét nem fedi le a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története, hiszen a salgótarjáni acélgyár már tíz éve működött, amikor a Rimamurány-Salgótarjáni Társaság több fúzió következtében 1881-ben létrejött. A két jelentős elődvállalat, a Murányi Unió és a Rimai Vasművelő Egyesület, körülbelül egy időben alapultak. A gyárhoz kötődő teleprészek társadalmának érdekességeire már Szabó Zoltán felhívta a figyelmet két világháború közötti szociográfiai könyvében, a *Cifra nyomorúságban*. *„Ezt a világot a többi*

munkásokétól csaknem úgy különíti el polgári szemlélete, ahogyan elkülöníti a Rimamurányi út elején a sorompó az acélgyár telepét a várostól. Kettő jellemzi őket: egyik a polgári életmód, másik az, hogy ők »rimai emberek«. A »rimai ember« külön fogalom Salgótarjánban is, Ózd körül is. Közhasználatú értelme szerint ez a szó jó munkást, a többiekénél lényegesen jobb bért takar. [...] Közöttük vannak azok a munkásdinasztiák, melyekben a Rimához való tartozás ugyanúgy öröklődik, ahogyan a kék szem, vagy a zömök testalkat. Ők azok, akik iskoláztatják a gyerekeiket, de csak azért, hogy iskolázottak legyenek és aztán munkások. Sohasem azért, hogy tisztviselők legyenek másutt. Nem is igen tudnak a Rimamurányi határain kívül életet elképzelni maguk és fiaik számára."[2]

A kolónia társadalmának életmódja több befolyásoló tényező együttes hatása következtében alakult ki. Mindenekelőtt mozgás- és életterüket alapjaiban határozta meg az épített környezet: a gyár épületei, a kulturális és ellátó épületek és természetesen maguk a lakóházak.

A munkások és a munkáltató viszonyának jellemzése szintén elengedhetetlen egy általános kép kialakításához, amelyhez közvetlenül hozzá kapcsolódnak a munkásjóléti intézmények, az oktatás és a szabadidő megszervezése is. A kolónia térbeli határait a bekötő utakat lezáró sorompók jelölték ki. Időben pedig a mindenkori műszakváltást jelző gyári dudához alkalmazkodott a lakosság, ez határozta meg életritmusukat, napjaik beosztását. Ennek következtében még a második világháború után is igen keveseknek volt karórája.

A ma Acélgyári útnak nevezett, a Rákóczi útból kiágazó, az acélgyár kapujához vezető utca a telep főutcája volt. Építését 1869-70-ben kezdték meg. A gyár vezetői, tisztségviselői és munkásai számára a várostól elválasztott kolóniaként létesült. Kezdetben gyári Fő utcának, Kolónia útnak, majd 1927-től Rimamurányi útnak nevezték.[3] A lakosság körében használatos volt az Acélgyári fasor, vagy csak egyszerűen Fasor elnevezés is az út két oldalán álló jegenyesor miatt. Később az Acélgyári úttal párhuzamos Salgó úton folytatták az építkezéseket. Itt laktak az orvosok, tanárok. A tisztviselők nem voltak hermetikusan elzárva a munkásoktól. Egy utcában laktak, csak lakásaik méretei, illetve a gyártól való távolságuk utalt a rangbéli különbségre.

A munkás- és tisztviselőlakások mellett a kolónia ellátórendszerét is fel kellett építeni. Egészen más volt a helyzet a fővárosban létrejövő nagyipari vállalatoknál, ahol a megfelelő kiskereskedelmi ellátóhálózattal rendelkező városrészek lehetővé tették, hogy a vállalatok mindössze

bérkaszárnyák és lakások építésével elfogadható környezetet biztosítsanak a betelepülő munkások részére. Vidéki kisvárosokban és várossá növő falvakban nem maradt más megoldás, csak a teljes lakás- és ellátóhálózat kiépítése a gyár közvetlen közelében. A 19. század végén Európa-szerte két véglete volt a telepi munkáslakásoknak. A skála egyik végén a földbe vájt, deszkafalú, higiéniai szempontból borzalmas állapotokat mutató barakkok álltak, míg a felső végén a Körner Zsuzsa által "*paternalista gyárosokként*" aposztrofált vállalatok "*mintaértékű ipari falvai.*"[4] A túlnyomórészt négyosztatú munkáslakóházak mindegyikéhez tartozott kamra és egy kis kert is. A házak mögött disznóólakat is létrehozott a vállalat, hogy a családok megtermelhessék egyéni hússzükségletüket.[5]

Bár a munkáslakóházak alaprajzilag hasonlítottak egymásra, homlokzatuk, tetőformájuk és az ablakok kialakítása

nagy változatosságot mutatott, ezzel színessé és játékossá téve az utca képét. A házak oldalfalai téglából készültek, a tetőzet fagerendás, kátrányos papírlemez borítású volt. Ezt később fokozatosan cserélték át borsodnádasdi lemezborításra.

Az acélgyárhoz köthető munkásjóléti intézmények közül elsőként 1871-ben alapult az Olvasó, akkori nevén a Leseverein, amelyet rövidesen követett a „*tekézők csoportja*", a Kegelstatt Comite létrehozása, más néven a Munkás Kuglizó. A Salgótarjáni Gyári Tiszti Kaszinó 1888. január 1-jén 47 taggal kezdte meg működését és legfőbb céljai között szerepelt a hírlapolvasás és a szépirodalom pártolása.[6] A Tiszti Kaszinót a Munkás Kaszinóval egy híd kötötte össze. A híd „egyirányú" volt, tehát a tisztviselők átmehettek rajta a munkásokhoz, a munkásoknak viszont ez nem volt megengedett. A köznyelvben az összekötő folyosót ironiksan „*sóhajok hídjának*" nevezték. A Kaszinó keretében működött a torna-, a vívósport, a tenisz- és a korcsolyapálya.[7] A vállalatvezetés támogatásával, az Olvasóegylet felügyelete alatt jött létre az acélgyári zenekar és a dalkör, illetve az ország első munkásszínjátszó csoportja is. 1887-ben mutatták be az első darabjukat, nem kis küzdelmek árán, hiszen a magyar nyelvű előadás szereplőinek nagyobbik része még nem beszélt folyékonyan magyarul. A munkások és a hivatalnokok együttes szereplése a merev hierarchia egyértelmű feloldása volt, legalábbis azt a látszatot keltették vele. Sz. Bányai Irén megközelítőleg ugyanezt tapasztalta a gázgyári kolónia tanulmányozásakor. A fővárosi gázgyár vezető beosztású tisztviselői egyértelműen törekedtek rá, hogy a közös szórakozás, művelődés ünnepi alkalmain az egyenrangúság gesztusait

látványosan kinyilvánítsák.[8]
A társadalmi feszültségek levezetésében nagy szerepe volt a vállalati sportnak, ráadásul tökéletesen illeszkedett a munkásság saját magáról és a fizikai erejéről alkotott képéhez. A Magyar Labdarúgó Szövetség megalakulása után hamarosan megszervezték a Salgótarjáni Sport Egyletet, színük a kék-fehér lett. Az első sportpálya a Fasoron, a mai Acélgyári út 7-9-11. számú ház helyén volt. A Salgótarjáni Lapok 1905. augusztus 10-i számában tette közzé felhívását az új sportággal kapcsolatban.[9]

A Dolinka kialakítására az első világháború után került sor. A fenyvessel és akácossal betelepített idilli pihenőterületet a gyár közvetlen szomszédságában lévő domboldalban alakították ki. Gondozását a gyári kertészet látta el, amely a gyár bejáratához közel működött, mint a gyár egyik üzeme.

1906. május 20-án nyitották meg a nyári kuglizót, ahol a Tiszti Kaszinó tagjai általában szívesebben töltötték el szabadidejüket, mint a torna vagy a vívás izzasztóbb edzésein. Az óbudai gázgyár kolóniáján is a kuglipálya lett a férfiak vasárnap délelőtti legfőbb szórakozása.[10] Délutánonként pedig a gyári futballcsapat mérkőzéseit látogatták. Mindezek a sport jellegű vetélkedések és játékok persze többet jelentettek egyszerű időtöltésnél: az információcserének is fontos fórumai voltak. Sz. Bányai Irén megállapította, hogy ezek a szabadidős közösségi tevékenységek folyamatosan ébren tartották a közösséghez tartozás szubjektív jóérzését, hiszen mindig ugyanabból a körből kerültek ki az eseményeken résztvevők, így időről-időre partnerei lettek egymásnak.

A vállalati Rima-bajnokságok, a *„Rima Olimpia”* néven emlegetett sorozatok jelentős állomásai voltak az atlétikának. A második találkozónak 1942-ben Salgótarján adott otthont, ami együtt járt a 375 m kerületű futópálya elkészítésével is.[11] A síelést szinte mindenki kipróbálta a hegyek között fekvő völgyvárosban. Végül, de nem utolsó sorban a vállalat fönntartott az üzemi területen belül, a mészraktárak közelében egy medencét is, körülötte kabinokkal. Adatközlők elmondása alapján a medencének lekerítették egy részét, ez szolgált kis medencének, fából keretet ácsoltak neki, kötél kapaszkodókkal és álpadozattal látták el, így a vízmélység 100 cm alatt maradt. Az úszni nem tudó kisgyerekek itt játszhattak. A „nagymedence” vízmélysége kb. 150 cm volt. A belevezetett forró gőzzel fűteni is tudták, így tavasztól őszig szolgált szórakozási és sportolási lehetőségként az acélgyár alkalmazottainak és teljes családjuknak.

A társulat minden telephelyén alapított kórházat és iskolát is. A négy társulati kórház közül az ózdi volt a legnagyobb, a salgótarjáni utána következett. A salgótarjáni vállalati kórház megrendeléseit vizsgálva egyértelmű, hogy jelentős támogatásban részesítették a rászoruló családtagokat is a biztosított férfi jogán. Rendszeresen fordultak a vezérigazgatósághoz ezen felül is anyagi segítségért, általában fizetéselőleget kértek gyógykezelésre, olykor a gyerek egyetemi vizsgájára, gyerek kiházasítására. A kért támogatást túlnyomó többségében meg is kapták és havonta törlesztették. 1908-ban a Társulat árvaházat is létrehozott Likéren, 116 férőhellyel.[12] 1917-ben szikvízgyárat[13] is létesítettek Salgótarjánban és a nyári melegben a munkások ezzel csillapíthatták szomjukat.

Fontos kérdés, hogy a felsorolt javadalmazásért mennyit és milyen munkakörülmények között kellett dolgozniuk? Az első elfogadott okmány, amely a 8 órás munkaidőt, illetve a maximum 48 órás munkahetet rögzítette 1919-ben látott napvilágot, de a 8 órás munkanap általánossá válásához nem volt elegendő egy törvényi rendelkezés. Ózdon 1938-ban már általános volt a 8 órás munkaidő és csak kivételes esetekben lépték túl. Ugyanekkor Salgótarjánban volt olyan üzemegység, például a műhely, ahol heti 48 óra helyett 58 órát dolgoztak. A nyolcórás munkaidőt a salgótarjáni üzemben 1939 elejére sikerült minden területen bevezetni. *„A nyolcórás munkaidőre való fokozatos áttérés befejezést nyert és mindkét öntőde, a létszám szükséges és lehetséges megnövelésével, már az egész héten 8 órás műszakokban dolgozott.”*[14] A megszakítás nélkül dolgozó üzemekre nem vonatkoztak az ünnepnapi munkaszünetről szóló előírások sem, az ünnepnap vagy vasárnap végzett munkát azonban mint túlórát díjazták. A túlóráért, vagyis azokért az órákért, melyek a napi 8 órai vagy a heti 48 órai munkaidőt meghaladták, külön pótlékot fizettek, nevezetesen: köznapokon 25%-ot, vasár- és ünnepnapokon pedig 50%-ot.[15]

A társulat mindenkor szigorúan megkövetelte alkalmazottaitól, hogy tanköteles gyermekeiket iskolába járassák. Már az 1920-as évek legelejére a telepi iskola kicsinek bizonyult, és bár az ózdihoz hasonló modern iskola építésére már előbb megfogalmazódott az igény, az első világháború elhúzódása hosszú időre elnyújtotta a tervek megvalósítását. Végül 1928-ban Marshalkó Béla okleveles építész megbízást kapott az új iskola építészeti tervének és műszaki leírásának kidolgozására. A kivitelezést Prokisch János építészre bízták. Az új iskolát, amely alig egy

év alatt épült fel 800 ezer pengő költséggel, 1929. november 5-én avatták fel és adták át a tanulóközönségnek.

A főépület az alábbi fontosabb helyiségeket foglalta magában: 10 tanterem, 1 rajzterem, 2 kézimunka terem, 1 fürdő, 2 cserkész- és 2 leventeotthon, igazgatói iroda, tanácsterem, 2 szolgalakás és 3 szertárhelyiség. A csatlakozó tornatermi épületben egy előcsarnok, egy öltöző 6 fajanszmosdóval, erkély tűzbiztos vetítőfülkével és 2 szertár volt található. A 260 légköbméter űrtartalmú tantermek maximálisan 54 tanulóra voltak tervezve. Minden tanterem bútorzata azonos volt: 27-27 db öntöttvas-állványú fapad, billenő ülőlappal, dobogó, kétrészes lehúzható tábla, tanítói asztal két székkel és szekrény. A fürdő a főépület alagsorának közepén helyezkedett el. Egy kisebb méretű fürdőmedence és 18 db zuhany szolgáltatta a meleg vizet. Az egész épületet egytized atmoszféra nyomású gőzzel fűtötték. Az épületnek kettős vízszolgáltatása volt. Ivásra és fürdés-

re a gyártelep vízvezetékéből, öblítő- és haszonvíz céljaira a padlástéren elhelyezett nagy tartályokból nyertek vizet.[16] Minden tanteremben volt hangszórókonnektor, ahová a későbbiekben fel is szerelték a hangszórókat, melyek a tanácsteremben elhelyezett „Telefunken" rádiókészülékhez voltak kapcsolva.[17] Az iskolát, a telep más részeihez hasonlóan a gyár tartotta karban és tisztán. Igyekeztek a legjobb hírű tanárokat megnyerni iskolájuk számára és a jónak számító fizetésen felül ideális munkakörnyezetet is teremtettek, az iskola magas szintű technikai és oktatási felszereléseivel. Az iskola szorosan hozzátartozott a közösségi élethez, gyakran rendeztek termeiben az egész kolónia számára szóló ünnepségeket, műkedvelő előadásokat, és a tanulói rendszeresen megjelentek a hivatalos gyári és városi eseményeken is. Az 1929-ben átadott „új" elemi iskola a kor legmodernebb iskolái közé tartozott. A tanfelügyelői jelentések rendszeresen kiváló minősítéssel illették. Egy épületben működött az elemi és az iparostanonc iskola is. A kötelező elméleti és gyakorlati tantárgyak oktatására használatos termeken felül tankertészetet is fenntartottak.

A társadalmi szerveződés gyökereit vizsgálva egy ipartelep érdekes terep, hiszen több etnikum, több felekezet, különböző egyéni és közösségi szokások keverednek benne. A salgótarjáni „Rimai" kolóniára jellemző helyi kötődés a társadalom-lélektani eszközök révén szervezte közösséggé azokat, akik a terület határain belül születtek, oda bevándoroltak, sőt még azokat is, akik ugyan már nem élnek ott, de szüleik, nagyszüleik révén odatartozónak tartják magukat.[18] Az acélgyári kolónián lakók közös identitástudattal bíró, jól meghatározható lokális közösséget alkottak, mindebben komoly szerepe volt a vállalat és

a gyár vezetésének, a munkásjóléti intézmények hálózatának, az irányított szabadidős programoknak és lehetőségeknek és természetesen a kolónia épített környezetének. Salgótarján társadalmán belül, területileg körülhatárolt, sorompókkal lezárt részen éltek, időbeosztásuk a gyári hangjelzéshez kötődött. A vegyes származású, többnyelvű, eltérő hagyományi környezetből származó családokat egyedül a gyárhoz tartozás tudata rendezte egy közösségbe, ezen belül több csoportba.

JEGYZETEK

[1] Racs 2012: 16.
[2] Szabó [é.n.]: 240-241.
[3] Hlavacska 1989: 32-33.
[4] Körner 2004: 12.
[5] Bővebben lásd Nickel 2012a; Nickel 2012b.
[6] Szvircsek 1993: 34.
[7] Szvircsek 1993: 217.
[8] Sz. Bányai 1996: 71.
[9] Salgótarjáni Lapok I. évf. 5. szám 1902. augusztus 10. 2.
[10] Sz. Bányai 1996: 62-63.
[11] Szvircsek 1993: 236.
[12] U.o.: 35-47.
[13] MNL OL Z 371 63.cs. S-46/22. f. folio 196.
[14] MNL OL Z 371 52. cs. heti jelentések 1939. március 2. hete
[15] MNL OL Z 371 121. cs. 1937.december 16. II. Vasár- és Ünnepnapi munkák, túlórázás
[16] MNL OL Z 378 2. cs. Szociális Osztály. 1929.
[17] Balázs 1979: 125.
[18] A regionális identitásról lásd Csepeli 2014: 346.

VÁLOGATOTT IRODALOM

– Balázs László 1979: Adatok és összefüggések a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű salgótarjáni (acélgyári) nép- (elemi) iskolájának történetéhez (1920—1948), Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve V., 117-138.
– Csepeli György 2014: Társadalmi identitás. In: Csepeli György: Szociálpszichológia mindenkiben, Budapest, 339-357.
– Csontos Györgyi – Vass Tibor 2001: Ózdi munkáskolóniák, Pomáz.
– Hlavacska Edit 1989: Salgótarján utcanevei. Névtár és rendszertani vizsgálat. Salgótarján.
– Horváth Sándor – Pethó László - Tóth Eszter Zsófia [szerk.] 2003: Munkástörténet – munkásantropológia, Budapest.
– Körner Zsuzsa 2004: A telepszerű lakásépítés története Magyarországon. 1850-1945, Budapest.
– Nickel Réka 2012a: Az acélgyári kolónia életmódja a kezdetektől a második világháborúig. In: Dr. Szirácsik Éva (szerk.): A város előtt. Salgótarján területe az 1922. évi várossá nyilvánítás előtt. Salgótarján, 157-166.
– Nickel Réka 2012b: A „Rimai" identitás kialakulása/kialakítása a salgótarjáni acélgyári kolónián, Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXV. 57-80.
– Olajos Csaba 1998: A Diósgyőri-vasgyári kolónia, Miskolc.
– Paládi-Kovács Attila 2007: Ipari táj, Budapest.
– R. Nagy József 2010: Boldog téglafalak között. Munkáskolóniák kulturális antropológiai vizsgálata Északkelet-Magyarországon. Miskolc.
– Racs Csaba 2012: Salgótarján településföldrajza az 1870-es évek és 1944 között. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXV, Salgótarján. 9-30.
– Rima [szerző nélkül]1913: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság és társvállalatai jóléti intézményeinek ismertetése, Budapest, 1913.
– Sz. Bányai Irén 1996: A gázgyári kolónia. Az óbudai gázgyár munkás- és tisztviselő telepének történeti és néprajzi elemzése. Debrecen.
– Szabó Zoltán [é.n.]: Cifra nyomorúság, Budapest.
– Szvircsek Ferenc 1993: A Salgótarjáni Kohászati Üzemek 125 évének története 1868-1993, Salgótarján.

KÉPEK FORRÁSA

1. földszintes munkáslakóház – másolat a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeum képtárából
2. lakóház az Acélgyári úton – a szerző felvétele
3. az Acélgyári út – a szerző felvétele
4. az Acélgyári út – a szerző felvétele
5. munkáslakóház hátsó kertja – a szerző felvétele
6. iskola játszókerttel - másolat a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeum képtárából

NAGY MÁRTON

STRUKTÚRÁK

Nehéz észre nem venni a tendenciát, amelyben az épület jellé, az építész branddé, a terv termékké válik. Az építész a technika minden eszközét felhasználó varázslóként lép színre nap mint nap, videókkal, szuperrealisztikus látványtervekkel bizonyítva terve újszerűségét, egyediségét. A különböző építészeti stratégiák ennek a bizonyítási kényszernek a szorításában élnek-halnak, kapnak erőre, majd halnak el. Az építészeti koncepció fogalma a gyors megérthetőség, befogadhatóság miatt kiüresedni, devalválódni látszik. Mindenből lehet koncepciót gyártani, megfelelően megválasztott kommunikációs eszközzel minden koncepció eladható.
Ebben a közegben mi adhat tartást az építészetnek? Mi képes szilárd talajként szolgálni a tervezőnek, hogy léptei alól ne fogyjon el a talaj?
A közelmúltban Csáji Attila festőművész, fényművész életmű-kiállításának megnyitóján jártam. Az egész Műcsarnokot megtöltő tárlat egyetlen gondolat, a fény mentén szerveződött. A kiállítótérbe körbefalazott zsákutcaként ékelődött egy kis számú, könnyen fogyasztható konceptuális munkákat bemutató zárvány. A rendszerváltás körüli

időszak kulturális közegében adekvát, az egész életműhöz képest könnyed művészi önkifejezésmód a festő életútjának egészét nézve izgalmas, de nem meghatározó, saját bevallása szerint is zsákutca. A művész rövid, kitérőként is felfogható konceptuális időszakán kívüli munkásságát teljesen más alkotói felfogás jellemzi. Farkas Ádám szobrász, a Képzőművészeti Egyetem rektora megnyitó beszédében az életmű ezen részének tudatosságát, a fénnyel való évtizedeken át tartó elmélyült kísérletezést méltatta. Csáji munkamódszerét az életmű-kiállítással egy időben, a Szépművészeti Múzeumban megtekinthető Rembrandt kiállítás önarcképein megfigyelhető következetes művészi útkereséshez hasonlította.
Bár a két festő munkáit nézve kevés hasonlóságot látunk, életművüknek tartást, gerincet a megismerés, a fény évtizedeken át tartó elmélyült tanulmányozása adott. Egyetlen történet íródik tovább, érlelődik a két alkotó saját munkásságában és az egymástól három évszázaddal elválasztott életművekben egyaránt. A fénnyel való kísérletezés, majd a tapasztalatok beépítése az újabb és újabb alkotásokba évszázadokat összekötő ívet rajzol, melyben a főszerep nem a kitalálásé, hanem a megismerésé.

A folytonosság, a lépésről lépésre való elmélyült megismerés nem csak a festészetben, hanem más művészeti ágakban, így az építészet területén is tanulságokkal bír. Az építészeti kutatások, alkotói útkeresések iránya változatos, és a nyomukban születő eredmények is izgalmas, sokszínű képet mutatnak. Számomra legizgalmasabbak mégis azok, amelyek az építészet továbblépési lehetőségeit magából az építészetből, az építés történetéből eredeztetik. A megújulást nem az építészet közvetlen érdeklődési körén kívülről érkező importgondolatok becsatornázásától várják. Valerio Olgiati ezzel kapcsolatban még határozottabban fogalmaz egy vele készített interjúban. Szerinte minden építészeti megújulás útja csakis önmagában az építészetben gyökerezhet.[1]
A tervezői praxisban tehát az építészet megismerése, kutatása lehet a továbbépítés, a továbbírás alapja. Az építészet egyszerre végcél, "object" és vizsgálati alany, "subject", egyszerre testesül meg benne a folytonosság és a helyek újraértelmezése.[2] Ennek jegyében a Lakóépülettervezési Tanszéken egy tananyagfejlesztési program keretében alacsony, nagysűrűségű struktúrákkal foglalkoztam. A megismerés fontossága három történeten keresztül, három különböző változatban rajzolódott ki a munka során.

Megismerés, mint útkeresés – vállalt előkép

Piet Blom, a holland strukturalisták vezetőjének, Aldo van Eycknek a tanítványaként több izgalmas, történeti előképen alapuló, összetett geometriájú lakóbeépítést tervezett Hollandiában. Mindegyiknek alapja a mester, Aldo van Eyck sokat idézett mondata, miszerint egy lakóépületnek olyannak kell lennie, mint egy kis város, egy városnak pedig olyannak, mint egy nagy lakóépület. A strukturalisták az afrikai dogon falvak és kasbák téri világának, szerkesztésének, eszközrendszerének megismerésével foglalkoztak, majd tapasztalataikat felhasználva frissítették meg a XX. század második felének holland építészetét. Kísérleteik közül kiemelkedik a Hengeloban megvalósult Kasbah nevű beépítés. A Kasbah, ahogy neve is mutatja, e jellegzetes észak-afrikai városok téri összefüggéseinek tanulságait építi be az európai lakóháztervezési gyakorlatba. Az 1969-ben tervezett beépítést érdemes összevetni a Cydamus néven már a római korban is létező líbiai Ghadames óvárosával. A római kortól a mai napig élő szaharai város a hagyományos növekvő településforma egyik kiemelkedő példája. Az épületek helyét meghatározó, tekergő cikk-cakk vonal mintha a végtelenségig folytatható lenne. A vonalak közé feszített különböző magasságú tömegek és a tetőkön kialakuló teraszok fehér barázdái egy gipsznyomatba merevedett minta hatását keltik. A holland példa esetében a kompozíció – sávos szerkesztéséből és a sávok mentén hullámzó tetőkből adódóan – szintén nyitott, folytatható.

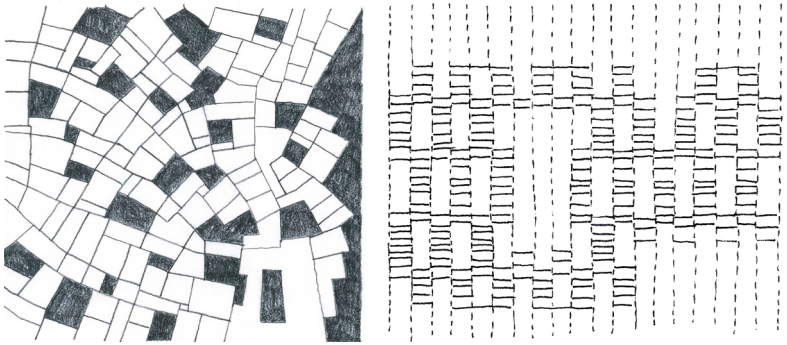

Az elemek sokfélesége, a tetősávok egymáshoz kapcsolásának változatossága, az eltolásukból adódó tömeg-tér ritmus tudatosan szerkesztett, a történeti előképhez hasonló mintát eredményez.

Az afrikai előképben a földszinti üzletek és emeleti lakások máig működő rendszere nemcsak élő belső világot eredményez, hanem a sivatagi napsugaraktól is véd. A város szintjén kialakuló, sikátorrá torzuló kertek és udvarok a közlekedés mellett a mindennapi élet színterei. A sokszor a házak emeleti részei alatt futó föld alatti járathálózatot a napsütés elől ide menekülő lakosok nyüzsgő élettel töltik meg. Az egymásra rétegződő tetők teraszként és közlekedőfelületként egyaránt funkcionálnak. Hengeloban hasonló, többszintes élő struktúra jött létre. Blum Kasbah-ja az organikusan nőtt urbánus környezet összetettségére, a városi élet sokszínűségére hívja fel a figyelmet a tervezett települések specializálódott elemekből felépülő, széteső, lélektelen kompozícióival szemben. A klasszikus utcaszinti kert a sűrűség következtében átalakul. A központi tér és kisebb lakóudvarok mellett egy nagyméretű, szintben elválasztott kert vagy terasz tartozik a legtöbb lakóegységhez.

Megismerés, mint felismerés – a kompozíció időtlensége

A következő két példa közötti kapcsolat más természetű. Elképzelhető, hogy a hollandiai Ypenburgba tervezett Patio eiland tervezői, az elmúlt évtized egyik sztárirodájának, az MVRDV irodának az építészei a mai Lengyelország területén (Biskupinban) a Kr. e. VI. században épült boronafalas falut nem is ismerik. A két példa megismerése a kompozíciók állandóságára hívja fel a figyelmet. A két beépítés logikája első ránézésre is rokon, mely rokonságot a szigetre való építés tovább erősíti. Tanulságos, ahogy a két és fél évezreddel ezelőtti lengyel falu megelevenedik a holland csatornák között.

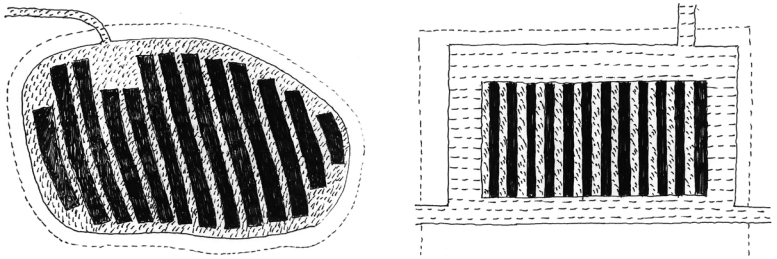

Biskupin 180 méter hosszú és 110 méter széles, sánccal szegélyezett ovális szigetén az épületsávok mellett kialakuló köztes terek az ypenburgi példához hasonlóan összetett tartalommal bírnak. A lengyel példa esetében az épületek déli oldalán húzódó, pergolával fedett 3-4 m széles közök a megközelítés mellett egy jó tájolású, használható, kerthez hasonló térrel bővítették a belsőt. A történeti példához hasonlóan a mesterséges holland szigeten is a közökből nyílnak a lakóegységek. A biskupini példa esetében az utcaként funkcionáló sávok még nem töltik be maradéktalanul a kert szerepét,

mégis jó tájolásukkal, a zárt épületek bővítményeként értelmezhetők. A holland struktúra esetében az átjárás megszűnik, a közök pációká, udvarokká alakulnak. A teljes kerti homlokzatra kifeszített üvegfelületek a külső és belső teret egybeolvasztják, és a délkeleti fényt tükörként terelik a priváttá váló épületközökbe. Minden helyiség a saját udvarára néz, a belső terek irányítottságát a földszintnél kisebb alapterületű emelet tömegének félnyeregtetős kialakítása tovább erősíti. Biskupinban az azonos kialakítású lakóegységek sorolása mechanikus, míg a változatosabb lakásméreteket használó holland beépítés esetében a sédtetők kimozdulnak egymás mögül, a létrejövő játékos ritmusú tömeg az emeleti szobák és teraszok kilátását is jótékonyan befolyásolja.

Megismerés, mint átörökítés – a hagyomány továbbélése

Újabb és újabb helyek építési hagyományának megismerése az építész számára megtermékenyítő tapasztalás. A lokális minták ismerete a beavatkozás, az építés sikerességének kulcsa. A japán Koji Tsutsui az ugandai Rakaiba tervezett árvaháza kapcsán a régmúltban gyökerező, de máig élő építészeti eszközrendszer megismerésével kezdte munkáját. A dogonok a Mali köztársaság közepén, a Bandigar-fennsík környékén a XIII. században megtelepedett nép. Életmódjuk és falvaik az évszázadok során alig változtak. Nagyobb méretű síkvidéki falvaik a levegőből nagyon speciális rajzolatot mutatnak. Egy család lakóegysége, az alapsejt, több részelemből, de minden esetben egy udvar körül épül fel. A kertek helyét, a kompozíció fix pontjait a ritkás növényzet elemei, a fák határozzák meg. Ezek a szerkesztésbeli tanulságok öröklődnek át abba az ugandai tartományba tervezett árvaházba, ahol először diagnosztizálták a HIV vírust 1982-ben. A szüleiket korán elvesztő árva gyermekek tömegeinek ad otthont a tervezett együttes. A dogon falvak családi egységéhez hasonlóan az árvaház kompozíciójának alapeleme is egy fa köré szervezett keret, nyolc darab udvar közé rendezett különböző funkciójú doboz. A dogon családok keretbe záródó portájának alapelemei a lapostetős, vályogfalú, négyszögletes alaprajzú lakóépületek mellett a jellegzetes kúpos tetős, kör alaprajzú tároló-, és gazdasági épületek. A változatos méretű és alakú sejteket kis közök választják el egymástól, ezer szálon téve lehetővé újabb és újabb elemek kapcsolódását a rendszerhez.

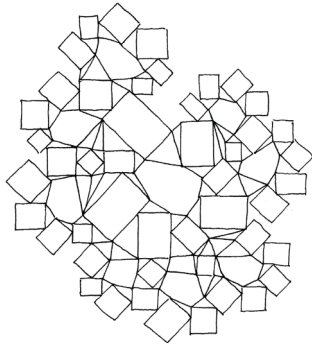

Az árvaház szerkesztésének logikája a megismert példákból eredeztethető. Két háló, három tanterem, két iroda és egy vizesblokk alkotják a tetővel fedett, de középen nyitott keretet. A rögzített szabályok szerint felépített rendszerben a szomszédos dobozok 45°-ban vannak elforgatva egymáshoz képest, és minimum százhúsz centiméter távolságban állnak egymástól. Ez teszi lehetővé a minta terülését, a későbbi bővülést. A tradíciók tiszteletben tartása nem csak a kompozíció kialakításában segítette a ter-

vezőt. Kifejezett cél volt a kontinens ezen vidékén jellemző önerőből való építés, ennek megfelelően az elemek hagyományos eszközökkel felépíthetők, komolyabb mérnöki ismeretek és technológiai felkészültség nélkül. A téglafalakon minden irányba túllógó egyszerű, faszerkezetű, összefüggő tetősíkok, mint levelek gyűjtik össze a vizet egy ciszternába. Amennyiben a struktúra életképesnek bizonyul, a kis, koncentrikus szerkesztésű alapelemekből egy homogén, több centrummal rendelkező szövet, egy egészséges, a Mali köztársaság több évszázada élő dogon falvaihoz hasonló új település jöhet létre.

Nehéz megmondani, hogy napjaink kiüresedő koncepciókkal teli építészeti közegében életképes tervezői stratégiának bizonyul-e a megismerésen alapuló továbbépítés, mint módszer, de egy biztos: az építészet kiváltságos szakma, hiszen ha a klikkelés helyett a személyes megismerést választjuk, akkor tervezési munkáink és kutatási feladataink kapcsán eljuthatunk bárhová. Egy szaharai oázisvárosba, Hollandiába, a XX. századi és kortárs építészet nagyüzemébe, az ókori Közép-Európa viharos Lengyelországába, Afrikába, a Bandigar-fennsík dogon falvaiba, vagy akár Ugandába is.

JEGYZETEK

[1] vö.: Márquez Cecilia, Fernando és Levene, Richard (szerk.): El croquis, Valerio Olgiati 1996-2011, harmonised discordances, El croquis Kiadó, Madrid, 2011, 36. old.
[2] Caruso, Adam, St John Peter: Frameworks in: a+t ediciones, Vitoria-Gasteiz, Spanyolország 8. szám, 1996., 38–51 old.

KÉPEK FORRÁSA

1. http://ncartmuseum.net/images/ncma/exh/rembrandt/large/17.jpg
2. http://kepes.society.bme.hu/Tagok/Csaji/jelekfeherben.jpg
3-4. a szerző rajzai
5. http://images.nationalgeographic.com/wpf/media-live/photos/000/651/cache/ghadames-aerial-steinmetz_65144_600x450.jpg
6. https://proyectos4etsa.files.wordpress.com/2013/01/kasbah-13.jpg
7-10. a szerző rajzai
11. http://www.muycurioso.net/sites/default/files/images/ciudades/Enero/Ciudades%20desde%20el%20aire/23.jpg
12. http://www.arquitecturaviva.com/media/Images/visores/diciembre2011/koji_uganda_3.jpg

VASÁROS ZSOLT

ELLENTÉTEK VONZÁSÁBAN – a római világ / 'kortárs' közönség[1]

A régészet az egyetlen tudományág, amely arra törekszik, hogy tanulmányozza az emberi viselkedést és gondolkodást anélkül, hogy bármelyikkel közvetlen kapcsolata volna.

(Bruce Graham Trigger (1937-2006), kanadai régész és antropológus)

A Mesterkurzus megismerésről szóló előadássorozatában egy római épületegyüttes(?) különös történetéről, jobban mondva egy különös római épületegyüttes történetéről tartottam előadást. Nemrég a Fiatal Római Koros Kutatók Marosvásárhelyen rendezett konferenciáján foglaltam össze az építészeti kutatások releváns eredményeit, egyúttal vitára is bocsátva azokat.[2] Ennek tanulságaira a későbbiekben még visszatérek. Pompeji felfedezésével és az ásatások megkezdésével sok minden elkezdődött, amely folyamat napjainkig kíséri a szakmát. Egy olyan régészeti területről beszélünk, ahol már 1748-ban folytak „tudományos jellegű" ásatások, leletkiemelések, amelyek – a tudomány szempontjából szerencsés módon – máig befejezetlenek. Az alapkérdés ma már nemcsak az ásatásból nyerhető információk terén, hanem az örökség megőrzésén, a légszennyezés és a környezet káros hatásainak kiküszöbölésén, valamint a tömegturizmus „romboló" következményeinek megelőzésén is fennáll. Schliemann és Evans felfedezéseivel, majd Howard Carternek a korabeli újságolvasókat sokkoló szenzációs leleteivel kezdődött a tudományterület igazi felvirágzása. A II. Világháború új lendületet adott az archaeológia diszciplinájának; W. Ceram könyve „A régészet regénye" számos nyelven több millió példányban kelt el.[3]

A Szabadbattyán határában több, mint egy évtized alatt feltárt épületmaradványok a megismerés igen árnyalt módozatait kínálták és kínálják, noha az építészeti összefüggések és a történeti szálak igen töredékes, ámbár ígéretes szövevényei sem látszanak még tisztán. De mit is tudunk az épületről?[4] A feltárt római kori épületegyüttes maradványainak és leletanyagának zöme IV. századi kiépítésekhez köthető. Légifotókon és geofizikai vizsgálatokon jól látszik, hogy a hatalmas fő(?)épület egy sűrűn és további nagyméretű épületekkel is beépített, mintegy 100 hektár kiterjedésű terület egy eleme csupán, jóllehet a beépítés lehetséges periódusairól, egyidejűségeiről egyelőre alig tudunk valamit.

A perisztiludvaros épület(együttes) szinte teljes mértékben feltárásra került, kivételt a keleti oldalon a Malom csatorna vízvédműveibe foglalt maradványok jelentenek. Az ásatások során viszonylag kisszámú lelet került napvilágra, ennek oka az épület pusztulását is okozó, feltehetően a Kr. u. 374-ben bekövetkező támadással összefüggő módszeres kiürítés lehet. A falak és sokszor az alapfalak is kitermelésre kerültek, ugyanakkor a terazzopadlók és az azokra zuhant fal- és mennyezetfreskók igen nagy számban megmaradtak. Ez a különös leletkörülmény, a kisszámú, de fontos építészeti töredék, a freskók és egyéb épületelemek – pl. vasalatok, stukkók stb. –, valamint a római építészetre vonatkoztatható tipikus vonások és építészeti megfontolások alapján egy igen valószínű elméleti rekonstrukciót javasolhatunk. Úgy tűnik, hogy Pannonia legnagyobb épület(együttes)éről beszélünk, az ún. perisztilvillák és paloták között nemzetközi viszonylatban is az egyik legnagyobb kiterjedésű a szabadbattyáni épület. Az alaprajzban, továbbá az ebből következő tömeg- és részrekonstrukciókban számos lépték-kérdés és ebből fakadó arány, illetve aránytalanság, jobban mondva aránytévesztés is fakad.

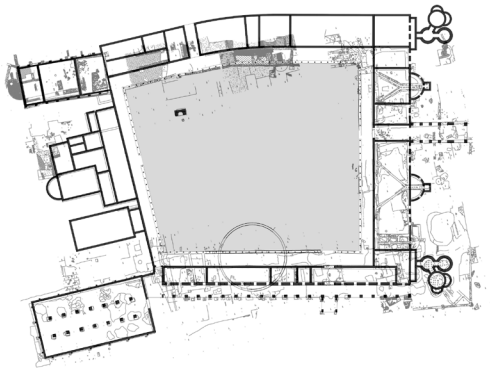

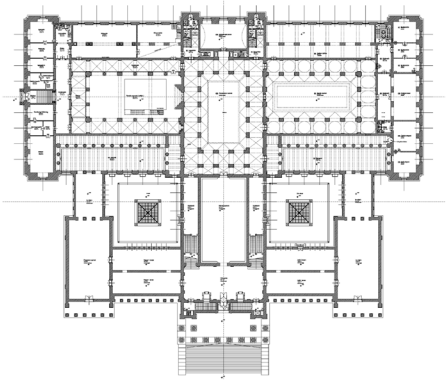

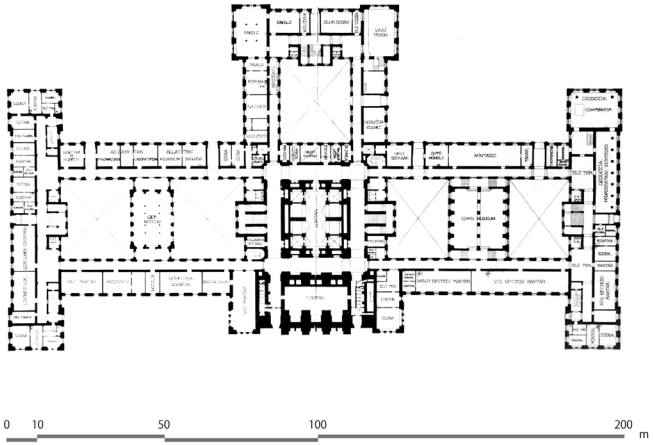

Az épület jelentős mértékben – nem szokatlanul – a reprezentációra szerkesztett, ezt számos érdekes, és itt monumentális léptékben alkalmazott építészeti elem is alátámasztja.

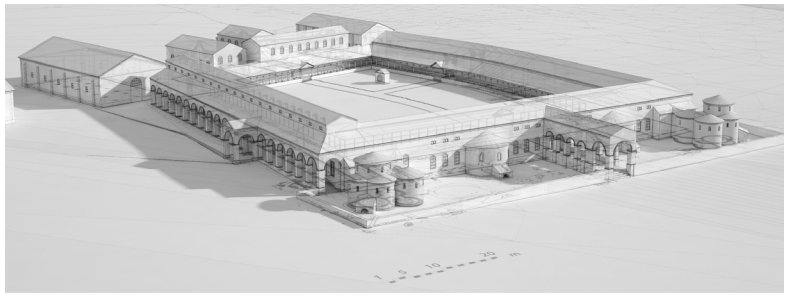

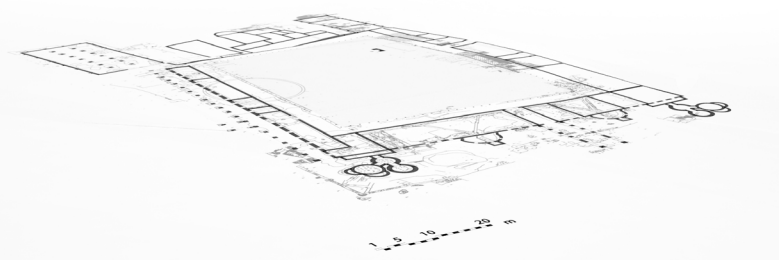

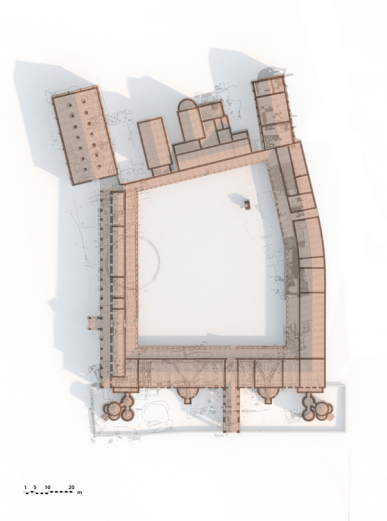

Amennyiben a római világot bármely aspektusból meg akarjuk idézni, sőt a megismeréssel is kacérkodni szeretnénk, elkerülhetetlen a történelem és régészet bizonyos fokú ismerete, és annak interpretációjában való jártasság. Ez akkor is igaz, ha építészként kívánunk a múltról és múltból ismereteket, ezáltal új felismeréseket is megszerezni.

Nem lehetünk vakok, sem érzéketlenek a múlt történéseire, különben naivitás, mondhatni felszínesség jellemezheti hozzáállásunkat. Különösképp az építészetet és társművészeteit tekintve lehet érdekes az a kérdéskör, miszerint a történetírás vajon tudomány vagy művészet, amely az 1960-as évek végétől az irodalomelmélet képviselőit és a történetfilozófusokat foglalkoztatta elsősorban. A történészek számára erősen provokatív felvetés árnyalásában paradigmatikus fordulatot jelentett az amerikai Hayden White 1973-ban megjelent *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* című műve,[5] amely jelentősen hozzájárult a történettudomány ún. „nyelvi fordulatának” megindításához. White a történeti diskurzus elemzését kísérelte meg, méghozzá formalista, vagy ahogyan ő állítja, strukturalista módon. Így bizonyítja, hogy a történeti diskurzus nem csak kognitív, hanem legalább annyira poétikai tevékenység eredménye is, amely sok történész számára azóta is egyszerűen elfogadhatatlan állítás. White egyenesen tagadja, hogy a történetírás kapcsán létezne lényegi különbség, vagy értékrendi eltérés a történelem és a poétika, a tények és képzelt dolgok között. *A történelem terhe* című magyarul megjelent kötetében a szerző írja,[6] hogy „a történészek éppoly szabadok szövegeik készítésénél, mint a költők vagy más szépírók”. Ha belemegyünk White elképzeléseinek esetünkre vonatkozó „történeti szálaiba”, akkor bizony nagy bajban vagyunk. Az ókori forrásaink száma igen gyér, és egyelőre nincs konkrét adatunk sem az épület tulajdonosára, sem az építésre vagy az elpusztulásra vonatkozólag. Egészen az 1974-es első feltárásokig nem volt konkrét tudomásunk az épületről, az 1994-es rendszeres ásatások megindulásáig pedig a rendkívüli méretű együttes kiterjedéséről sem. Az évek alatt kibon-

takozott a több ezer négyzetméteres helyiségcsoport, a jelentős méretű perisztil udvar, továbbá a környék geofizikai és légifotókon alapuló analízise további, egyelőre titokzatos épületeket sejtet. A régészeti anyagfeldolgozás folyamatban van, az építészeti maradványok értelmezhetőségének ez azonban kétségkívül gátat is szab. Vajon milyen narratívái, ténybeli vagy képzelt magyarázatai lehetnek épületünknek? Hogyan tudjuk a megismerés határait kitolni, vagy éppen lehetőségeit kibővíteni a tudományosság, vagy a művészeti etika elveinek betartása mellett? Van értelme máshogy, másképp, vagy White értelmében úgyis mindegy, mivel a tények és képzelt dolgok keveredése velejárója a történetírásnak? A régészet esetében minden bizonnyal nagyon különbözőek a történetírás lehetőségei. Az interpretáció szerepe és mértéke a kinyerhető adatok, és a rendelkezésre álló források, illetve analógiák függvénye. Egészen eltérőek lehetnek a műfaji lehetőségek az adottságok és a közlő ambícióitól is függően. Szűkszavú, a tények közlésére szorítkozó katalógus, közérthető, ismeretterjesztő publikáció, illetve jelentős interpretációt is magába foglaló nagyesszé, mint szélsőérték is készülhet.

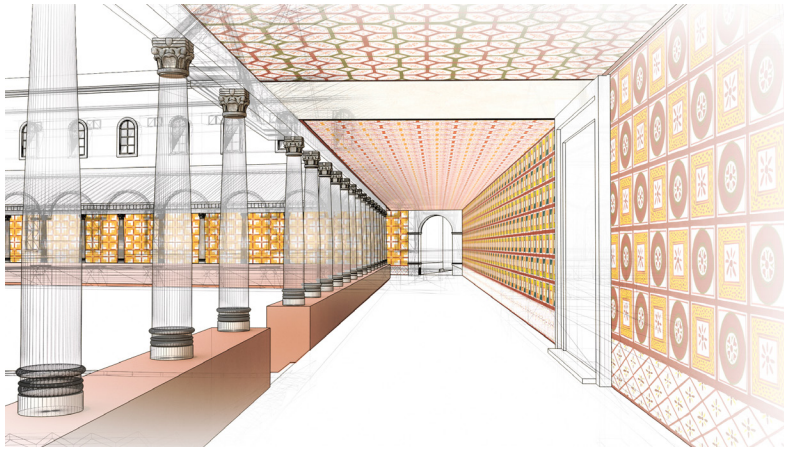

Mit tehet itt egy építész egy jó esetben is csak alaprajznak nevezhető „adattal” és rengeteg információval? Megismer és megismertet?

Térjünk vissza az építészethez, és a rekonstrukció lehetőségeihez. Mit, mikor, miért képzelünk el, modellezünk meg, és prezentálunk, kollégáknak, szakmabelieknek, tudományos körnek vagy éppen a döntéshozók csoportjának. A római korral foglalkozó régészetben, illetve a prezentálásában, exponációban sajátos, változó dinamikájú konjunktúra figyelhető meg. A római világ időről-időre felívelő népszerűsége, vagy éppen népszerűtlensége igen sok tényezős jelenség, még a politika is jelentősen befolyásolja. Itt ne csak a múzeumok, muzeális bemutatóhelyek finanszírozási kérdéseire, hanem sokszor a politika által kezdeményezett vagy kiemelten támogatott ügyekre gondoljunk. A szakmai támogatás és elhivatottság egyik fontos eleme lehet a jövőben a római limes európai szakaszának és azon belül a *Ripa Pannonicán*ak világörökséggé nyilvánítása, a másik köztudomású esemény a hányattatott sorsú, ún. *Seuso*-kincsek egy részének hazahozatala. Legutóbb a Hajógyári-sziget komplex fejlesztése kapcsán került ismét előtérbe az ún. *Hadrianus* helytartói palota bemutatása, a fejlesztési területen régészeti park létrehozása. A fejlesztés egyik fő attrakciója lehet az egykori – és nem csak *Hadrianus* helytartó (későbbi császár) által építtetett – palota megjelenítése. A római kor és az antikvitás szellemi örökségének bemutatása mindazonáltal nincs könnyű helyzetben Magyarországon, jóllehet soha nem látott lehetőség nyílhat egy új „brand” megjelenésére, egy mindig is itt lévő réteg megerősítésére. A római világ elbukása után a Kárpát-medence a népvándorlás korának egyik

kiemelt színtere, számtalan nép és népcsoport hosszabb-rövidebb idejű lakóterülete. Régészeti szempontból ez a korszak a Honfoglalás zárultával az egyik highlight-ja a hazai régészetnek, jóllehet ez elsősorban az etnikai sokféleség különlegességében és a korszakról árulkodó, fellelt kincsleletek nagyszerűségében rejlik. Az antik Róma hagyománya, értékei, sem szellemi, sem materiális értelemben nem tűnnek el, és nem semmisülnek meg, erről árulkodnak a feltárások leletei, az építészet elgondolkodtató emlékei. Gondoljunk csak a kereszténység meglétére pl. a Zalaváron feltárt 9. századi templomok tükrében! A mindennapi élet kellékei természetszerűleg alakulnak át a népek forgatagában, mindenki a saját divatját, anyagi kultúráját hozza, feltehetőleg a saját, sokszor számunkra ismeretlen nyelvével egyetemben. Ennek a folyamatnak különös betetézése a magyar Honfoglalás, ahol létszámban a Kárpát-medencét lakó népeknél feltehetően kisebb népcsoport mindössze néhány évtized múltán kulturális szintézist tudott létrehozni, ezt a 10. századi temetők leletanyaga és a magyar nyelv fennmaradása fényesen igazolja. A kora középkori Magyarország megmaradásának záloga a nyugati kereszténység felvétele, és az akkori Európa latin műveltségének követése volt, így alig öt évszázad múltán ismét az antik gyökereken alapult a hit és a kultúra Magyarországon, a kora román építészet antik előzményei is nyilvánvalóak. A kontinuitás oly mértékben nem szembeötlő, mint Itáliában, mégis létezik, az előzmények éppen ezért érdemesek a bemutatásra, a méltó megjelenítésre. Az építészet emlékei különösképp érdekesek és értékesek, mivel számos példát ismerünk akár a közvetlen „hasznosításra", akár a közvetett, máig érvényes hatás tekintetében. Az Árpád-kor erődítései több esetben települtek római erődökbe, épületekbe, a kora középkor

úthálózata minden bizonnyal a rómait jelentős mértékben használta. A későbbi korok az intézményes műemlékvédelem kezdetéig, azaz a 19. századi jelentős beavatkozásokig szinte teljesen „felélték" a római maradványokat, építészeti értelemben felmenő falak csak egészen kivételes helyzetekben maradtak fenn. Római épület a szó szoros értelmében nincs a mai Magyarországon, ez különösen nehézzé teszi a kor értelmezését és disszeminációját. Ugyanakkor a műemlékvédelem bizonyos korszakai kedvezően alakultak a római építészet bemutatása szempontjából. Az 1960-as évekkel kezdődően kiemelkedő jelentőségű rekonstrukciók valósultak meg, gondoljunk itt az *Aquincum* polgárvárosának területén megvalósult romkertre, valamint a '80-as évekre befejeződött óbudai és az egykori légiótábor területét érintő rekonstrukciókra. 1960-tól kezdődően *Gorsium*ban folyamatosan épült ki régészeti park, jelenleg is fontos beruházások készülnek. Pannonia legújabbkori térképére idővel felkerült Baláca, Dunaújváros, Szombathely, Sopron, Fertőrákos, Zalalövő, majd a Duna-kanyar megannyi katonai és polgári emléke. A közelmúltban újraépítésre került a *Savaria Iseuma, Lussonium* erődje is „láthatóvá vált", igazi sikertörténetként a pécsi sírkamrák és az ókeresztény emlékek Világörökségi rangot kaptak. Az újdonsült „fejlesztések" – mint pl. az Iseum – jelentős kortárs építészeti kubatúrát generáltak, míg másutt az 1:1-es rekonstrukció, illetve modell vált a bemutatás eszközévé – lásd Aquincumban az ún. festő-ház. Általános recept minden bizonnyal nem létezik, minden hely és helyzet különleges, tekintettel a római múlt és a mai kontextus viszonyára.[7]

Vajon mit kezdhetünk az épületünkkel a szabadbattyáni határban, az egykori Sárvíz, a mai Malom csatorna part-

ján, most 2015-ben? Mit szabad, szükséges vagy fontos említeni és megjeleníteni? El tudjuk-e különíteni a tudományos igényű, de vizuálisan szuggesztív rekonstrukciót a fiktív és spekulatív interpretációtól? Vagy épp White tényei és képzelt asszociációi között vergődünk, és csak gondoljuk, hogy egyik vagy másik oldalon állunk? Előbb vagy utóbb dönteni kell, hogy a feltárás után mi következzen, a skála igen széles a visszatemetés és az újjá(?)építés között. A régészeti műemlékvédelem egyik fontos feladata az adott objektum(ok) restaurálása és muzeális prezentációja a kor legjobb szakmai színvonalán a közönség és a látogatók számára. Az ókori romok konzerválása és bemutatása a későbbi generációk felé kötelezi el a szakembereket a megjelenítések módjának alapos kiérlelésére, a lehetőségek szerinti legjobb módszer(ek) kiválasztására. Ma már tudjuk, hogy az egyre mostohább klimatikus viszonyok a sokszor évezredes korú maradványokat megfelelő védelem nélkül rövid távon elpusztítják. A minimális és sokszor elégséges megoldás a védőépület vagy védőtető létesítése, azonban egyre-másra jelentkezik a társadalmi igény közérthető, az eredetit megidéző, valósághű rekonstrukció, vagy azzal összemérhető, élményszerű bemutatás megvalósítására is. Komoly etikai és metodikai problémákat vetnek fel és szakmai vitákat indukálnak a legkülönbözőbb helyreállítási-bemutatási és rekonstrukciós-modellezési kísérletek, ahol a didaktikai módszerek betartása mellett minden esetben szükséges hangsúlyozni, hogy egy lehetséges elképzelés, elméleti rekonstrukció került bemutatásra, legyen szó virtuális megjelenítésekről vagy éppen a helyszínen épített 1:1-es anyaghű modellekről.

Egy svájci építészekből álló csoport[8] 1977-ben javaslatot tett az athéni *Acropolis* egy hatalmas, átlátszó kupolával történő lefedésére, amely az egyre növekvő levegőszennyezés kártékony hatását és így a romok pusztulását volt hivatott megállítani. A mintegy 40.000 m^2 felületű sziklaplatót egy transzparens burkolatú elliptikus acélkonstrukció fedte volna. A buborékot formázó nagyvonalú szerkezet azonban gyakorlatilag megvalósíthatatlan volt, rávilágított azonban a legfontosabb, más területeket is érintő, egyre gyorsabb ütemben jelentkező problémákra, és új lehetőségeket világított meg az örökségvédelemben. A 18. század végén a klasszikus ókor szenvedélyes újrafelfedezése a romok ártatlanságát nyomatékosította; az érintetlen rommező-romkert a romantika-életérzés fontos részévé vált. Az újonnan felfedezett és a már évszázadok óta ismert lelőhelyek metszeteken, táblaképeken megörökítve ismertté váltak, feltárások, kutatások, felmérések következtében az ismeretanyag bővült – a módszerek tökéletesedtek. Sok esetben ezek a művészi grafikák – bár pontosságuk sokszor kétséges és a művészi „szabadság” nevében soha nem létezett dolgok ábrázolása is tetten érhető – mára a ritka és értékes források közé tartoznak. A 19. század első komolyabb tudományosan is megalapozott régészeti vállalkozásai visszafordíthatatlanul beavatkoztak az addig romantikus romegyüttesek képébe. Ha egy-egy ilyen korabeli metszetről is ismert lelőhelyet ma meglátogatunk, és összehasonlítjuk vizuális forrásainkkal, akkor szinte alig ismerünk rá.

Sok minden más is történhetett azonban a rommezőkön. Purista szellemiségű helyreállításokat végeztek, melyek egy kiválasztott periódust preferálva minden későbbi hozzáépítést eltávolítottak. Kiegészíthették később fellelt

töredékekkel a fennmaradt állapotot, amelynek bevett módszereit a különböző nemzetközi karták a 20. század során rögzítették. Néhány híres és közismert rom teljesen új építésű, illetve részint újfent összerakott, mint például a *Tholos Delphi*ben, a *Teatro marittimo* Tivoliban a *Hadrianus*-villában, az *ephesos-i Celsus*-könyvtár homlokzata, számos templom Egyiptomban is. Vajon mit kezdhetünk a római épületünkkel, ahol amit összerakhatnánk, az nem áll rendelkezésre? Itt térjünk vissza az épülettel kapcsolatos legelemibb kérdésekhez és problémákhoz. Ha összehasonlítjuk az épület alaprajzi kiterjedését az ismert Pannoniai perisztil villákkal, akkor azt látjuk, hogy épületünk alaprajza általában többszöröse a villáknak. A Nagyharsány mellett részben feltárt épület dimenziói közelítik meg leginkább az épület méreteit, jóllehet ott a teljes kiterjedés még nem ismert. Nemzetközi viszonylatban a III. századi Fishbourne-i palota és a Piazza Armerinai Villa del Casale IV. századi kiépítése fogható épületünk méreteihez. Így az épület definíciója is kérdéseket vet fel, ekkora méretű villa a birodalomban nem ismert, a paloták között kereshető minden bizonnyal az építészeti előképe. A környezet kutatása és lehetőség szerinti feltárása helyezheti el térben és időben az épületet, jelenleg „urbanisztikai" értelemben kontextus nélküli struktúra, ez nyilván kihat a bemutatás eszköztárára, az alapvető döntésekre is.

A megismerés a tudásunk jelenlegi szintjén így az épületre korlátozódik. A kor köztörténeti és történelmi eseményei javarészt ismertek, pontos viszonyuk épületünk történetéhez egyelőre nem tisztázott. Az alaprajzból koncipiálható terek karaktere világosan megállapítható – fedett, nyitott, udvar, tornác, emeletes stb. –, a magassági viszonyokhoz az alapvető aránytani összefüggéseken

kívül a részletek adnak megbízható támaszt. A kisszámú építészeti töredék fontos információkat hordoz pl. a perisztíliumra vonatkozóan, a több ezer négyzetméter freskó restaurált és rekonstruált felületei ismétlődő mintákat mutatnak, ezek közös többszörösei a magassági viszonyokra fontos információkat közölnek. Érdekessége az épületnek, hogy a perisztílium egykori falait és mennyezeteit díszítő minták falszakaszonként változnak, így az összkép igazán különös. Legalábbis ahogy most megismertük, illetve ahogy képzeljük. A tények és képzetek, valóság és fikció határán, egyelőre.

A tágabb értelmiségi közösség számára már nem magától értetődő, hogy a múlt elfogulatlan vizsgálata – »önmagáért«, ahogy mondani szokták – emberi mivoltunkat illetően akár nemesítő, akár megvilágító erejű volna. Az általános közmegegyezés mind a művészetekben, mind a tudományokban ennek éppen az ellenkezője. Ebből pedig az következik, hogy korunkban a «történész terhe» az, hogy a történelmi kutatások méltóságát olyan alapon állítsa helyre, amely összhangba hozza azokat a tágabb értelmiségi közösség céljaival és szándékaival, azaz oly módon alakítsa át a történelmi kutatásokat, hogy általuk a történész pozitív módon vegyen részt a jelennek a «történelem terhe» alól történő felszabadításában.

(Hayden White (1928-)
amerikai történész, történetfilozófus)

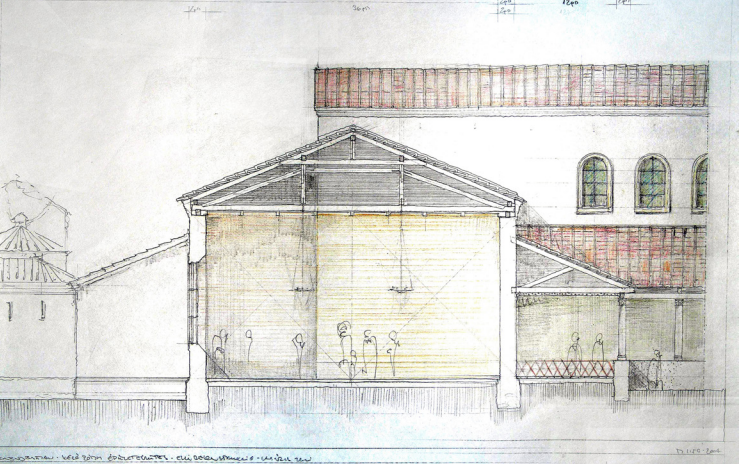

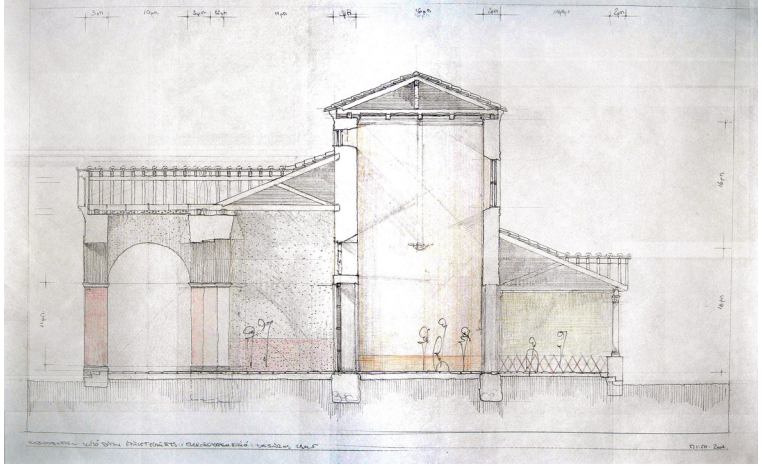

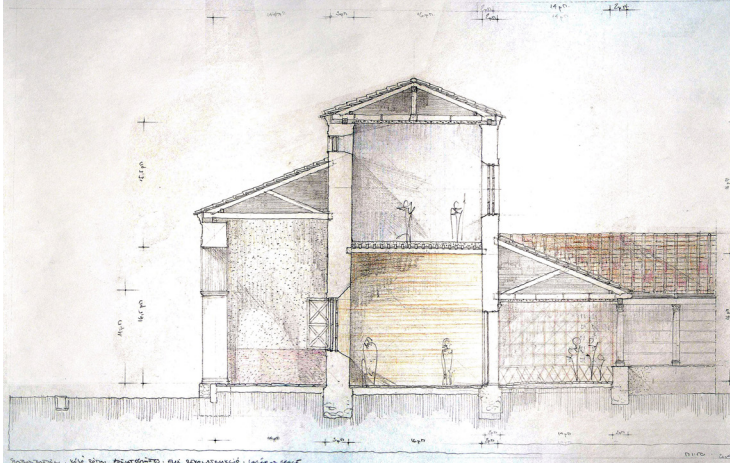

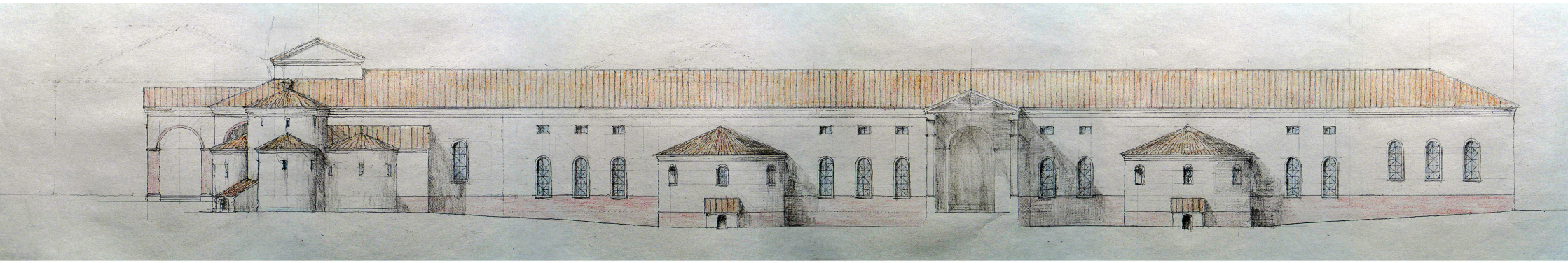

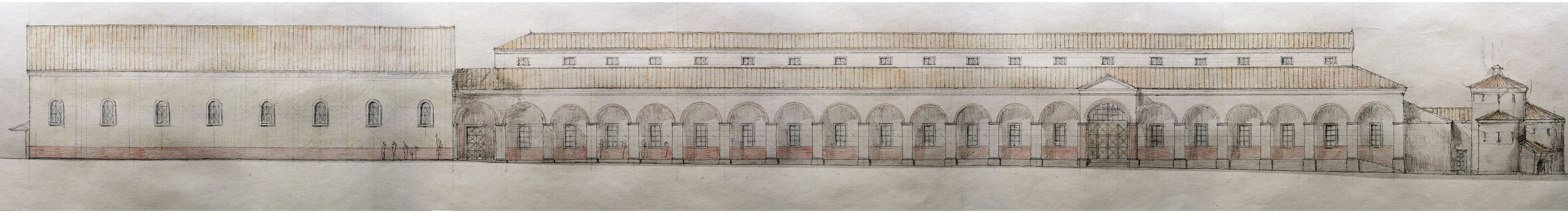

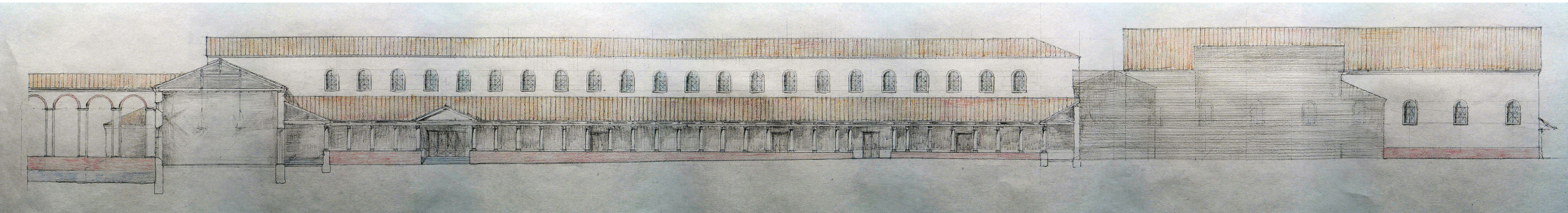

JEGYZETEK

[1] Jelen tanulmány jelentős mértékben a szerző DLA értékezésén alapul, amelyet 2005-ben védett meg a BME Építészmérnöki Karán: Vasáros Zsolt, Architektúra/Archeológia. Régészeti-történeti értékek megőrzése, bemutatása építészeti eszközökkel, BME Építészmérnöki Kar, Budapest, 2004.
[2] Vasáros Zsolt: Lépték és arány(talanság). A szabadbattyáni későrómai villa(?) építészeti konzekvenciái, előadás. FIATAL RÓMAI KOROS KUTATÓK IX. KONFERENCIÁJA, Marosvásárhely, 2015. május 8-10.
[3] C. W. Ceram, Gods, Graves and Scholars, New York, Knopf; London, 1971, Gollanc; magyarul: A régészet regénye. Budapest, Gondolat, 1959.
[4] A feltárások eddigi eredményeinek összefoglalását lásd: Nádorfi Gabriella: Előzetes jelentés a szabadbattyáni késő római kori épület feltárásáról. Alba Regia, 36. évf. (2007), p. 171-178., továbbá Nádorfi Gabriella: Előzetes jelentés a szabadbattyáni késő római kori épület feltárásáról. In: Visy Zs. - Mráv Zs.: A Seuso-kincs és Pannonia The Sevso Treasure and Pannonia, Pécs, (2012) p. 112-138.
[5] White, Hayden, Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. 1973.
[6] White, Hayden, A történelem terhe. Osiris – Gondolat, 1997.
[7] Összefoglalva lásd: Zsidi Paula, Világörökség rangjára emelve. Az egykori Pannonia Provincia területén lévő római emlékek állapotáról. MúzeumCafé 28, 2012, 48-59. és Heinrich-Tamáska, Orsolya, Vasáros, Zsolt, Wiederaufbau, Rekonstruktion und Schutzbau: Römerzeitliche Fundorte in Ungarn. In: Müller, Martin, Otten, Thomas, Wulf-Rheidt, Ulrike, (szerk.) Xantener Berichte 19, 2011, 389-414.
[8] Monique Guillaume-Gentil, Roger Lagier, Hans Lüdin, Olivier Rossel, Jaques Schär, Sauver l'Acropole. Synthèse entre le Genie de Platon et la Technologie du 20ème Siècle. Genf 1977.

KÉPEK FORRÁSA

1. A lelőhely és környéke légifotón a feltárt épület alaprajzával, forrás: HM Térképészeti Kht – Szabadbattyán L-34-25-D-a, 0012-1951, 1970, részlet
2. A feltárt épület rekonstruktív alaprajza azonos léptékben a Szépművészeti Múzeum és a BME K épület alaprajzával, Nagy Gábor/ Narmer Építészeti Stúdió, 2015
3. Az épület rekonstruktív alaprajza és tömegmodellje, szerző rekonstrukciója, 3D modell – Nagy Gábor/Narmer Építészeti Stúdió, 2015
4. Az épület rekonstruktív alaprajza és a tetőfelülnézet montázsa, szerző rekonstrukciója, 3D modell – Nagy Gábor/Narmer Építészeti Stúdió, 2015
5. Az északi traktus előtti perisztílium virtuális rekonstrukciója a fennmaradt, illetve hitelesen rekonstruálható elemekkel, szerző rekonstrukciója, 3D modell – Nagy Gábor/Narmer Építészeti Stúdió, 2015
6. Az épület homlokzatrekonstrukciós vázlatai a szerzőtől, 2004
7. Az épület rekonstrukciós metszetkísérletei a szerzőtől, 2004

második alkalom_2015. 02.20. 14:00 BME / K210

az "építészet, mint projekt", vagy mi vezet a "projekttől az építészetig"

Témafelelős: Bartha András, építész

Második helyszín közép műterem – ÉRD / tervezési folyamat: 2012-13
tematikus év: óvoda másképp / tanulmány az óvodákról (gyűjtés) / 2013, tanulmány (3+1) az érdi helyszínre / 2014, a zsűri választ, / 2014, engedélyezési terv, doktoranduszokkal /

felkért hozzászólók:

Kovács Sándor helytörténész: a település kialakulása, fejlődéstörténete

U.Nagy Gábor építész: az óvoda, mint sokrétű funkció

Fejérdy Péter–Marosi Bálint építészek: A projekt szerepe az oktatásban / értékképzés

Bach Péter építész: ráismerés, felismerés – marokkói képek / értékmentés

Klenk Blanka, Gulyás Levente építészhallgatók: érdi kísérletek

Beszélgetőtársak: Ágó Mátyás, Érd főépítésze / Tomay Tamás építész, Mesteriskola / Golda János építész, a Mesterkurzus építész mestere

U. NAGY GÁBOR

AZ ÓVODA, MINT ÖSSZETETT ÉS INSPIRÁLÓ STÚDIUMTÉMA

... Mindenek felett játszódjon es nőjön a gyermek,
a szüntelen való tanítás elnyomja a növés erejét,
s az eszet mint az országút olyan meddővé teszi. ...

(Bolyai Farkas: Az arithmetika eleje[1])

Előzmény

Az elmúlt években a hallgatóinkkal kétszer is óvodát terveztünk – méretében kicsit, kettő vagy négy vegyes korosztályú csoporttal, megadott helyiséglista alapján. Az építészeti program nem volt kőbe vésve, sőt – szabad kezet adtunk arra, hogy a témában való elmélyülés során megismert óvodapedagógiák, a gyermeknevelés megértett és felfedezett irányzatai, szellemiségei is formálják az épületet, megtapasztalva ezek összefüggéseit.

Szeretem, és különösen tanulságosnak tartom az óvodát, mint tervezési stúdium témát, mivel minden benne résztvevőt – akár volt, akár nem volt óvodás – egy olyan életkorhoz vezet vissza, ami számtalan öntudatlan emlékkel és érzelemmel teli, ezzel is támogatva a róla való gondolkodást és inspirálva az alkotás folyamát.

Az érintettek

Az óvoda a gyermekkor azon esztendeihez kapcsolódik, amiben talán a legmeghatározóbb változások zajlanak. Három éves kor körül jelentkezik az öntudat ébredése, amikor a gyerek felfedezi a saját lénye és az őt körülvevő világ közötti különbséget. Úgy gondolkodik még, ahogy a környezete, a játékban sem együttműködő, mindent szeretne birtokolni és kipróbálni. Érzelmileg erősen függ a külső hatásoktól, mindent átvesz, mindenre reagál.

A harmadik és az ötödik életév között két új képesség jelenik meg – a fantázia és az emlékezet gyerekkori formája. Az addigi totális utánzás gyengül, a fantáziája segítségével változtatni kezd azon, amit megél, már a saját személyiségét is bele tudja vinni a dolgokba. Bizonyos távolságtartás lép a környezete és ő maga közé, kialakul a függetlenség elemi formája. Három-négy évesen kezdi el felfedezni a másik embert, kezd adni-venni, elosztani, öt éves kor körül az ehhez szükséges tapasztalata is kifejlődik.

Öt és a hét éves kor között egyre ügyesebbé válik. Ugyanakkor az addigi fantáziadús és kreatív játékaihoz képest krízist él meg, mert kezdenek hiányozni, fogyóban vannak az ötletei. A kívülről jövő hatások helyett – saját élményeire és tapasztalataira támaszkodva – fokozatosan maga tervezi a játékát, előzetes elképzelése szerint keresi ki

az ehhez megfelelő anyagokat és tárgyakat. Eközben egyre érzékenyebb a többiek szükségletei iránt, másokért, másoknak is megtesz már dolgokat.

A feladat

Az óvoda tervezését ennek a sokszínű és – a gyermekek személyiségének fejlődéséből fakadóan – gyorsan változó fizikai, érzelmi-lelki és szellemi szükségletnek való téri megfelelés jelenti. Egy olyan játéktéré, ahol a gyerekek a nevelőik és a társaik segítségével megtapasztalhatják a világot, az azt rendező ritmusokat, ahol megélhetik az ünnepeket, ahol kialakulnak az életkornak megfelelő napi rutinok, és ahol tanulható a kapcsolatok, a változások és a konfliktusok kezelése. Ahol a gyermekben kibontakozhat az érzelmi és értelmi intelligencia, megnyitva az utat a továbblépés, a világ felfedezése, megismerése és ezekkel együtt az önismeret felé.

Az óvoda építészete, tereinek, anyagainak megformálása elválaszthatatlan a falai között és azok körül folyó pedagógia szellemiségétől, minőségétől. Mindattól az inspiráló és meghatározó körülménytől, ami a jól működés funkcionális elvárásain túl az óvodát formálja. Ismerve az elmúlt évtized hazai óvoda tervpályázatait, a megszületett pályaművek jórészt funkciósémára szorítkozó építészeti javaslatait, célunk volt, hogy a stúdium során a lehető legnyitottabban és legelfogulatlanabban gondolkodjunk a tervezendő óvoda használóiról, a számukra elképzelhető terekről.

Egy példa – Waldorf

Csak példaként emelve ki kettő ismertebbet a többi közül – a Waldorf- és a Montessori-pedagógiát. A Rudolf Steiner (1861-1925) antropozófiáján alapuló Waldorf-pedagógia[2] antropológiai felfogása, az embert – az emberi lény legbensőbb magját –, mint transzcendens eredetű individualitást tekinti. Ez az egyedi és egyszeri individuum rejtélyes, mások és saját maga számára is sokáig megközelíthetetlen, ismeretlen. Fokozatos öntudatra ébredése, a világ és a többi ember megismerése során fogja fel az individualitás szabadságát és személyes felelősségvállalását is egyben.

A Waldorf-módszerű[3] óvodákban kiemelten fontos, hogy a használói számára otthonosak és természetesek legyenek, hogy a csoportok, mint egy-egy család önálló egységet képezzenek a hozzájuk tartozó kerttel. A legfontosabb közös terük egy „színházteremnek” is alkalmas helyiség, felépíthető, lebontható, lépcsőzetes széksorokkal, ahol az ünnepekben együtt lehet mindenki – gyerekek, nevelők, szülők – alkalmas terét adva a közös előadásoknak, eseményeknek.

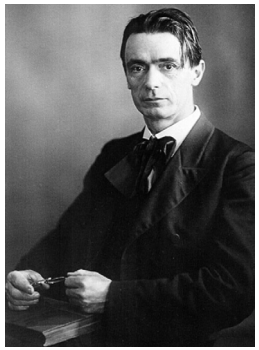

Még egy példa – Montessori

A Maria Montessori (1870-1952) nevéhez köthető pedagógia lényege a gyermek tisztelete. *„Minden gyermekben él a cselekvési vágy és a világ megismerésének igénye, ennél fogva biztosítani kell számára a spontán, szabad tevékenység lehetőségeit, a megfelelő környezetet. A gyer-*

mek maga végezzen el mindent, ami fejlődését elősegíti, önmaga alkossa meg képzeteit, fejlessze érzékszerveit, építse fel tudatát. A nevelő nem informátor, hanem a gyermekek individuális önművelési folyamatának hátterében tevékenykedő organizátor."[4]

A híres Montessoritól származó gyerekmondás – *„Segíts nekem, hogy meg tudjam csinálni!"*[5] jól jellemzi pedagógiájának alaptézisét. Az öntevékenységen alapuló pedagógiai célok megvalósításához a nevelés tartalmát hordozó, önerősítésre, önfejlesztésre épülő speciális fejlesztő eszközök szükségesek, amelyekkel a gyermek szabadon, saját időbeosztása szerint tevékenykedik, szem előtt tartva társai érdekeit.

Tanulság

Lassan vesszük észre – s erre jó stúdium az óvoda tervezése –, de napjainkban változik az építész szerepe, feladata is. Az elvárás mára az újabb és újabb formák létrehozása helyett a mélyebb, kulturális összefüggések feltárása és megformálása – az emlékezet és a képzelet összekapcsolása lett. A különböző szaktudások integrálása mellett az erőforrások arányos összeépítése. A művek létrehozásának nagyszerű elitizmusa helyett a szűkebbtágabb környezet értelmes alakítása, a műépítészet helyett a közösség építése. Mert nem a forma maga az, ami fontos, hanem mindaz, ami az anyagot formába, alakba rendezi.

JEGYZETEK

[1] Bolyai János neveléséről az apja által 1830-ban írt sorokat Vekerdy Tamás idézi „Gyerekek, óvodák, iskolák" című tanulmánykötetében.
[2] A filozófiai háttere a Rudolf Steiner által, a 20. század fordulója körül kidolgozott emberismeret, az antropozófia – antroposz-szófia (görög) = az emberre vonatkozó bölcsesség
[3] Vekerdy Tamás: Érzelmi biztonság, avagy Mit kell(ene) tudnunk a gyerekekről és magunkról –Kulcslyuk Kiadó, 2011.
[4] Kurucz Rózsa összefoglalása, Pedagógiai lexikon, Budapest, 1997.
[5] Vekerdy Tamás idézi az Érzelmi biztonság, avagy Mit kell(ene) tudnunk a gyerekekről és magunkról című könyvében – Kulcslyuk Kiadó, 2011.

KÉPEK FORRÁSA

1. Rudolf Steiner, http://www.erziehungskunst.de/en/news/news/making-everything-our-business-the-social-legacy-of-rudolf-steiner/
2. Waldorf óvoda, Gödöllő, http://waldorf-godollo.hu/ovoda/ovodank-jelene/
3. Maria Montessori, http://en.wikipedia.org/wiki/Maria_Montessori
4. Montessori School Fuji Kindergarten, http://chuknum.com/2011/08/08/architecture-amazing-kindergarten-in-japan/

FEJÉRDY PÉTER

ÓVODA MÁSKÉPP
A projekt lehetősége az oktatásban

Az egyetemi oktatás két meghatározó eleme: a tanulás és a kutatás. A komplex tervezés két féléves tárgy, ahol a korábbi részismereteket kell komplex szemlélettel összegezni. Megérteni az összefüggéseket, nemcsak az egymásra ható és egymást kiegészítő részterületek között, de társadalmi szinten is, a programalkotástól a megvalósításig. Ez a vágy fogalmazódik meg évről-évre minden feladatban. Az elmúlt években egyre erősödő hangsúlyt kaptak a valós élethelyzetekre reagáló tervezési feladatok. Így alakult ki az a projekt is, amelyet bemutatunk, és amely az oktatási kereteket messze meghaladó hatékonyságú, az oktatás több területét átfogó folyamattá vált.

2013 tavaszán „óvoda másképp” címmel írtunk ki egy józsefvárosi óvodatervezési feladatot:
„Egy kilakoltatásra ítélt óvodának kell új helyet keresni a külső Józsefváros roncsolódott történelmi szövetében. Az új hely az újragondolás lehetőségét is magában hordja: hogyan építsünk itt óvodát? Kik fogják használni? Mit jelent és mit jelenthet ezen a helyen az óvoda, mint közösségformáló, mint családsegítő hely és lehetőség? A helyszín a Corvin-Szigony projekt árnyékában meghúzódó, lepusztult, de hangulatos negyed. A feladat magába foglalja a terület vizsgálata után a helyszín meghatározását, a létező program kritikai elemzését, a lehetséges óvodai működési formák tanulmányozását is, és ennek eredményeképpen olyan óvodaépület tervezését, amely a megismert helyzet kihívásaira vála-

szolni tud. Az óvoda struktúrájának, funkcionális és téri világának kialakításakor szem előtt kellene tartani a használók sajátos világát és a lehetséges alternatív óvodai oktatási programokban megfogalmazottakat. Azaz, a klasszikus óvodaképlet továbbgondolása is a feladat része. A kötött program helyett a személyiség kibontakozását segítő környezet megalkotása lenne a cél…”

A félév folyamán szép tervek készültek, de valójában a *másképp*-re nem születtek gondolatindító megoldások. Ez a hiányérzet vezetett ahhoz, hogy a Tanszék, a Közép Műterembe nyári tervezési gyakorlatra jelentkezőknek kutatási feladatul kortárs óvodák tanulmányozását adta ki. Az összegyűjtött anyagból egy rövid elemzéseket is tartalmazó kiadvány született. Olyan külföldi és hazai példákat mutattunk be röviden, amelyek valamilyen szempontból a hagyományos térhasználaton túlmutató, kísérleti utat választottak. Úgy találtuk, hogy a téralakítás és az óvodai nevelési program tudatos összehangolásában és újragondolásában hatalmas kihasználatlan potenciál rejtőzik. Az aktuális óvodai férőhelyszám-növelés kényszerében nem csak mennyiségi kihívás, hanem kísérleti lehetőség is rejlik. A sokasodó szocializációs problémák pedig szükségszerűen felvetik a hagyományos nevelési programok mellett új, vagy régi-új utak kipróbálását is.

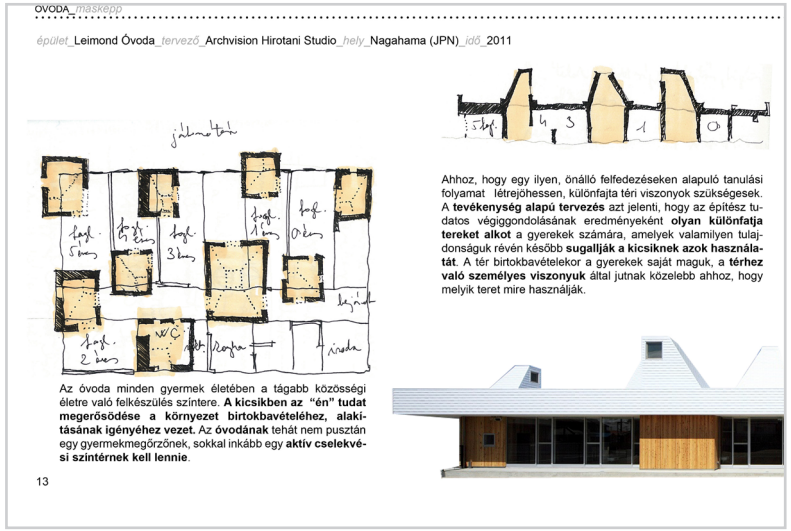

ÓVODA_*másképp*

*épület*_Leimond Óvoda_*tervező*_Archvision Hirotani Studio_*hely*_Nagahama (JPN)_*idő*_2011

Ahhoz, hogy egy ilyen, önálló felfedezéseken alapuló tanulási folyamat létrejöhessen, különfajta téri viszonyok szükségesek. A **tevékenység alapú tervezés** azt jelenti, hogy az építész tudatos végiggondolásának eredményeként **olyan különfatja tereket alkot** a gyerekek számára, amelyek valamilyen tulajdonságuk révén később **sugallják a kicsiknek azok használatát**. A tér birtokbavételekor a gyerekek saját maguk, a **térhez való személyes viszonyuk** által jutnak közelebb ahhoz, hogy melyik teret mire használják.

Az óvoda minden gyermek életében a tágabb közösségi életre való felkészülés színtere. **A kicsikben az “én” tudat megerősödése a környezet birtokbavételéhez, alakításának igényéhez vezet.** Az **óvodának** tehát nem pusztán egy gyermekmegőrzőnek, sokkal inkább egy **aktív cselekvési szintérnek kell lennie**.

13

közép_**m**űterem_**13**

Dobozok a térben - képzelet a dobozokban

A **doboz** a gyerekek számára egy **mágikus tárgy**. Egy olyan eszköz, aminek a segítségével **elrugaszkodhatnak a valóságtól**, és egy kis fantázia segítségével bárkiből buszvezető, híradó bemondó, vagy akár limonádé árus lehet. Van valami ebben a tágyban, ami miatt a gyerekek **ha meglátják**, úgy érzik, hogy az övék, birtokba vehetik, és szabadon megtölthetik a **saját gondolataikkal**.

A gyerekek **játszódobozai nincsenek teljesen elválasztva** a közös használati terektől, hanem azokkal jótékonyan **összefolynak**. Így a **térstruktúra** átlátható, **egységes** marad, mégis, kialakulnak azok a kis **zegzugok**, ahol a kicsik **önmaguk** tevékenykedhetnek.

Az úgynevezett **Fény Házak** csonkakúp alakú, különböző formájú **fény-kutak**. A különböző formájú lyukakon beáradó **fény** a helyiségek színétől, belmagasságától függően más-más **hangulatot kölcsönöznek** a térnek. A gyerekek emellett végigkövethetik a **fény útját**, ami nemcsak a napszak, hanem az évszakok szerint is **vándorolhat** a szobában. [archdaily.com]

14

A kiadványnak aktualitást adott egy érdi óvodatervezési megkeresés is. Így a nyári gyakorlat egy házi tervpályázattal zárult.

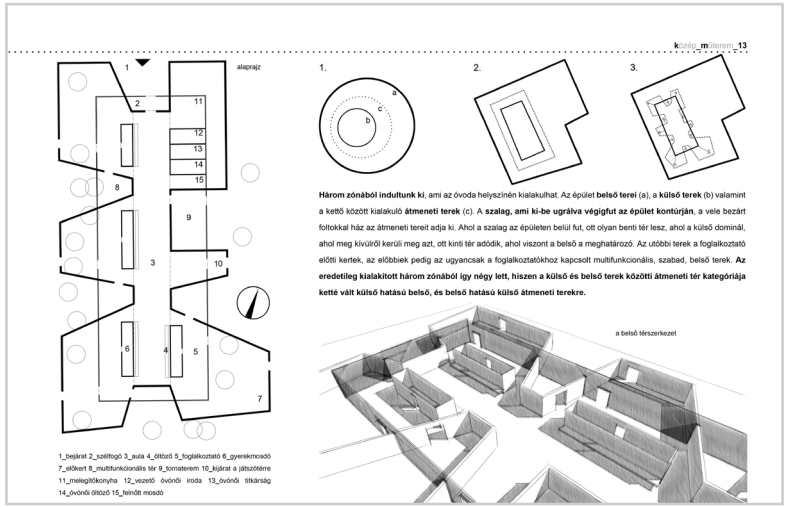

A pályázati tervek és a tanulmányfüzet megismerése után az Érdi Önkormányzat úgy döntött, hogy a Tanszék bevonásával kezdi meg az új óvoda tervezésének előkészítését. A valós felkérésre a Tanszék oktatói a hallgatók bevonásával készítettek tanulmányterveket, de ezzel párhuzamosan meghirdették komplex tervezési feladatként is a programot. A párhuzamosan zajló munka életszerűvé tette a hallgatói feladatot is. Az egymás melletti munkavégzés eredményeként az eredetileg megrendelt három tanulmányterven kívül a Tanszék egy izgalmasnak ítélt hallgatói tervet is bemutatott az Önkormányzati prezentáción. (Erről bővebben lásd a Négy terv c. fejezetet.) A hivatalos ismertető, amelyen a hallgatók is részt vettek, izgalmas értékelésben folytatódott. Fontos eredmény volt, hogy a külső szemlélő számára is kirajzolódott a közös szellemi

műhely egységes színvonala, közös gondolkodásmódja és változatos, egyéni formai megoldásai.
A tanulmányterv sikerességét bizonyítja, hogy az Önkormányzat eldöntötte, hogy az óvoda teljeskörű tervezését is a Tanszékre bízza. A helyzet minőségi voltát pedig az is érzékeltetheti, hogy a bemutatott koncepciók közül, a kiválasztás folyamatában a hallgatói terv végig versenyben volt. Az építési engedélyezési terv újabb oktatási összefüggésbe helyezte a feladatot. Az éles tervezési megbízás építészeti terveinek kidolgozásában az Építőművészeti Doktori Iskola hallgatói vettek részt aktívan. Ebben a tervfázisban a szakági tervezési feladatokat a Kar Szaktanszékeinek oktatói látták el. A példaértékű együttműködés megmutatta, hogy a projekt mint közös cél ezen a területen is hatékonnyá teheti az együttgondolkozást.

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy a valós projekt komolyabb munkavégzésre, valódi kutatásra, összefogásra és együttgondolkozásra hangolta az oktatásban résztvevő szereplőket. Olyan feszültséget hozott be az oktatási szituációba, amely a komplexebb látásmód átadását és elsajátítását hatékonyabbá tette.

KÉPEK FORRÁSA:

1. Safe Haven Library/TYIN Tegnestue Architects, Fotó: Pasi Aalto
http://www.tyinarchitects.com/works/safe-haven-library/
2-5. Fejérdy-Kovács Zsuzsanna felvételei

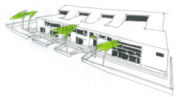

NÉGY TERV

FEJÉRDY PÉTER terve
Társtervezők: Major Flóra, Stróbl Renáta

A megközelítés elsősorban a csendesebb Jázmin utca felől kézenfekvő, de a főbejárati homlokzat és a telekhatár között kialakított gyalogos sétány a Diósdi út felőli érkezést is lehetővé teszi. A forgalomtól elzárt sétány az érkezés és távozás pillanataiban lehetőséget ad a várakozásra, találkozásra, közösségi együttlétre. A ház ÉNY-DK hossztengelyű, összefogott szerkesztésű, elsőre zártnak tűnő tömege gazdag belső téri világot rejt. Az egyszerű tetőformát áttörő lyukakhoz tartozó udvarok úgy biztosítanak jól bevilágított, sok átlátással rendelkező tércsoportokat, hogy közben nem bontják meg a geometriát.

Egyszerre van jelen az egyes csoportok számára szükséges kellő elkülönülés és intimitás, és az utcától az udvarig terjedő, fel-feltáruló többféle átláthatóság, a térrendszer összefüggéseinek érzékelhetősége.
A csoportszobákon kívüli közösségi funkciók önálló helyiségek helyett inkább önálló identitású helyek egy térstruktúrában.

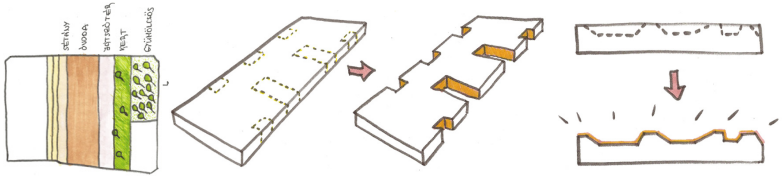

Ez gazdagabb, sokoldalúbb használatot generálhat, új, a gyermektársadalom aktuális problémáira könnyebben reagáló nevelési lehetőségeket rejthet magában. Az, hogy – az ekkora intézményekre jellemző – folyosók helyett terekben járunk, segíthet az otthonától először eltávolodó gyermek számára az elidegenítő „intézményhangulat” feloldásában. Fontos, hogy ne csak a csoportszoba vagy az egyes foglalkozásokhoz rendelt tér legyen a gyermek számára élményszerűen kitalálva, hanem minden tér, amelyben megfordulnak, ugyanazt az üzenetet közvetítse. Sőt, ez a szemlélet a kiszolgáló helyiségekben is következetesen végigvezetett, hiszen a személyzet „jól léte” és ráhangolódása a feladatára legalább olyan fontos feltétele a minőségnek, mint a tárgyi-téri állapotok.

A ház sétány felőli homlokzatára futtatott vadszőlő, függőleges kertfelületként gazdagítja a sétány terét, évszakonként változó köpenybe vonva a házat, sejtelmesen összemosva a mögötte húzódó tömör és áttört felületeket. A fénybeeresztő átriumokban lévő vízfelület pedig változatos fényjátékot eredményez a belső terekben.

A belső közlekedő tereiben az öltöző öblöket csak bútorfalak határolják, amelyek paravánszerűen intimitást adnak, de nem érnek fel a mennyezetig. A csoportszobák, a párosával közös, részben fedett teraszokra nyílnak nagyobb felülettel. A kert felé direkten mindössze egy különleges, nagy mélységű, beülős ablak nyílik. A nyílások mérete, helyzete nemcsak a tájolással, benapozással függ össze, hanem a gyermek számára fontos belső világ, határokkal körülvettség szempontjaira is reagálni kíván.

A burkolt teraszok átmeneti teret képeznek a szabad, külső világ felé, ezért nem nyúlnak ki a ház kontúrjain kívülre. Meleg idő esetén teljes árnyékolásuk is megoldható, amely a ház klimatikus viszonyait is kedvezően befolyásolja. A kert három sávra tagolódik. A házhoz legközelebb egy öntött gumiőrleményes burkolattal ellátott játszótéri „szőnyeg” található. Ez a legintenzívebben használt terület jó időtállóságát biztosítja. Itt helyezkednek el a beépített játékok, homokozók, csúszdák, pancsoló felületek stb. A terepalakítás következtében kicsit hátrébb nyomott felső teleksáv a kert: füves, fás liget. A területtől kicsit leváló, szintben is elemelkedő leghátsó telekrész, jelenlegi arculatát tovább éltetve, gyümölcsös-veteményes tankertként működne.

KARÁCSONY TAMÁS terve
Társtervező: Gulyás Levente

Megközelítés:
Az óvoda főbejárata a Jázmin utca felől nyílik. A csendes, forgalmában korlátozott, egyirányú utca alkalmas a lökésszerű forgalom fogadására, csillapítására. A parkolókat ennek megfelelően alakítottuk ki, az óvoda telkébe bemetszett parkolósávokat hoztunk létre. A 12 parkoló és a 2 mozgássérült parkoló kiépítése mellett a kerítésen belül, a gazdasági udvar részeként is javasoljuk parkoló építését: az itt dolgozók, valamint kiegészítő szolgáltatást biztosító munkatársak fogadására (orvos, logopédus stb.)

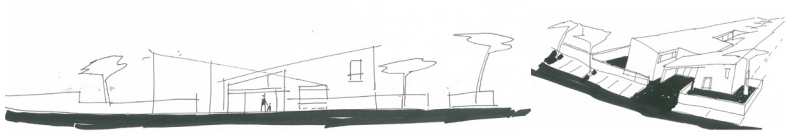

A bejárat méretes, fedett-nyitott előtér, alkalmas kerékpár, babakocsi átmeneti tárolására, rövid beszélgetésre. Formálása egyértelműen utal a bejárat helyére, amit a tömör kerítések irányultsága, vonalvezetése is erősít.

Épületünk helyfoglalását a meglévő épület és körülötte a telken beérett faállomány határozta meg. A meglévő zöld megtartása érdekében a jelenleg beépített területtel gazdálkodtunk, illetve kizárólag az északnyugati irányba léptük túl a mai beépítési vonalat. A helyfoglalás lényeges eleme a „zónásítás”. Az épületet több rétegben övezik eltérő használatú sávok. Ezek közül a belső, intim sáv közvetlenül egy-egy csoportszobához, vagy egy-egy funkcióhoz (tornaterem, foglalkoztató) tartozik.

A következő zóna már elszakad az épülettől, közös használatú, és a játéknak, a mozgásnak kínál területet. A legtávolabbi zóna a beépítési területünk északkeleti sarka, ahol gyümölcsös és konyhakert várja szorgos művelőit. A zónákat támfalak, épített kerítések határolják, pontosan jelölve az eltérő használatokat, meghúzva a fizikai határokat. A telekhasználat ezáltal ellenőrizhető, ugyanakkor az átlátások, a felügyelettel történő átjárások, az eltérő karakterek összetett, tagolt világot eredményeznek.

Belső térstruktúra:

Az épület, képletét tekintve, egy középfolyosós, három traktusos épület, mely több építészeti eszköz segítségével semlegesíti a középfolyosós kialakításból fakadó hátrányokat.

– A tetőforma és a vele összefüggő átriumsor a folyosó terének intenzív természetes fényt és szellőzést biztosít.
– Az átriumok átlátást nyitnak, ezzel a kereszttengelyek, azok ritmusa felerősödik, a folyosó sodró tengelyessége csendesül.
– A folyosó több funkciót is befogad: az öltözők blokkjai, az előtér várója, alkalmanként az aula tere, mind a közlekedőt váltják át hasznos felületté. Ennek köszönhetően a tényleges közlekedőfelület minimálisra csökken.
– Az összefordított félnyeregtetők geometriájából következik, hogy a szélső mezőben galéria, illetve második szint kialakítására nyílik lehetőség. A földszinttől leválasztható kiszolgáló funkciók ide telepíthetők. A személyzet terei (irodák, öltözők, nevelőtestületi szoba, szakkönyvtár, tárgyaló) önálló szintként fogalmazhatók meg, míg a foglalkoztatók tereit az ide beúsztatható galériák gazdagítják, tagolják.

– Az átlátások a házban folyó programokba, tevékenységekbe is belátást engednek. Megismerhető ezáltal egy közösség mindennapjainak belső világa, az a bonyolult összefüggés- és feltételrendszer, ami működésben tartja a ház életét. Ez pedig segít megérteni, értelmezni a napi programok egymásra épülését, rendjét.

Intim udvarok:
A foglalkoztatókhoz csatlakozó udvar lekerítettsége okán szabad használatot is megenged. A tám- és kerítésfalak részben belakottak: a fedeles szakaszok berendezett tereket és raktárakat fogadnak be, melyek színesítik az udvarhasználatot, segítik az egyszerű, gyors rendrakást. Ilyen kis építmények a konkrét funkciókat kiegészítő terekhez is kapcsolódnak. Szerepük hasonló: a tornaudvar, a foglalkoztató kertjéhez kötődő eszközöket fogadják, rejtik magukba.

Játszóudvar:
A magasabb szinten lévő játszóudvar a közös (közösségi) aktivitás tere. Hagyományos játszótéri elemek és egyedi mozgáspályák váltják egymást.
Átmeneti terei – lépcsős kiképzésűek lévén – előadó, lelátó felületként is értelmezhetőek.

Gyümölcsös kert:
A legfelső szint a meglévő gyümölcsfákra alapozott kert. A gyümölcsös kiegészül új egyedekkel, a lebontásra kerülő épület helyét konyhakert és virágoskert foglalja el. A kert része egy üvegház és szerszámtároló építmény, ami a szomszéd felé ad zárást.

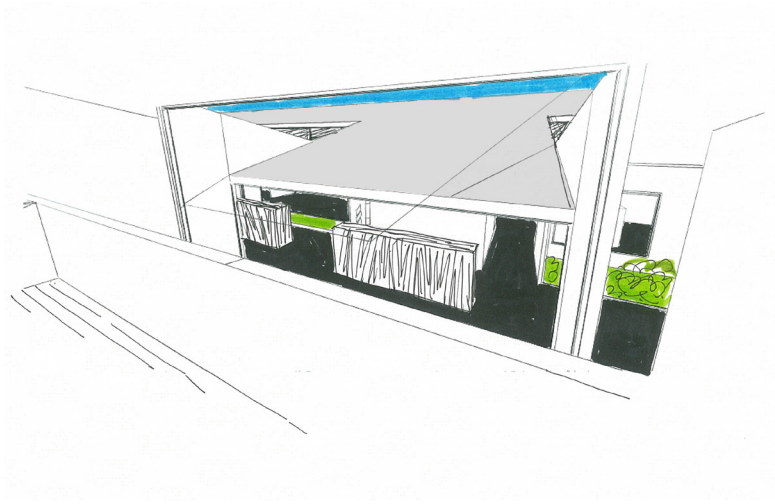

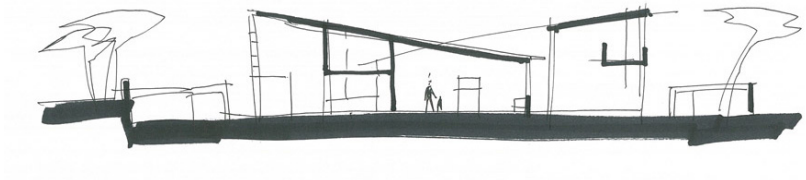

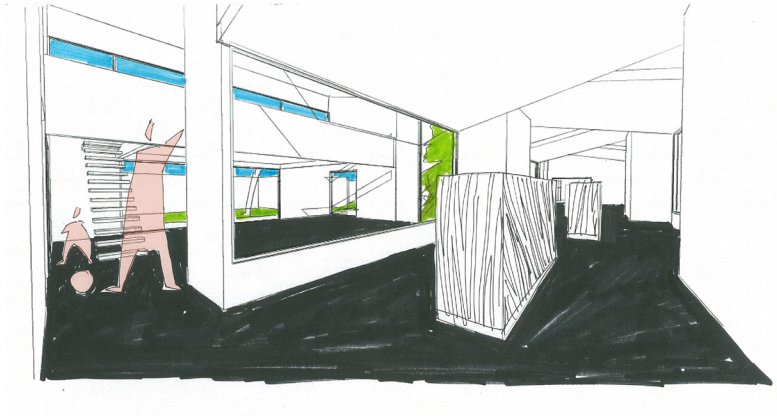

1_csoportszoba 2_logopédus 3_szülői fogadó 4_szülői mosdó 5_melegítőkonyha 6_személyzeti öltöző, mosdó, wc 7_elkülönítő, mosdó, wc 8_orvosi szoba 9_szülői váró 10_bejárat, szélfogó 11_sportszertár 12_tornaszoba 13_gyermeköltöző 14_ágytartó bútor 15_szertár 16_festő tér 17_mesekuckó 18_intim udvar 19_tároló 20_bevilágító udvar 21_gyerekmosdó

NAPFÉNY ÓVODA – MAROSI BÁLINT terve

–óvoda–

Az óvoda a közösségbe való beilleszkedés első lépcsője: a család védett, zárt kisközössége után itt jelenik meg először a társadalom rétegzettsége. Az eddig többé-kevésbé elszigetelt és védett burokban fejlődő *Én* mellett hirtelen megjelennek a kis kortársak (csoporttársak), kicsit fiatalabb vagy idősebb gyerekek (másik csoport): társak, riválisok, kezdődő ismeretségek – de felbukkan a felnőttek egyértelműen „felsőbb" világa is. Az óvoda épülete az óvónők, a pedagógusok munkáját nem veheti át, mégis: kísérletet tehet RENDET sugározni ebben a gazdag és egyre gazdagodó világban.

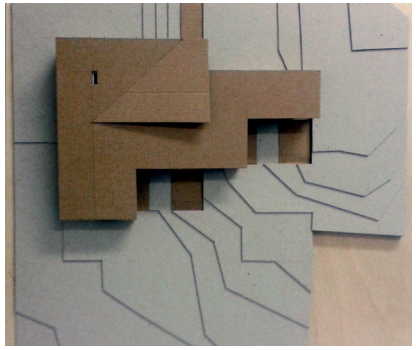

http://www.fotosearch.com

Tervemben ezért tartottam kiemelten fontosnak az egyes helyiségek puszta alaprajzi biztosítása helyett a terek hierarchiáját, kapcsolatrendszerét – a „kapcsolat" szóba itt beleértve a külvilággal való tágabb kapcsolatokat is. Az emberi kapcsolatokon túlmenően nagyon fontos szerepet kap az épületben a természet közvetlen és hangsúlyos jelenléte: nemcsak mint idilli környezet, nemcsak mint játszóudvar, de mint a világ közvetlenül, az érzékeinken keresztül intenzíven megjelenő lüktető változása és élete.

telepítés

A tervezett épület két ellentétes gesztus egyensúlyára épül: a kedvező tájolás, a természet felé való minél teljesebb megnyitás mellett a forgalomtól, a külvilágtól (illetve észak felől) a biztonság, a határozott védelem gesztusa jelenik meg. Ennek érdekében a bejáratot a nagyon forgalmas és zajos Diósdi útról áthelyeztem a Jázmin utcára: itt nemcsak hogy nyugodtabban oldható meg az érkezés-indulás, de a csendes utca családok találkozására, megismerkedésekre is alkalmat ad. Az ezen az oldalon kialakított parkoló mellett (az utca egyirányúságát figyelembe véve) egy „ki- és beszállósáv" létrehozását javaslom: a dömpingszerűen érkező autók így nem okoznak dugót, a kiszállás biztonságosabbá is válik.

belső térhasználat

Az óvoda belső terei a külsőben megjelenő hierarchikus rendet folytatják: a bejáratot átlépve az épület valódi központját, szívét jelentő közösségi térbe érkezünk: szinte minden innen érhető el, mindenhonnan idelátni, ide érkezünk, innen búcsúzunk. Ehhez közvetlen összenyithatósággal kapcsolódik a tornaszoba – ez a két tér alkalmas a tágabb környék kulturális eseményeinek is helyet adni. Kevésbé intenzíven, de fontos és jól használható kapcsolattal érhető el innen a könyvtár (szintén publikus) helyisége.

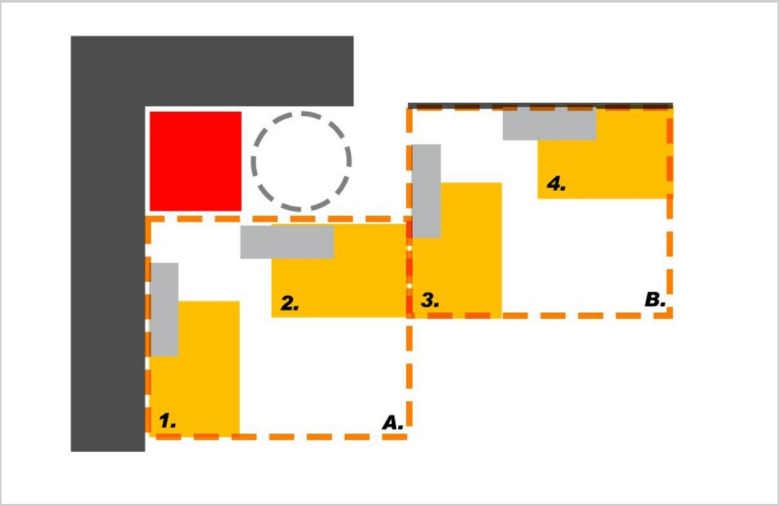

Két, L-alakban elhelyezett csoportszoba alkot egységet, az öltözők és az udvarok így párosával közösek. A csoportszobák „nem tiszta” szerkesztése szándékos. A vizesblokk miatt kialakuló L-forma ugyanúgy használható egységes nagy térként, mint akár három kisebb, elkülönülő foglalkozás helyszíneként is.

Fontos szempont volt, hogy a belsőben élhető terek jöjjenek létre: minden résznek, szegletnek legyen feladata, ne legyenek halott, felesleges kanyarok, közlekedők; folyosók ezért egyedül a kiszolgáló szárnyban találhatóak, az alárendeltebb helyiségeket fűzik fel. Ugyanígy „folyosó” tárja fel a vezetőség emeleti szobáit, irodáit. A központi térbe nyíló galéria és az irodák üvegfala ugyanakkor intenzívebben megélhető tereket jelent. Az egyes helyek/terek identitását, a kötődéseket, tájékozódást (ezen a léptékű terven nem jelölt) színhasználat tudná határozottan megtámogatni.

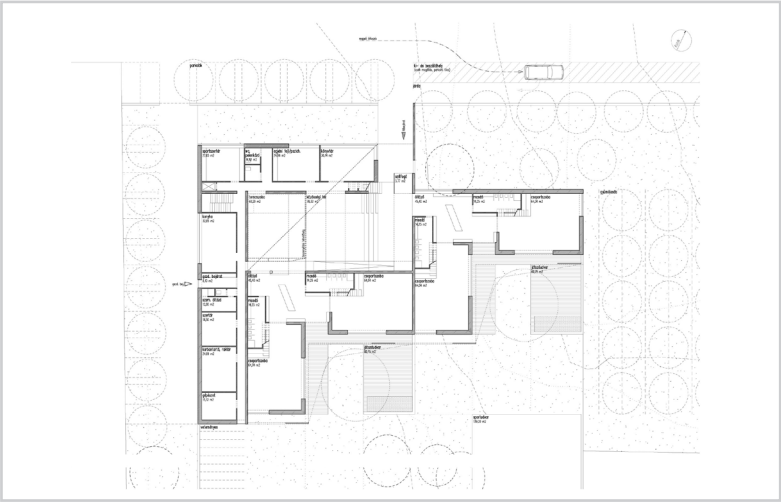

természet

A telepítés, a térsorok hierarchiája és az építészeti kialakítás a természettel magával is dinamikus viszonyban van: míg az utca felől a (kicsit talán magastetőt idéző) fémlemez fedés a védelem gesztusával szinte becsomagolja a házat, addig a csoportszobák sávja a déli oldalon akadálytalanul nyílik ki. A hosszan túlnyújtott tetők (itt és a közösségi tér felett is) a nyári meredek napsugarakat leárnyékolják, télen a kisebb hajlásszöggel érkező napfény ugyanakkor akadálytalanul járja át az épület legbelsőbb zugait is.

Az időjáráshoz (környezethez) való viszonyulás tehát részben „automatikus”, de a ház lakói maguk is alakíthatják környezetüket: az északi oldal végletes zártságával szemben délen a kifeszített ponyva vagy az üvegfalak előtt levő fa tolóspaletták könnyűszerrel változtathatóak, a védelem vagy a további fedett-nyitott terek kialakítása újabb lehetőséget kap.

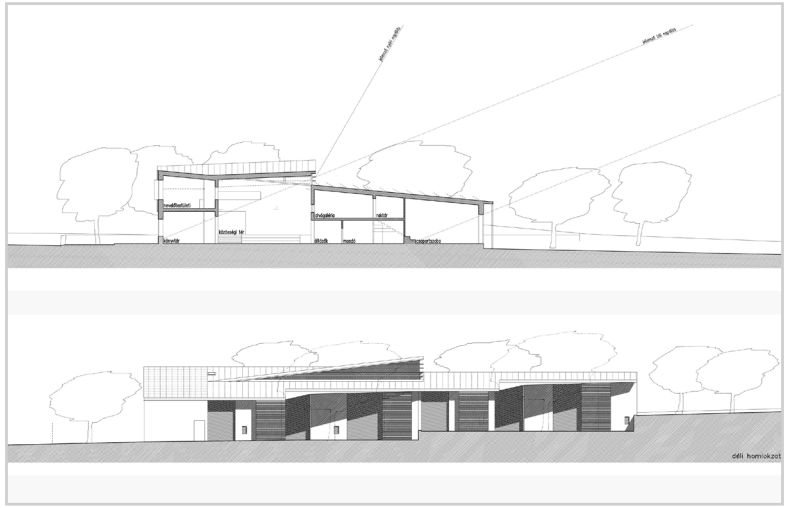

Célom volt egy olyan, dinamikus rendet megvalósító épületet tervezni, ami nemcsak segít a (tágan értelmezett) környezet megismerésében, rendezésében, de ezt a lehetőségek szerint gazdagon, inspirálóan, élményszerűen: a felfedezés lehetőségét is felkínálva teszi.

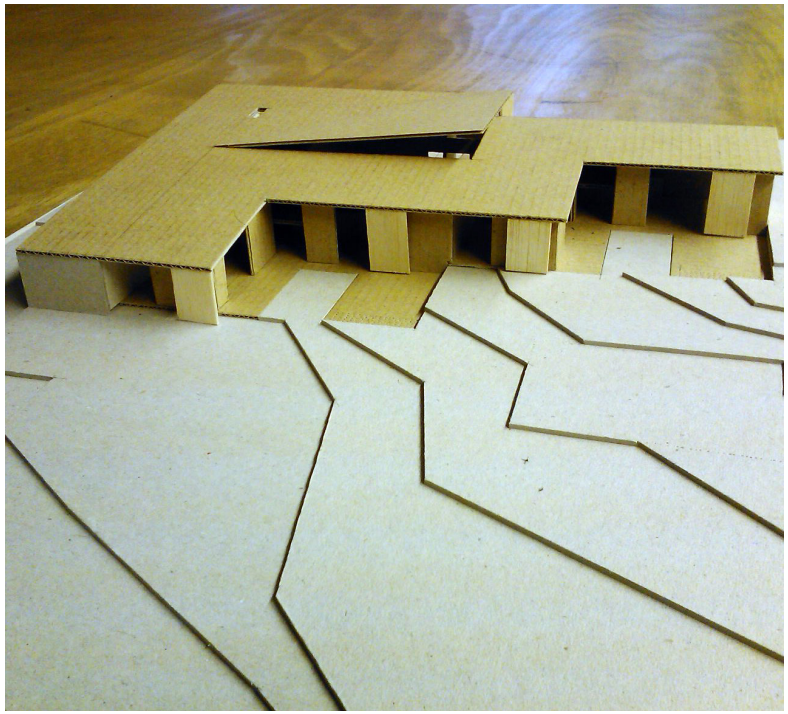

FELHŐ ÓVODA – Tóth Ágnes Anna terve

Az óvoda éveken keresztül a gyermekek második otthona, az emberi kapcsolatok kialakításának egyik elsődleges helyszíne, aminek lehetőséget kell biztosítania minden egészségi és értelmi szintű gyermek fejlődése számára. Egy funkcionálisan újító szándékú óvodának szükséges változatos belső terekkel rendelkeznie, melyek egy gazdagabb nevelési-oktatási program megvalósítására nyújtanak lehetőséget, a biztonságos használatot és a praktikus működést szem előtt tartva. Az épület tehát belülről építkezik, ezért sem törekszik a környező épületek (jellemzően kisméretű lakóépületek) léptékének átvételére, nem is akar azokhoz idomulni: közintézményként, közösségi létesítményként természetes adottságként viseli nagy méretét. Az igazodás vágya megjelenik ugyanakkor az irányítottságban: a négyzetes, szinte tárgyként formált helyszínrajzi forma az utca, a jellemző beépítés koordinátarendszerét folytatja.

felhő

Az épülettömeg nagy, összefogó eleme a felhőszerű tető, amely lehatárolja a környezetétől a gyermekvilágot, keretet ad a belső, intimebb térrendszernek – belépve alá ez a „felhő” további kisebb-nagyobb ház formájú egységekre bomlik. A nagy rendszer ezek additív kapcsolatrendszeréből alakul ki.

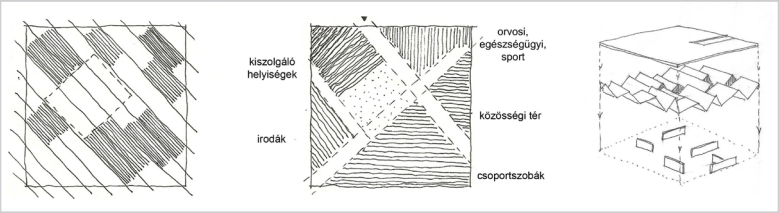

Az egyes elemek/terek igen változatosak; vannak köztük kuckósabbak és közösségibbek, zártabbak és nyitottabbak, az átlátást is lehetővé tevőek. A tereket kis „utcák” fűzik össze, melyek néhol kiteresednek, ezzel helyet biztosítva a kapcsolatteremtésnek és a közösségi tevékenységeknek: óvodai rendezvényeknek, illetve más, a városi közösségeket érintő foglalkozásoknak.

A tető határa azonban nem azonos az épület határoló falaival. Míg a felhő erővonalai alkalmazkodnak a környező kertváros merőleges szerkesztésű rendszerébe, a falak a kert s a napsugarak irányába fordulnak. Így a környezet szinte beáramlik a belső terekbe, a kialakuló fedett-nyitott udvarrészek pedig árnyékolt, esőtől védett játszó-tereket biztosítanak.

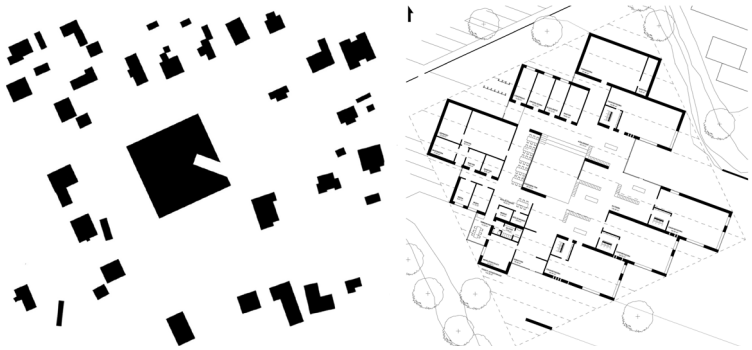

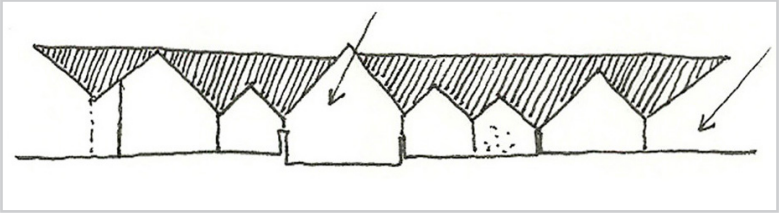

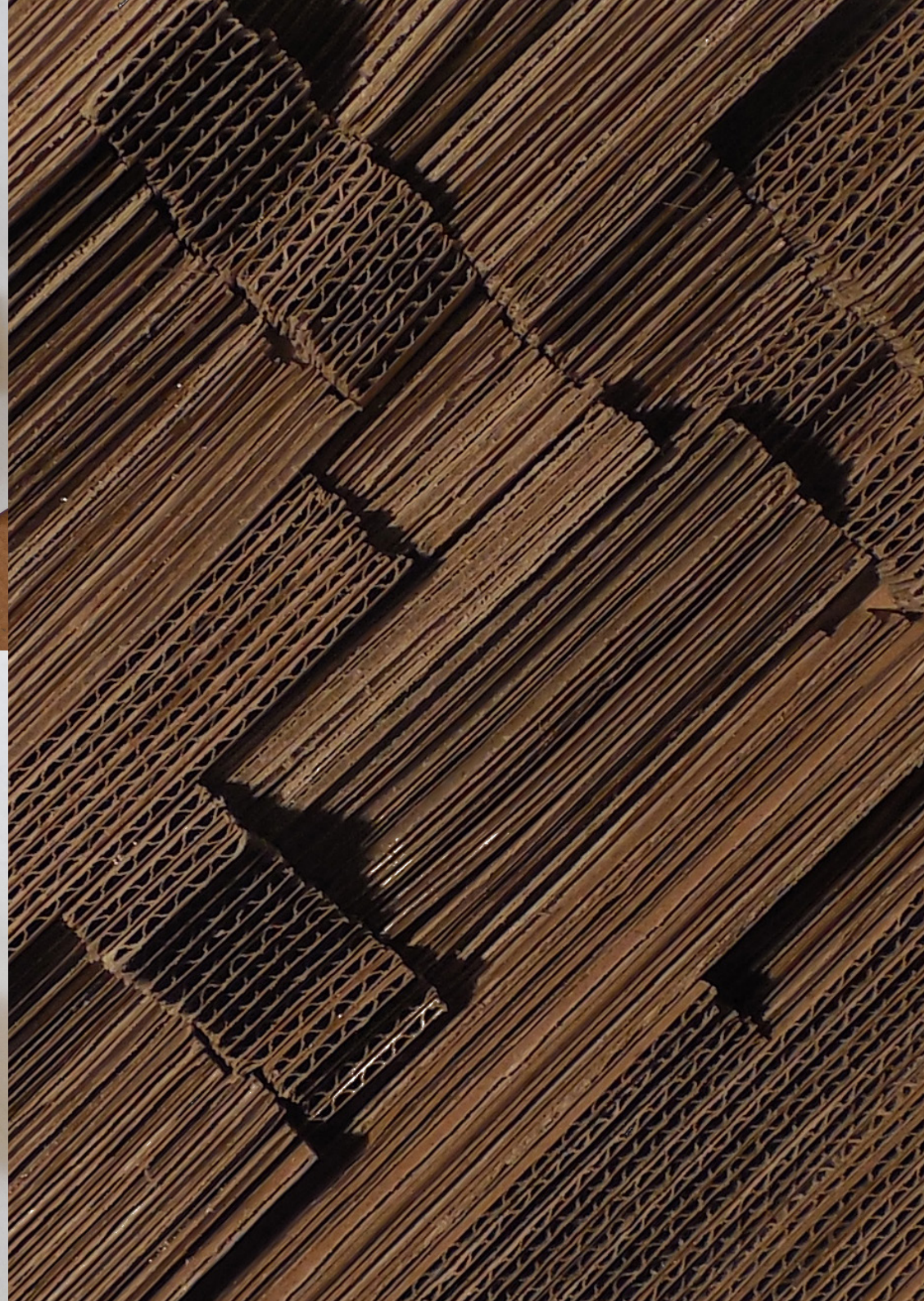

BACH PÉTER

JEGYZET
a tudásról, a megismerésről, a felismerésről és a ráismerésről

Fényképek: Bach Péter

“nehéz dolog különbséget tenni a kettő között – nem is mindig lehet – mégis, amíg a felismerés inkább tűnik tudatosnak, addig a ráismerés mintha intuitív lenne, tudattalan és váratlan”

Az írás ürügye Marokkó, apropója pedig egy előadás, vagyis inkább egy hang nélküli filmrészletekkel tarkított elbeszélés. Eleve lehetetlen próbálkozás, lévén teljes mértékben személyes – nem lehet jól elmondani, de még csak érzékeltetni is nehéz.

A *megismerés* iránti vágy alapvető emberi tulajdonság és a dolgok többnyire megismerhetőek – azonban a *megismerés* mindig töredékes és sosem lehet teljes, mert “*tükör által homályosan”* látunk –, mégis ez a beteljesíthetetlen vágy az, mely minden utazót leginkább hajtani látszik.

Egy teljes hónap Észak-Afrikában, Marokkóban. Sziklamászás az Anti-Atlas délnyugati nyúlványa, a Jebel el Kest déli falain, majd közel négyezer kilométer utazás. És akkor valahova ide kapcsolható a pénteki ebéd közben elhangzott néhány dolog a megismerésről és a felismerésről is – ugyanakkor ez az írás elsősorban mégis a mindezek jelentéktelen mellékhatásaiként felbukkanó ráismeréseknek szól.

a MEGISMERÉS

Mindjárt itt a legelején felmerül a kérdés, hogy mit is jelent *“ismerni”* valamit? Mondjuk Marokkó azonos azzal, aminek én ismerem? Ha nem, akkor bizonyára soha senki nem fogja ismerni azt ami, ha pedig igen, akkor számtalan Marokkónak kell léteznie – mindenki számára külön egynek...

A sziklamászáshoz például alapesetben két ember kell – egy kötélpáros –, akiket a beülő hevedereikhez rögzített kötél [“kötelék”] kapcsol össze az út erejéig végérvényesen, visszavonhatatlanul és sorsszerűen. Olyan totális egymásra utaltság ez, amely mindenképpen feltételezi a másik fél ismeretét. Mint minden ismeret azonban ez is csak töredékes, ezért van valami, ami sokkal fontosabb az egymásra utaltság vállalásában: a feltétel nélküli kölcsönös bizalom. A *megismerés* vagy tudás így ez esetben csupán annyiban lényeges, amennyiben az a bizalom megalapozója.
Mi ketten tizennyolc éve egyszerre i*smerjük és nem ismerjük* egymást. Egy kötélpáros vagyunk.

a FELISMERÉS

Vannak utazások, melyek spontán, mondhatni minden különösebb előkészület nélkül indulnak. Olyankor az ember nekivág és jóformán céltalanul, nyitott szemmel és szívvel egyszerűen csak hagyja, hogy megtörténjen vele az út. Elindulni sziklát mászni viszont nemigen lehet így, mondhatni elég nagy ostobaság volna.
E helyett az egész többnyire azzal kezdődik, hogy az ember különböző leírásokat olvasgat, sziklamászó kalauzokat böngész vég nélkül és megpróbál minél több információt összegyűjteni klimatikus viszonyokról, geomorfológiai jellegzetességekről, veszélyekről vagy a célszerűen összeállítandó felszerelésről. Eleinte olyan ez, mintha valami *“Travelling Without Moving”* lenne.
Az összegyűjtött elméleti ismeretek ebből a távolságból a tapasztalás hiányában kizárólag elméletiek lehetnek ugyan, fontosságuk azonban azonnal vitathatatlanná válik, amint majd ott helyben és akkor tudatosan f*elismerhetőek* lesznek.

A sziklamászók számára meghatározó alapkép, ahogyan a beszállás előtt, kalauzzal kezükben állnak a fal előtt és próbálják a valóságban is felismerni – azonosítani és rekonstruálni – a jelekkel kódolt sziklarajzok és fotók alapján az utat a repedések, táblák, bordák, bevágások és áthajlások mentén. Ez a *felismerés* számukra elengedhetetlen, bár egyáltalán nem könnyű és egy-egy hosszabb út esetében akár órahosszat is eltarthat a keresgélés és azonosítás, viszont a biztos *felismerés* kivétel nélkül, minden esetben megéri a ráfordított időt. Megéri, mert mondjuk a harmadik kötélhosszban, százméteres magasságban általában már semmi sem úgy néz ki, mint ahogyan azt lent a kalauzból el lehetett képzelni, s nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy olyankor micsoda jelentősége lehet akár csak egyetlen kulcspozíció *felismerésének* is.
Mindehhez természetesen egyebek közt ez esetben is sok gyakorlat szükséges, meg formaérzék és analitikus gondolkodás, mert hiába minden megszerzett információ, tudás és *ismeret*, olykor még az orrunk előtt lévő legszembetűnőbb dolgokat is képtelenek vagyunk *felismerni*...
De nem ez az érdekes az egészben – egyszerűen csak szükségszerűnek látszott végigmenni ezeken az általános-

nak tűnő gondolatokon, hogy végül eljussak a számomra igazán lényegeshez:

a RÁISMERÉS

Aztán elkezdődik egy "utazás az utazásban", folyamatos jelen időben, valahogyan úgy, mint fentebb már szó esett róla, különösebb úticélok nélkül, kő- és homoksivatagokban, a Magas-Atlasz hasadékaiban, hágóiban vagy az egykori északi királyi városok útvesztőiben.

Még sosem jártam ezelőtt Marokkóban – vagy lehet, hogy mégis?
Fizikailag nyilván nem.
Deja vu – pedig sosem szerettem ezt a kifejezést.

Állunk az út mellett – az ultramarinkék ég alatt szélfútta kopár fennsík. Messze távol a Toubkal havas csúcsa, sehol egy árva lélek.
"Tisztára mint Nepál..." – gondolom, de az érzés formátlan, nem lehet megragadni, valahol félúton reked a semmi és a ráismerés közt.

– Nem, nem Nepál, hanem Tibet. Tibet Marokkóban, Martin Scorsese Kundun c. filmjének elején –

Egyszer csak valamiért megint meg kell állni, pedig lassan lemegy a nap és jó lenne sietni. Valami miatt folyton meg kell állni... Egy ideje már, hogy a széles völgyet nézem odalent, és úgy rémlik, mintha az Atlasz sehogyan sem illene a képbe. Fura dolog ez, hiszen a hegy ott van, mégis valahogyan zavaróan hat ez a tényszerű megjelenés.

– Ha odalent éppen egy lassan mozgó karaván nyomában felszálló hosszú porfelhő látszana, akkor persze könnyebb lenne *ráismerni* az Ourzazate előtt elterülő táj képére és azonnal rájöhetnék, hogy mi is a baj az Atlasszal, abban a filmben ugyanis egyáltalán nem látszik. A *ráismerés* azonban csak jóval később ölt testet, így a fotó sem lehet pontos, Kelet helyett Északra néz, s nem hajnalban, hanem késő délután készül, ezektől eltekintve pont olyan – [Ridley Scott – Gladiátor, 2000]

Ksar Aït Benhaddou-t szinte még szánt szándékkal sem kerülheti el az utazó, ha Marokkóban jár, egyrészt mert mintha valami megmagyarázhatatlan vonzással bírna a hely, másrészt mert a déli országrészt Marakesh-sel a Tizi n Tichka hágón keresztül összekötő ősi karavánúton fekszik.
A folyó alacsony vizén egyik kőről a másikra lépdelve kell átkelni a hegyoldalnak támaszkodó, tapasztott vályogváros lábához és aztán felkapaszkodni a labirintusban a házak fölé, ahol már nem marad semmi kétség.

– Azonnal és pontosan kivehető az amfiteátrum helye – bár a díszletet nyilván teljesen elbontották – és rögtön rá lehet ismerni a házakra, a szemközti sajátos formájú dombra meg a színekre, még így az ellenkező irányból nézve is – [Ridley Scott – Gladiátor, 2000]

Az Oued Drâa völgyének pálmaligetei mellett, Tamnougalt több száz éves málladozó falai közt a néptelen és sötét útvesztőkben helyi vezetőnket igyekszem követni, miközben mint kamerát próbálom magam előtt tartani a filmet rögzítő telefont. A kép ugrál, ahogyan botladozom – egyszerre próbálok figyelni a felvételre, és hogy lehetőleg ne lépjek bele semmibe. A film néha teljesen sötét, csak egy-egy udvaron áthaladva dereng fel valami. Érthetetlen, hogy egyáltalán miért is filmezem mindezt.

– Aztán újra és újra megnézem a felvett filmet, de még mindig meghökkent a szinte szemtelen hasonlóság. Kit (Debra Winger) rohan kétségbeesetten berber vezetője nyomában a sötét útvesztőben, orvost keres lélekszakadva a tífuszban haldokló férjének. Másfajta, furcsa *ráismerés* ez, csak itthon ér utol, teljesen váratlanul –
[Bernardo Bertolucci – Oltalmazó ég, 1990]

És valahol itt sajnos kénytelen vagyok megállni.
A helyzet ugyanis az, hogy ezeknél sokkal több ilyen ráismerés van, de azok, ha lehet akkor még bonyolultabbak és ködösebbek – a Bábelnek például már neki sem futok –, összességében azonban nem történik semmi más, minthogy még az utazás közben elhatározom: újra végignézem ezeket a filmeket, mindenek előtt a Bábelt, aztán az Arábiai Laurence-t, az Oltalmazó eget, a Kundunt, a Gladiátort meg az Angol beteget.
Egyszerűen csak végére akarok járni a dolgoknak.

KLENK BLANKA

ÚJ VÁROSI ALKÖZPONT ÉRDEN

Egy egyetemi feladatom kapcsán foglalkoztam új alközpont kialakításával Érd M7-estől északra elhelyezkedő családi házas övezetében. A feladatkiírás református gyülekezeti épületek (templom, gyülekezeti ház, lelkészlakás) és óvoda telepítéséről szólt. Már az első keresgélések, séták, beszélgetések alkalmával kiderült, hogy a beépítést sokkal tágabban lehet értelmezni, és a legfontosabb cél egy jó városi tér, találkozási pont kialakítása lenne, aminek a lehelyezett épületek csupán eszközei.

Első helyszíni szemlélődésem alkalmával láttam, hogy a telek elég nagy, középen egy házzal, a volt Levente üdülő épületével, amit most szociális lakásokként használnak. Az élet csak a ház közvetlen környezetében zajlik, a telek többi részét kusza növényzet borítja, teljesen átláthatatlan, elhagyatott. Ezen a helyen szerettem volna rendet teremteni, hogy a kihalt terület ismét megtelhessen élettel.

A tervezés elején ahhoz kerestem fogódzókat, hogy a nagy telket a lehető legjobban kihasználjam. A használati zónákat a telek adottságai egyértelműen kirajzolták. A Levente üdülő épületének központi helyzete alapvető kiindulási pontnak tűnt. Az épület rossz műszaki állapota ellenére jelszerű eleme lehetett volna a területnek. Benne közfunkciót képzeltem el, és azt gondoltam, hogy a hozzá kapcsolódó, a telken keresztülfolyó köztérrel együtt városias helyzetet tudna teremteni. Később, a tervezés során arra jutottam, hogy a ház felújítása, átalakítása nagyon körülményes és drága lenne, ezért új, a régivel tömegében és fekvésében megegyező közösségi házat terveztem. Benne kávézó és nagyterem kapott helyet, amit a református gyülekezet és a város közösen használhat. Ez talán azért elképzelhető feltevés, mert a gyülekezet életében egy nagyteremre csupán heti egy-két alkalommal van szükség, amikor bibliaórát vagy énekkari próbát tartanak. A hét más napjain a városi kulturális élet folyhatna a teremben. Ez az együttműködés mindkét fél számára sok előnnyel járna. Így vált a Levente üdülő épülete a tervezés gondolati és rajzi elindítójává.

A másik kapaszkodási pont, ami a területi felosztást segítette, a telek délnyugati részén elterülő erdő volt, ami a szabályozási tervnek megfelelően kötelezően megtar-

tandó. Ez az óvoda szempontjából jó lehetőségnek tűnt. A közeli kis erdő izgalmas terepet jelenthet az óvodások számára a játékhoz.

Az alapfelállás így már kirajzolódott: a terület északkeleti részén, a Levente üdülő helyén lerakott „közösségi ház” környeztében a gyülekezeti épületeket telepítem le, a délnyugati részen, az erdő mellett pedig az óvodát. A telek közepén köztér folyik át, ami így tagolja a nagy területet.

Arra törekedtem, hogy az egyre távolabb eső zónák egyre inkább a köz számára elérhető területek legyenek. Legbelül, egészen elzártan, saját, intim térben élhet a lelkész családjával. A következő zóna már a gyülekezeti eseményeknek adhat helyet, míg a külső rész a közterület része a Levente üdülővel és a templommal.

A templom már önmagában olyan elem, ami régi idők óta központi helyet foglal el egy település képében. Jelszerűségével ezen a helyen is kijelölné a gyülekezés, a kisvárosi élet színterét. A templom tervezését nagyon sok, a telepítéstől független, elvont szempont irányította, viszont fontos volt, hogy a torony, mint jelkép ne maradjon ki ezeknek a gondolatoknak a sorából.

Nemcsak a templom szabadon álló, tornyos épülete, hanem sok más eszköz is a rendelkezésemre állt, hogy egy jó hangulatú, élettel teli kisvárosi központot hozzak létre. Ahhoz, hogy a lakók minden rétege szívesen látogassa a helyet, elengedhetetlennek tűnt valamiféle gazdasági egység kialakítása. Itt nem gondolhattam nagyléptékű építményre, hiszen ilyen lehetőségek bőven adódnak a város közeli pontjain. Viszont kis, egyedi üzletek sorának, egy „bazársornak” a jellege nem állt távol attól a gondolattól, amit a tervezés elején egy fenntartható, jól használható városi térrel kapcsolatban megfogalmaztam. Ez a magyarázata annak, hogy a gyülekezeti kert egyik térfalát egy ilyen hosszúkás, kis üzleteknek helyet adó, a tér felé nyitó épület adja.

Az épületléptékű beavatkozások mellett már csak jókedvű játék volt azon gondolkodni, hogy a fő törekvést hogyan erősítheti a burkolatok, lépcsők, zöld felületek elhelyezése. Ebben a feladatban sok izgalmas lehetőség adódott a telek néhány méteres lejtése miatt.

Összességében ez a beépítési terv logikailag egyértelmű, tiszta képleteket próbál apró finomságokkal kiszínezni. Talán ettől tudna megtelni élettel a volt Levente üdülő mára elhagyatott telke.

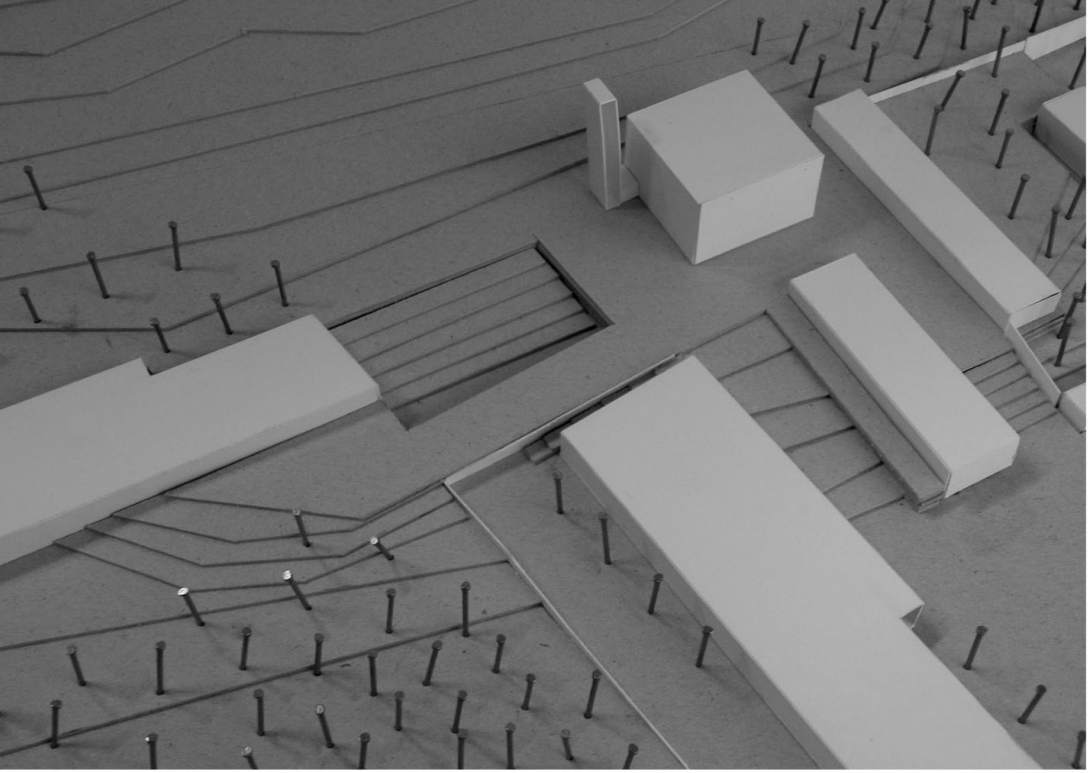

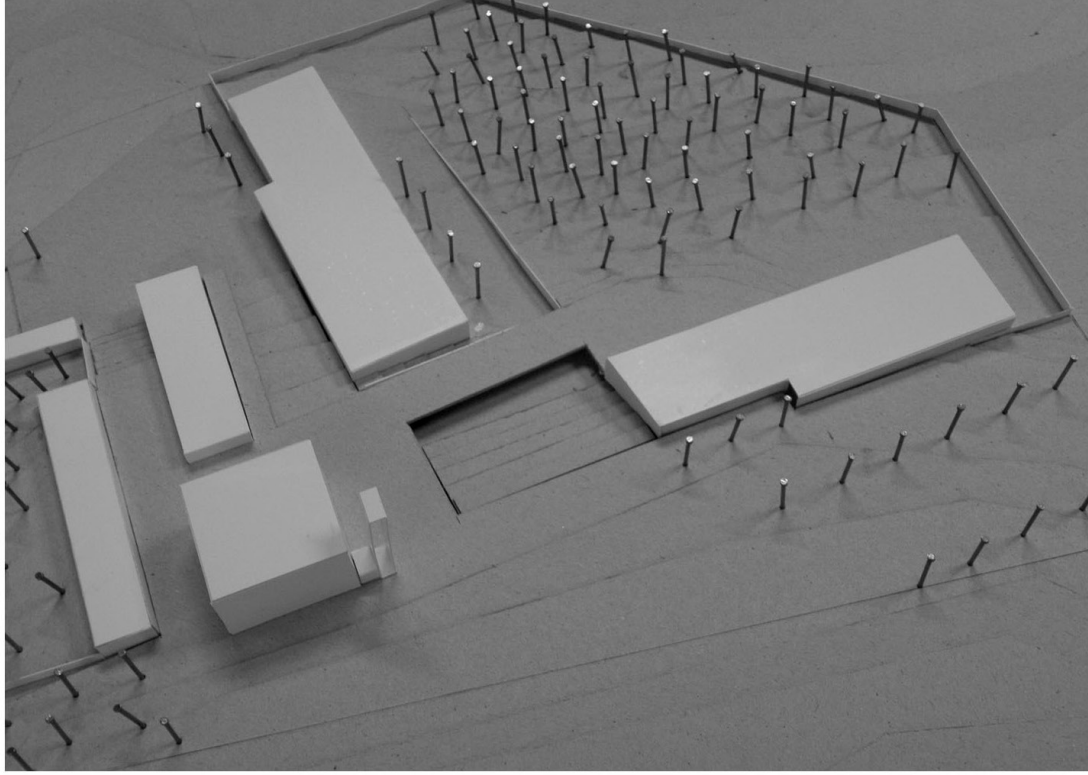

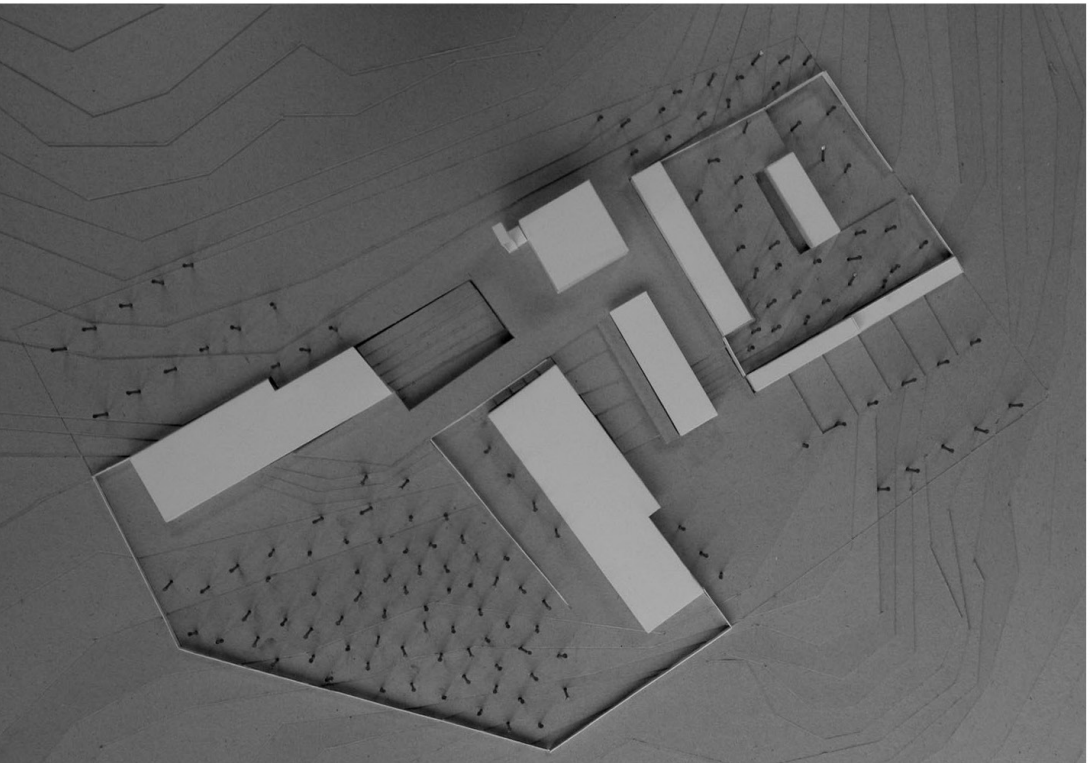

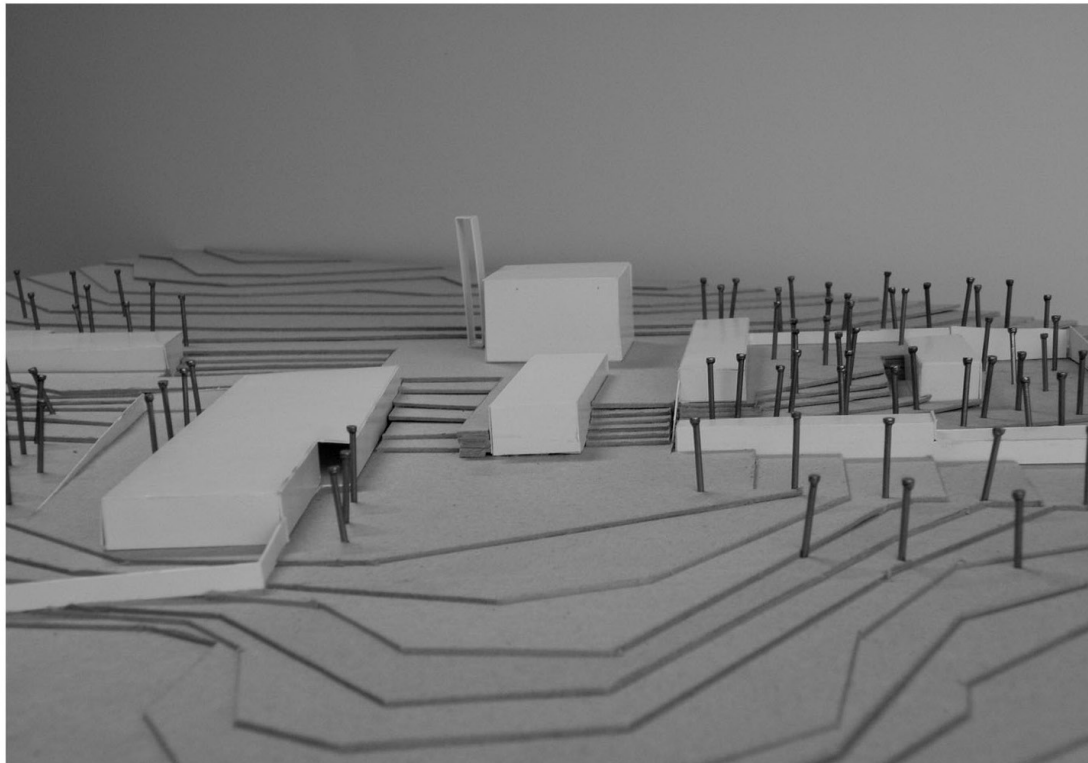

GULYÁS LEVENTE

ÉRDLIGETI ÁRKÁDOK
– karakterképzés alközpontok létrehozásával

Az érdi Károlyi-birtok XIX. századi felparcellázása egy végtelenbe nyúló, falusias szövetet eredményezett Érden. A főváros közelsége, valamint az olcsó telekárak rengeteg betelepülőt hoztak a területre, így alakulhatott Érd az ‘50-es évekre “Közép-Európa legnagyobb falujá”-vá. Az 1970-es években Érd központi részén egy intermodális csomópont (a buszpályaudvar találkozik a vasúti megállókkal) kialakításával létrehoztak egy centrumot, ahová többemeletes lakóházakból álló lakótelepet is telepítettek, ám ez hosszú távon nem jelentett igazi megoldást arra a torz helyzetre, ami a város mérete és szövete közötti aránytalanságból fakad.

Az Érdet jellemző, szabadon álló, családi házas beépítési struktúra ekkora léptékben már értelmezhetetlenné, befogadhatatlanná vált. A gyalogos közlekedés nehézkes, az alvóvárosba hazaérkezők a busz- vagy vonatmegállótól a kertkapuig történő eljutása keskeny járdákon, sivár egyhangúságban telik. Hiányoznak a közterek, az igazi karakterrel rendelkező helyek, ahol nyugodtan ücsöröghet az ember, amiket nem csak az áthaladás, a házunk ajtajáig történő eljutás miatt használunk. Nincsenek olyan helyek, ahol esetleg találkozni, beszélgetni és egyátalán lenni lehet, ami egyébként azoké a kisebb, emberléptékű sűrűsödési pontoknak a sajátja lehetne, ahol artikulálódhatnának a helyi ízek, érezhetővé válhatnának a helyi karakterek.

Ezeket a szempontokat követtem, amikor diplomamunkám keretében az Érd keleti részén fekvő Érdliget egyik telkével foglalkoztam. A telek a volt érdligeti strand tőszomszédságában helyezkedik el, a strand üzemen kívül helyezésével pedig a város egyik legnagyobb közparkja nyílt meg. Úgy gondolom, egy ilyen adottság képes lehet arra, hogy egy leendő alközponti negyed megkötő erejét jelentse. A telek, és ezzel együtt a lehetőség úgy vált számomra aktuálissá, hogy egy áruházlánc – több telek egybevásárlása után – visszalépett az építési beruházástól. Az így kialakult helyzetnek köszönhetően lehetőségem volt nagyobb léptékben gondolkodni. Ez a lépték számomra egy alközponti negyed kialakítását

jelentette a park körül, aminek egyik első üteme lehetne a diplomatervemben bemutatott lakóparkos beépítés, a csatlakozó szinteken közterekkel, boltokkal, szolgáltatásokkal és kisebb közigazgatási funkciókkal.

A teleknek igen különleges formája van, ugyanis három fejével három, egymástól különböző világra tekint ki. A Kutyavári utca felé egy Érd egészét jellemző, falusias világot látunk, a főút felé egy városiasodni akaró Érd mutatja magát, míg a Fürdő utca irányába magával a strandból lett park természeti karakterével találkozunk. A telek beépítésének koncepciója a három világ megjelenítése volt a hozzájuk kapcsolódó telekrészeken. Ez a megjelenítés a világok saját magamnak való lefordítását jelentette, bizonyos előre meghatározott játékszabályok alapján. Ennek a játéknak a keretében a falusias világot három zömökebb kubus laza szövetségeként képzeltem el (elefántcsonttornyok). A városias Érdet egy egyszerű gesztussal, egy, a beépítés belseje felé nagyvonalúan bevezető hasábnak fordítottam le (szupertömb). A harmadik világot pedig – ami a természeti – hosszúkás, vékony, hajlított hasábok szoros egymásutániságaként értelmeztem (gerezdek).

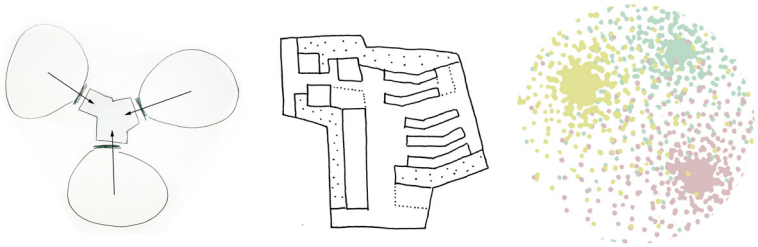

Ezzel kialakult három karakteres állítás, és három különböző hangulatú test került egymás közvetlen közelébe. Arról, hogy ez a helyzet nem feltétlenül eredményez disszonanciát, Hamvas Béla *Az öt géniusz* című műve szolgált számomra adalékkal. Ebben a könyvben Hamvas többek között azt mondja, hogy a különböző karakterű tájak különböző hangulatokat árasztanak magukból, ezeknek az erőknek az áthatásában lenni pedig gyümölcsözően hathat az ott élők számára. Tervemben a geniális erők az épületek karaktereiből fakadnak, ezeknek az erőknek az áthatása pedig az épületek közötti köztereken valósul meg. Ezek az áthatások különböző típusúak lehetnek. Létrejöhetnek a három belső világ áthatásában, ahol nálam egy tetőkerttel ellátott élelmiszerbolt van, adódhatnak egy belső és az azt megidéző külső világ között, mint amilyen a gerezdek és a park között kialakított kávézó terasz, vagy lehetnek több belső, és külső világok közötti áthatások, mint a piactér, amely a főút felé nyílik meg a városiasodó Érd felé.

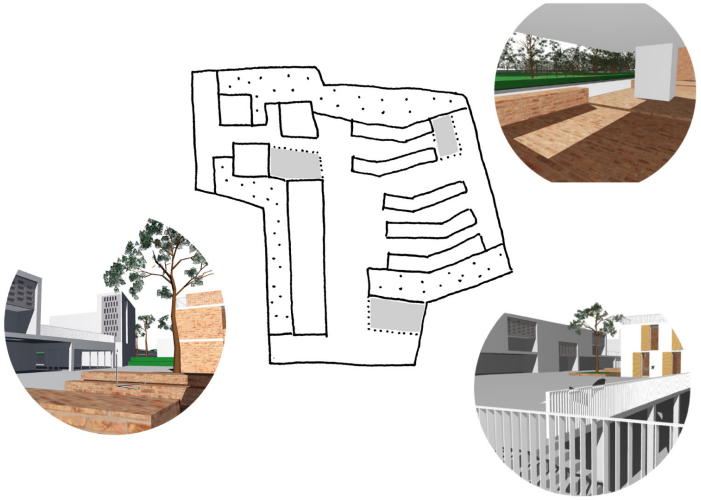

Tervemmel végeredményben az volt a célom, hogy önálló, ugyanakkor erős egyéni karakterrel rendelkező helyet hozzak létre Érden belül, ahová lehet járni, amit lehet használni. A tervezés későbbi fázisában a három beépítés önmaga karakterét, előnyeit és hátrányát felvállaló, különböző méretű lakások és egyéb boltok, szolgáltató helyiségek, igazgatási irodák kialakítását gondoltam megvalósítani. Kissé meseszerű épületeimmel a kísérletező játékosság, a tudatosan felnagyított karakterek világainak találkozását szerettem volna modellezni, vizsgálni.

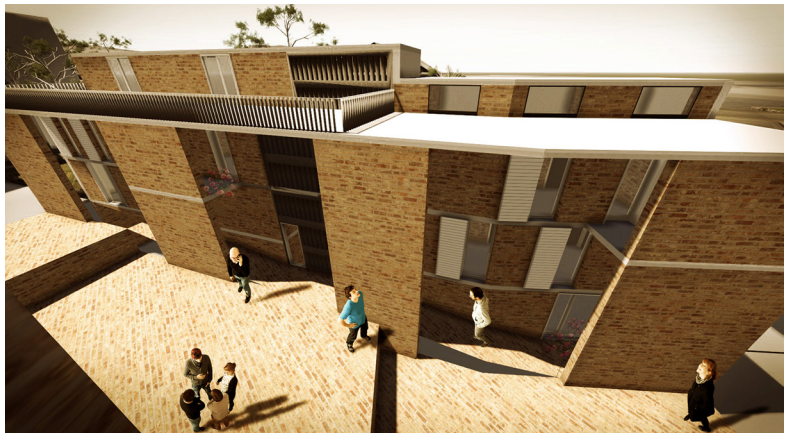

harmadik alkalom_ 2015. 02.27. 14:00
BME / K277
az "építészet, mint médium", vagy a "média, mint építészeti forma";

Témafelelős: Gyulovics István, Kovács Zsófia
Harmadik helyszín közép műterem – CLUB ALIGA / tervezési folyamat: 2014 nyarán a BME Építészmérnöki Kar 15 hallgatója három tanszék oktatójával és három doktorandusszal az aligai üdülőterület fejlesztési lehetőségeit vizsgálta / három javaslat fogalmazódott meg / három távolságból szemlélve a területet / három eltérő problémakörre keresve a megoldást.

felkért hozzászólók:

Wettstein Domonkos építész / rekreációs koncepciók - Balaton
Tóth Eszter Zsófia történész, társadalomkutató: társadalomtörténet – nőtörténet / 1945 után
Kovács Zsófia építész: Olgyay testvérek
Dr. Szabó Géza PTE TTK, Földrajzi Intézet egyetemi docens: balatoni magaspartok

Beszélgetőtársak: Tomay Tamás építész, Mesteriskola / Golda János építész, a Mesterkurzus építész mestere / Marton Rozália építész

2014 tavaszán a PRO-Mot Hungária Kft. azzal a felkéréssel kereste meg a BME Középülettervezési Tanszékét, hogy a tulajdonukban lévő Club Aliga területének hasznosítására hallgatói workshop keretében készítsenek javaslatokat. A tervezői csapat kibővült a Lakóépülettervezési és az Urbanisztikai Tanszék hallgatóival, oktatóival, így három tanszék közös munkájával jöttek létre a harmadik szeminárium témáját adó aligai tervek.

A hosszútávra tervezett együttműködés első lépéseként a résztvevők a Club Aligában töltött hét alkalmával megismerkedtek a helyszínnel és a feladattal, majd egy hét egyetemi munka során háromféle koncepciót dolgoztak ki. Az első hét minden napját találkozók színesítették, segítve a megismerést. Így kezdődhetett párbeszéd a megrendelő képviselőivel, a település polgármesterével, a Balaton-parti településekre tervező építészekkel, a Település-fejlesztési Koncepció és a szabályozási terv készítőivel.

A három beépítési javaslat három eltérő léptékben komponál. Az ‘A’ változat a telken belül keresi azokat az adottságokat, melyek megalapozhatják a tervezett fejlesztést. A természeti és az épített környezet erősségeit kutatja, melyek kiemelése segítheti a terület megújulását, továbbépülését.
A ‘B’ változat a határokat feszegeti. Nem csupán az elmúlt időszakban zárt terület megszokottá vált határait tervezi átlépni. Más határhelyzetek feloldására is kísérletet tesz. Olyan vonalakat keres, melyeken átlépve új minőségekkel szembesül. A partvonal átlépése új lehetőségeket teremthet víz és szárazföld használatában, de a magaspart pereme, az azon való áthaladás, az onnan való visszatekintés szintén „attrakcióvá” válhat. Nem akar új elemeket

importálni – a helyi értékeket kívánja új nézőpontból bemutatni, kiemelni, felértékelni.
A ‘C’ változat a települést vizsgálja. Az egyesülés lehetősége, a közös jövő lehetséges útjai izgatják: arányosan kijelölt központok, logikus településszerkezet, értékorientált fejlesztés.
A felvázolt javaslatok a problémafeltárás során megfogalmazott kérdésekre keresik a hiteles válaszokat.

A kérdések lényegretörők, inspirálók, az alkotói folyamatot meghatározók:
Hogyan illeszkedik Aliga az ország közlekedési szerkezetébe? Eléri-e Budapest agglomerációs hatása? Összecsúszhat-e a lakás és a nyaralás fogalma? Hogyan változik a jövőben a családok összetétele, életmódja? Milyen tulajdoni és alaprajzi megoldások felelnek meg ennek? Létrehozható-e kisvárosias központ és otthonosság kortárs építészettel, a balatoni karakter őrzésével és a táji értékek rombolása nélkül? Összebékíthető-e a mai település lakossága, településszerkezete és épületállománya a megcélzott nagyságrendű fejlesztésekkel? Versenyképessé válik-e a Balaton és a Club Aliga a nemzetközi turizmusban? Milyen építészeti eszközök alkalmasak a kitűnéshez, ugyanakkor az otrombaság elkerüléséhez?

A harmadik alkalom látszólag csapongó témái is a megismerés, a mélybe merülés gyönyörű példái. Ha lesz folytatás, az itt elhangzottak is hasznosulnak majd, a továbbépítést fogják szolgálni.

A megismerés folyamatát próbáltuk érzékeltetni, annak szépségét, izgalmát – felkelteni a vágyat a további, soha véget nem érő kutatáshoz.

Része lettem mindannak, ami ért;
de minden tapasztalás látkörén túl
ott tündöklik a be nem járt világ
s szegélye úgy fut, ahogy üldözöm.

Tennyson, Alfred Lord: Ulysses / Szabó Lőrinc

WETTSTEIN DOMONKOS

BALATONI KERTLABORATÓRIUM

Van egy kert Szemesen, benne három jegenye és egy ház. A kutatómunkához *el sem kell mozdulnom, hogy messzire lássak, vagy visszanézzek az időbe.*[1]

A ház 1938-ban épült, az egyik első épület volt a telepen, vélhetően egy boglári kőműves-kisiparos tervezte és kivitelezte. *Egyszerű, arányos, valamint pontos, ami alatt azt értem, hogy szerény anyagi adottságainak keretei pattanásig vannak szellemmel töltve.*[2] A ház felszereltsége is egyszerű, berendezését főleg a pesti leselejtezett bútorok adják, ahogy itt mondják: Szemesre még jó lesz. A korabeli nyaralók közül az egyik utolsó, ami még őrzi purián formáját; az ilyen házakat a *balatoni nyaralóutcákon a sok-sok talmi dolog között hosszasan és gondosan kell keresgélni, míg egy-egy kertben feltűnnek, meghúzódva, félénk gőggel.*[3]

A nyaralót akár bele is illeszthetnénk Janáky István spontán építészeti gyűjtésébe vagy a balatoni élményeire reflektáló szövegeit[4] is plasztikusan illusztrálhatná, ám a korabeli szakfolyóiratokat tanulmányozva egyre nyilvánvalóbbá vált, ez a ház – és sok hozzá hasonló épület a tóparton – valójában nem egy teljesen ösztönös építészet eredménye, hanem egy, a szabadidejében a környezetét,

akár csak egy tágabb léptékű kertet kultiválni vágyó fiatal építész munkásságának igazolása. De mit is jelenthet a rekreáció fogalma ebben a helyzetben?

A ház a Hunyady-telepen áll, ahol több hasonló karakterű épületet is találhatunk, közülük a legkorábban épültek úgynevezett mintaházak, amelyek formai referenciaként szolgáltak a később építkezők számára. Mindez már egy tudatos építészeti megoldáskeresés volt a harmincas évek elejére a fürdőtelepeken egyre inkább jelentkező táj- és településképi problémákra, melyek okai főként a lokális települési kontextus és tradíció hiányára vezethetőek vissza. A déli-part fürdőtelepeinek többségét ugyanis egy új, mesterségesen létrejött, úgynevezett apadási öv területén parcellázták. Az öv korábban víz borította terület volt, csak a Déli Vasút 1861-es kiépültét követő vízszintszabályozás révén vált szárazzá. Bár a földbirtokosok így jelentékeny területgyarapodásra tettek szert, a homokos talaj miatt ezek mezőgazdasági művelésre nem igazán voltak alkalmasak. A vasút azonban nemcsak terület kialakulásában, de a hasznosításában is döntő szerepet játszott. A dualizmus idején növekedésnek induló nagyvárosokat a tóparttal összekötő vasútvonal tette lehetővé a fürdőkultúra egyre gyorsabb ütemű kibontakozását, így a víz alól felszabadult területek parcellázásával lehetőség nyílt fürdőtelepek alapítására. A vasút, mint a modernizáció egyik szimbóluma indította el a tópart átalakulását, hogy néhány évtized alatt a régiót a korábbi rurális tájból egy egyre inkább terjeszkedő, az üdülés tájképi és természeti értékeit is veszélyeztető urbánus tájjá alakítsa át.
Az egymás mellé kerülő eltérő rurális és urbánus településképi mintázatok Balatonszemes térképén is megfigyelhetőek. A falu organikus, topográfiára érzékeny szerkezetétől jól elkülönül a fürdőtelepek ortogonális rácsos szerkezete. A földbirtokos 1895-ben nyaralótelep céljára parcellázott területei a településmagtól keletre találhatóak. Az alsó telep a vízpart és a vasút között fekszik, a felső telepet a vasút mellett emelkedő magas parttal párhuzamos tengely mentén alakították ki, később déli irányban bővítették. Mindkét területen a parcellázás során 600-800 négyszögöles telkeket osztottak ki. A fürdőtelepek kultiválására, mint egy-egy tágabb közös kertet értelmezve nagy gondot fordítottak a telektulajdonosok és közös szervezeteket, úgynevezett fürdőegyesületeket alapítottak, melyek elsődleges célja a közterületek fásítása, karbantartása és közösségi programok szervezése volt. Ezek a korai civil egyesületek közadakozásból tartották fent magukat és jelentős kulturális tevékenységet folytattak. A település zöldfelületeit, parkjait, sétányait már a parcellázáskor tudatosan megtervezték és az egyesület közös pénzéből gondozták.

A századfordulón beépült alsó és felső telep korai nyaralóvillái jórészt eklektikus stílusban épültek, többet közülük vélhetően a korábbi hegyvidéki nyaralás emlékeiből merítve faverandával és faoromzattal alakítottak ki, ezeket szokták svájci villaként is említeni. A korai nyaralóvillák a család második lakóházai voltak a kényelem és berendezés tekintetében egyaránt, a tulajdonosok ugyanazt az életmódot folytatták, mint a városi lakásban, sőt nagyobb háztartással, mert átmenő és állandó vendégek rendre megfordultak nyaranta a házban.

A gazdasági válság után új lendületet vett a dél-balatoni nyaralótelepek fejlődése. A megerősödött tisztviselő

réteg a szabadság eltöltése és családja állandó jellegű nyaraltatása érdekében a parcellázások nyomán létrejött fürdőtelepeken nyaralóépületet vásárolt, kihasználva a rendkívül alacsony telekárakat.
A megváltozó igényeket és lehetőségeket jól mutatja, hogy az 1934-ben parcellázott Hunyady-telepen a korábbi telepeken kialakított 600-800 négyszögöles telkek helyett már csak 200, a saroktelkeknél 220 négyszögöl nagyságú telkeket osztottak ki. A három, a parttal párhuzamos utcát 7-11 teleksoronként merőleges keresztutcákkal kötötték össze, ezzel biztosítva a vízhez jutást. A Parkváros Rt. által elkészített terv a világháborúig a mai Kikötő utca és Fráter Lóránt utca közötti területen valósult meg, az eredetileg kiosztott 794 parcellából 167 telek kelt el.

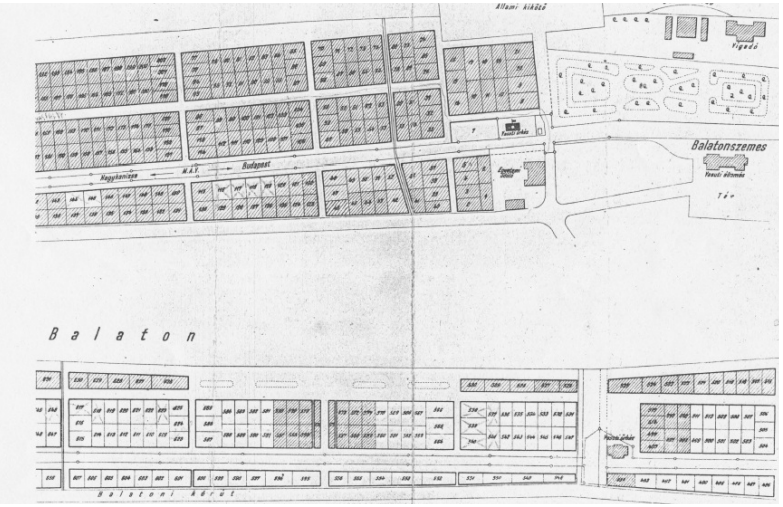

A nyaralás felfogása megváltozott, elsősorban mivel a gazdasági viszonyok közt elviselhetetlenné váltak a reprezentatív célú nyaralók tehertételei. A tóparti pihenés elvesztette a korábbi feszes kereteit és nehézkes formáját,

az emberek nem csak költségek szempontjából nem bírták, de életfelfogásuk folytán sem kívánták meg a reprezentációt.
A megváltozott életforma új kihívások elé állította az építőket, mivel sem a korábbi nagypolgári balatoni villák, sem a helyi vernakuláris építészet nem tudott követhető mintát adni. A dél-balatoni fürdőtelepeken az előképek nélküli feladat rendkívül sokszínű megoldásokat eredményezett, amihez nagyban hozzájárult, hogy a terveket túlnyomórészt építészeti szempontból képzetlen kőműves iparosok (12 %), kőműves mesterek (66%) és építőmesterek (22%) készítették, akik iparjogi szempontból nem építhettek emeletes épületeket, ezért azzal a hamis állítással, hogy a manzárd olcsóbb, rábeszélték megrendelőiket a lakótérként beépített manzárdtetős nyaralókra. Az építészek csak az épületek 12%-át jegyezték, a korszakot jellemző stíluspluralizmus eredményeképp az egyes irányzatok vegyesen, sokszor egymás mellett képviseltették magukat.

A probléma kezelésére a Hunyady-telepen a Parkváros Rt. mintaházakat épített fel, ezzel egyrészt a kezdetben üres egykori szőlőterületet akarta vonzóvá tenni, másrészt a megépült mintaházaknak ízlésformáló szerepe is fontos volt, amivel a későbbi építtetőknek előképül szolgálhatott. A mintaházak kialakításában felismerhetők a nyarait Bogláron töltő fiatal egyetemi tanár, Kotsis Iván nyaralótervezési elvei, melyeket széles körben publikált mind az építtetőknek, mind a környékbeli kivitelezőknek. Mivel a Hunyady-telep nyaralóit főként boglári vállalkozók kivitelezték, vélhetően ismerték Kotsis Iván ajánlásait. A telepet egységes módon, még a telkek eladása előtt fásították, a jegenyesor fái még ma is állnak a kertekben.

PARKVÁROS R. T.
KÖZSÉGI TAKARÉK
KEZELÉSÉBEN
BUDAPEST, V, DOROTTYA U. 4. Tel: 81-8-70
BALATONSZEMES
GRÓF HUNYADY VILLATELKEK

Kotsis Balaton-parti tevékenysége szorosan összefüggött a tóparton egyre szervezettebb, alulról építkező civil és szakmai egyesületekkel. A Balaton-parti fürdőtelepek általános problémái[6] az építészszakma érdeklődését is hamar felkeltették a tóparton ingatlant vásárló építészek személyes tapasztalatai révén, ezért a Magyar Mérnök- és Építész Egylet 1931. február 9. és április 16. között értekezletsorozatot szervezett *Balaton-fejlesztés* címmel. A konferencia első alkalommal foglalkozott a rekreációs fejlesztések szempontjából egységesen a Balatonnal, mint táji és építészeti problémával. Az előadók közt Kotsis Iván mellett megtalálhatjuk Antal Dezsőt, Kiss Tibort, Medgyaszay Istvánt, Svastits Gézát és Padányi-Gulyás Jenőt. A felszólalók a nyaralótelepek problémái mellett javaslatokat tettek az építésrendészet hatékonyságának növelésére, a tervezés képzettséghez kötésére és nyaralótervezési elvek, mintatervek publikálására.

A kor szakfolyóiratai rendszeresen publikálták az építészek sokszor fiktív tóparti helyre készülő terveit, hogy ezzel segítsék az építkezések színvonalának növelését. Emellett gyakorta írásban is megfogalmazták a nyaraló tervezésének irányelveit, amelyeket a folyóiratok csoportosan, tematikus lapszámokban közöltek. A tervezők egyetértettek abban, hogy csakis az éghajlat, az életmód és a helyi anyagok alapján lehet kikísérletezni a környék sajátos építészeti karakterét, figyelembe vették az éghajlati adottságokat, az üdülés életformájának sajátosságait, a szezonális használatból adódó szerkezeti problémákat, emellett az egyszerű és olcsó, karakteres, helyi építőanyagokat propagálták. A regionális lehetőségek és a modern építészet összehangolását észak-német és holland példák publikálásával támasztották alá. 1935-ben a Balatoni Intéző Bizottság meghozta az első tóparti építési szabályrendeletet *Balatoni telekfelosztási, építési szabályrendeletek és azok magyarázata* címmel. A partövezetben a telekosztáshoz és az építkezéshez közigazgatási hatósági engedélyre volt szükség, az eljárásba a helyi önkormányzat mellett az érintett fürdőegyesületet és a regionális szempontokat képviselő BIB-et is bevonták. Utóbbi szervezet felismerve az építkezések fontosságát Siófokon műszaki kirendeltséget létesített a Balatoni Kikötők M.Kir. Felügyelőségénél, ahol szakemberek végezhették el a felülbírálatot, gyakran korrigálva a színvonaltalan beadványokat. Bár az országban másfelé is módot adtak a szabályzatok arra, hogy a beadványi terveket átvizsgálják, egyedül a Balaton partövezetben bírálhatták felül az építkezéseket építészek. Emellett a felügyelőség építészeti vagy parcellázási ügyekben felvilágosítással és szaktanácsadással is szolgált.

A Balatoni Intéző Bizottság Kotsis Iván közreműködésével tervpályázatot hirdetett a balatoni nyaralók terveire. Fabinyi Tihamér miniszter értékelése szerint a *magyar építészeti kar felkészülten* vett részt a pályázaton, sok *kitűnő, gazdaságos, szép* terv jelent meg.[7] A dicséretet nyert építészek felajánlásából közzétették a terveket, hogy akiknek nincs módjuk és alkalmuk gazdaságos terv készíttetésére, ezek alapján építkezhessenek. A rajzokat a tavaszi árumintavásáron, valamint Keszthelyen a Balatoni Múzeumban is kiállították. Meg kell említeni még a *Tér és Forma* által rendezett siófoki építész kiállítást, amely bár az építészek számára a vártnál kevesebb megrendelést hozott, de a közönségre jelentékeny hatással volt. Az időszaki kiállítások mellett Siófokon felépítettek egy állandó bemutatóhelyet a *Hogyan építsünk?* országos

kiállítássorozat részeként. Ez nagy segítséget nyújtott a BIB kirendeltségének, mert aki terv, szerkezet vagy építőanyag tekintetében kérdéssel fordult hozzájuk, annak valós léptékben lehetett megmutatni a követendő megoldásokat.

A balatoni építészet fejlesztéséért tevékenykedő építészek közül kiemelkedett Kotsis Iván, aki a regionális adottságokhoz igazodó nyaralótervezési elvek kidolgozására nagy hangsúlyt fektetett és épületei mellett publikációival, szervező tevékenységével jelentős hatással volt a nyaralóépítészetre. *Művészet a balatoni építkezésekben* című értekezésében[8] megállapítja, hogy egy nyaralótelep építőművészi összhatásához két dolog szükséges: a nyaralók egyénenként művészi munkák legyenek, és egymáshoz való viszonyukban is harmóniában álljanak kiképzésbeli egység révén. Ennek legnagyobb akadályát a stíluspluralizmus problémájában látja, miközben az egységes megjelenés zálogának a regionális adottságokon alapuló építészetet tekinti. A Balaton-part zavaros összképét tágabb kontextusba helyezve kifejti: *„Ez a heterogén tarka-barkasága az épületeknek, úgy vélem nem véletlen, hanem összefügg a mi geográfiai helyzetünkkel és ama sokféle befolyással, amely alatt mi nyugatról, északról és délről állunk.”*

Balatoni tervezőtevékenysége 1923-ban saját boglári nyaralójával kezdődött. Az újszerű feladat megoldása során érlelte ki azt a módszertant, amelyet később számos nyaraló- és mintaterv elkészítése során felhasznált.

1924-25-ben József főherceg tihanyi nyaralókastélyát a Balaton mediterrán hangulatához igazodó olaszos kerti palota jelleggel tervezte meg, majd a szomszédos telekre az egységes tóparti kép érdekében a biológiai kutatóintézet terveit is Kotsissal készíttették el 1927-ben. Ezek az épületek még historizáló stílusban épültek, a harmincas évek elején azonban már az olasz novecento hatott stílusára, ebben az időben épült fel kiemelkedő alkotása, a balatonboglári római katolikus templom.

A plébániaépületet és később a település művelődési házát is ő tervezte, melyet a háborús években a lengyel menekültek iskolaként használtak. Emellett üdülőket és különböző méretű és kialakítású családi nyaralókat is tervezett, utóbbiak közül kiforrott formai kialakítása miatt az 1933-ban elkészült kenesei kétszintes nyaralót érdemes megemlíteni, melynek terveit a német Baumeister szaklap is leközölte. Megbízója korábban olvasta Kotsis Balaton-parti nyaralókról szóló írását, ezt követően kérte fel az építészt, aki az épület belsőépítészetét is megtervezhette.

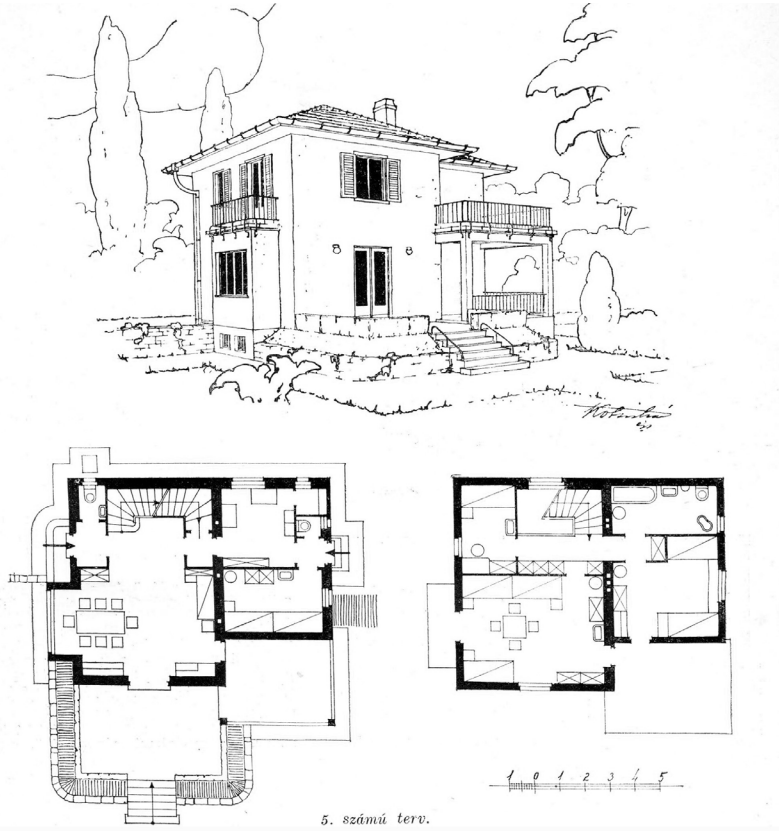

5. számú terv.

Kotsis egyetemi tanári habitusából is adódik az az önreflexív magatartás, ahogyan a tervezési gyakorlat során megfogalmazódó tapasztalatokat megpróbálta általánosabb, átadható ismeretanyaggá formálni és mások számára is követhető tervezési modellekké összeállítani. A regionális adottságokra érzékeny gondolkodásmódjára nagy hatással volt a német Paul Schmitthenner építészetének regionalizmusa.[9] Kotsis Virágh Pál közvetítésével ismerte meg a táji adottságokra nagy hangsúlyt helyező stuttgarti iskolát, majd személyesen is járt kint Schmitthennernél. A tapasztalatok hasznosítására tervezési feladatai közül az előképek és illeszkedési kötöttségek nélküli balatoni nyaralóépítészet kikísérletezése nyújtotta azt a lehetőséget, ahol Kotsis teljességében kialakíthatta regionális tervezési módszertanát. A korszerű nyaraló az új tóparti életformának megfelelően könnyű modorban készül, kis alapterületű, olcsón előállítható, majd kis költségekkel karbantartható és a városi életmód mindennemű feszességeitől mentes tartózkodást biztosít.

A tervezési koncepció kiindulásaként az éghajlati adottságok szolgáltak. A tóparton gyakori viharos északnyugati szél miatt alacsony hajlású tetőt javasolt, de elutasította a lapos tetőt, mert azt vidéken még nem tudták kellő szakszerűséggel kivitelezni. A csapóeső miatt nagy kiülésű ereszpárkánnyal tervezte házait, ami véleménye szerint az alacsony hajlásszögű tetőhöz jól illeszkedik és *egészséges befejezett jelleget* ad, így az egyszerű olasz kerti házak karakteréhez lesz hasonlatos.

Kotsis munkásságára megtermékenyítő hatással volt az olasz építészet, ami a balatoni feladatok tekintetében különösen szerencsés, a mediterrán ország építészeti

sajátosságai könnyen adaptálhatók voltak a tópart éghajlatához és a könnyed nyári életformához.

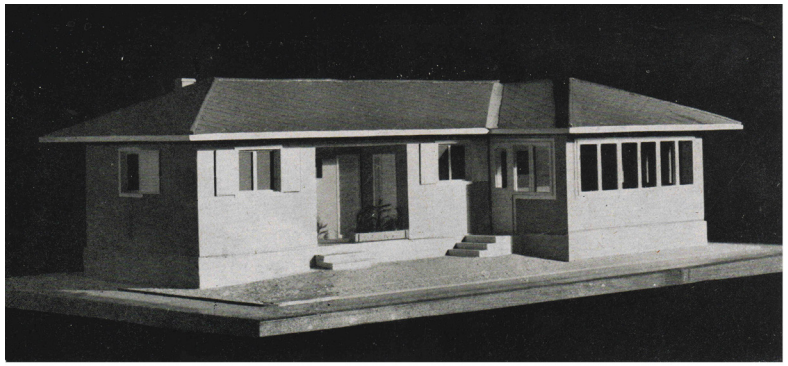

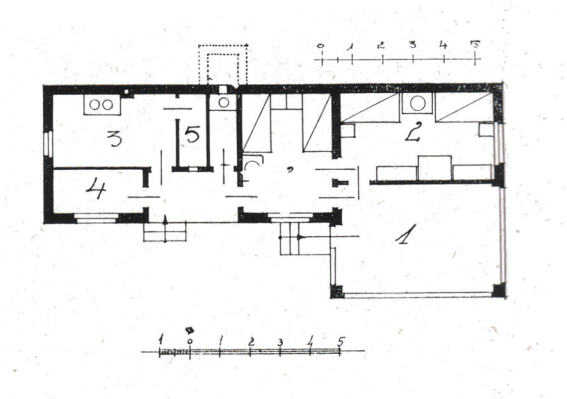

Praktikus okokból a homlokzatokról száműzött mindenfajta építészeti tagozatot, geometrikus tömegű házait mészfestékkel valamely jól megválasztott pasztellszínre festette le, mivel az időközönként könnyen és olcsón megújítható. Az ablakokra zsalugátert szereltetett, színét pedig a fal színéhez hangolta, ezzel homlokzati tagozatok helyett az egyszerű, karakteres tömeg és a színes felületek dominálhattak. Az épület alaprajzában ugyanazt a kere-

setlenséget vitte tovább, mint amit már a külső kialakítása kapcsán megfogalmazott. Mivel az olcsó parcellákat szerény keresetű emberek tömege vásárolta meg, ezért egyszerű és logikus alaprajzot javasolt, kis hálófülkékkel és ezeket jól kiegészítő, tágas közös tartózkodásra szolgáló helyiséggel, ami igény szerint minél nagyobb mértékben összenyitható a szélvédett verandával. A felsorolt szempontok Kotsis szerint önmaguktól is kiadják a balatoni kertes ház alakját.[10] Tekintettel arra, hogy a településszerkezeti, beépítési adottságok az egyes fürdőtelepeken rendkívül hasonlatosak voltak, tág keretek közt tették lehetővé a tervek adaptációját.

A mintaterveket folyóiratokban, egyetemi jegyzeteiben és kiadványaiban tette közzé pontos méretekkel és költségbecsléssel, emellett személyesen is képezte az építőmestereket. Ennek köszönhetően a Kotsis-féle nyaralótervezési elvek hamar elterjedtek, mintegy visszaigazolva a tervezési koncepció helyességét. Balatonszéplak, Zamárdi, Balatonszemes, Lelle, Boglár újabb településrészeit rövid idő alatt ellepték a földszintes, alacsony tetőszerkezetű házak. A sikerben nagy szerepet játszott a tervezési elvek egyszerűsége, ami miatt különleges tervezői készség nélkül a kivitelező kőművesmesterek is meg tudták tervezni ezeket a házakat.

A Balaton mint tervezési laboratórium a felszabadult kísérletezés lehetőségét biztosította Kotsis számára, melynek tanulságai a régión túlmutatnak. A szabadidős tevékenységként is művelt praxis egy rekreációs folyamat részeként is felfogható. Az építészet alapjaihoz visszanyúló gondolkodásmódja azonban nem csak a konstrukciók, hanem a közösség és környezet iránt elhivatott szakmagyakorlás,

mint tevékenység- és magatartásforma újragondolását is jelentette. A modern regionális gondolkozásmódról szerzett tapasztalatait más feladatokban, főként egyetemi oktatói tevékenységében használhatta fel. Tanítványai közt fellelhetjük Farkas Tibort és Polónyi Károlyt, akik az ötvenes évek végétől a régiót már mint egységes tájat kezdték el művelni, amikor 1958-ban elkészítették az első Balatoni Regionális Tervet. A terv keretében kidolgozott új nyaralótípusterveknél Kotsis tervezési elveit vették alapul. Polónyi visszaemlékezésében mint egyetemi éveinek egyik legmeghatározóbb tanárát mutatja be: *Az általa tervezett épületek elég szárazak voltak, de néha – mint balatonboglári temploma esetében – becsületessége igazi költészetté virágzott.*[11]

JEGYZETEK

[1] Nádas Péter: A helyszín óvatos meghatározása. Alaposan körbejárunk egyetlen vadkörtefát.
[2] Janáky István: Balatoni leltár. In: A hely, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999.
[3] u.a.
[4] Janáky István: Szent világiasság. In: A hely, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999.
[5] Stirling János, Reőthy Ferenc:. Tanulmányok Balatonszemes múltjáról és jelenéről. Balatonszemesi Községi Tanács, Balatonszemes, 1990.
[6] A fürdőtelepek általános problémáira és a Kotsis Iván koordinálta regionális megoldáskeresésére vonatkozó részletek az alábbi cikkben: Wettstein Domonkos: Építészet, Identitás, Balaton Regionális stratégiakeresés a harmincas és a hatvanas évek építészetében. In: Régi-Új Magyar Építőművészet 72:(6) pp. 23-28. (2013)
[7] Fabiny Tihamér: Építkezés a Balaton mentén. In: Tér és Forma, 8:(3) pp.65-66. (1935)
[8] Kotsis Iván: Művészet a balatoni építkezésekben. In: Tér és Forma, 4:(2–4) pp. 8-10. (1931)

[9] Ferkai András: Építészet a két világháború között. In: Sisa J., D. Wiebenson (szerk.) Magyarország építészetének története. Vince Kiadó, Budapest, 1998.
[10] Prakfalvi, E. (szerk.) Kotsis Iván: Életrajzom. Budapest: HAP Tervezőiroda Kft. és a Magyar Építészeti Múzeum közös kiadása, Budapest, 2010.
[11] Polónyi Károly: Építész-településtervező a perifériákon. Polónyi Károly retrospektív naplója. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2000.

KÉPEK FORRÁSA

1. a szerző felvétele
2. Czirják Mariann (szerk.): Balatonszemesi Fürdőegyesület centenáriumi emlékkönyv. Logod Bt, Budapest, 2009.
3. a szerző felvétele
4. Czirják 2009
5. Kotsis Iván: Épületek és tervek. Pósa Károly könyvkiadó kiadása. Budapest, 1946.
6. Kotsis Iván: A nyaralók építéséről. A Magyar Mérnök és Építész Egylet közlönye. 68. (1934) 17-18. , p. 102-106.
7. Kotsis Iván: Épületek és tervek. Pósa Károly könyvkiadó kiadása. Budapest, 1946.

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

Egy tatabányai bányász – aki Galyatetőn nyaralhatott – "nem tudta, hogy működik a bide és az arcába spriccelt a víz".[1]

BALATONI NYARALÁSOK A SZOCIALISTA IDŐSZAKBAN

„Jellemző, hogy az idősebb (élmunkás) elvtársak nem nagyon napoztak és fürödtek, hanem a szobában igyekeztek megtalálni a szórakozásukat, pl. régi katonaviccekkel igyekeztek eltölteni idejüket. Az egyik elvtársnak, aki az ágyon aludt, cigaretta-papírt dugtak a lába ujja közé és meggyújtották. Egy pécsi bányász (Pap elvtárs) lábai alól kirántották a szőnyeget, aki hanyattvágódva eltörte csípőcsuklóját az indulás előtt 3 nappal. Legjobban a fiatalság barátkozott össze a röplabda, ping-pong és a reggeli torna alkalmával."[2] – olvasható egy 1949-es, üdülésről szóló szakszervezeti jelentésben, amelyben a jelentés írója arról panaszkodott, hogy a beutalt élmunkások az üdüléshez nem méltó viselkedést tanúsítottak. A szocialista időszakban ugyanis az állam polgárainak meghatározta a szocialista emberhez méltó viselkedés normáit, amelyet a szervezett üdülések során is betartatni próbáltak a beutaltakkal. A "munkában élenjárókat" ingyenes üdüléssel először 1947 júniusában jutalmazták. Az üzemekben már 1948 áprilisától elsősorban az élmunkásoknak biztosítottak helyet az üdüléseknél.

Az üdültetésnél elsőbbséget élveztek a vasasok és a bányászok.[3] Az államilag szervezett munkásüdülések első színhelye a Galyatetői Nagyszálló volt, amelyet 1948-tól hasznosítottak élmunkásüdülőként. 1949 februárjában Balatonkenesén létesítettek hasonló céllal SZOT üdülőt.[4] Persze az emberek a diktatúrában is – Alf Lüdtke fogalma szerint[5] – Eigensinnel rendelkeztek, vagyis önfejűek voltak: a szakszervezeti beutaltakkal, főként még az 1950-es években előfordulhatott, hogy csak egyedül mehettek el nyaralni, családjukat nem vihették magukkal.

Így gyakorlatilag teljesen ismeretlen embereket zártak össze két hétre és várták el tőlük, hogy a kultúrfelelős segítségével jól szórakozzanak. Nem csoda, ha fellázadtak, és például katonaviccekkel szórakoztatták egymást. *„Az élmunkások szerették volna magukkal hozni 6 éven aluli gyermeküket, ha ezt elérhető áron megtehették volna, továbbá nehezményezték azt is, hogy nem oszthatják meg szabadságukat férjeikkel vagy feleségükkel, így nem érzik annyira jól magukat és 3-4 nap szükséges ahhoz, hogy környezetükhöz hozzászokjanak.(...) az üdülés nem volt megfelelő, mert a dolgozók majdnem kizárólag az épületeken belül tartózkodtak, kártyázással, sakkozással és ivással töltötték idejüket”.*[6]

A SZOT üdülők közösségi tereit is úgy alakították ki, hogy a jövendő szocialista ember számára megfelelő legyen: ismerkedési esteket, kultúrprogramokat lehessen szervezni és a társalgóban kulturáltan, csendben, az elvárásoknak megfelelően sakkozhassanak az emberek. Ráadásul olyan társadalmi közegből érkezettekről van szó, akik számára a nyaralás, mint olyan korábban lehetetlen volt. A középosztály számára jellegzetes pihenési forma, az üdülés, számukra újdonság volt: *„Horváth Edével és Kék Zoltánnal Galyatetőn voltam a jó munkáért. Én olyan gyönyörű helyen életemben nem voltam, pláne mikor megmondták, hogy a szoba, ahol laktunk, Karády Kataliné volt. Lent gyönyörű fürdő volt, gyönyörűen sütött a nap. Gondoltam, megpróbálok síelni. Fölcsatoltam a sílécet, hát jött a busz. Dudált, de én nem tudtam se jobbra, se balra menni. A busznak kellett megállni.”*[7] – emlékezett vissza Piszkei Erzsébet élmunkás szövőnő.

A szocialista időszak hivatalos diskurzusában az üdülés is egy olyan tematika volt, amelyben szembe lehetett állítani a Horthy-korszakot a szocialista időszakkal: az ellentétpárban a kapitalista időszak szimbolizálta az elmaradottságot, a szocialista időszak a modernitást. Ennek szellemében a Nők Lapja egy 1952-es írása szembeállította a munkásnők üdülési lehetőségeit a kapitalista országok munkásnőinek sorsával.
Zsigó Piroska, a Rudabányai Vasérctelep dolgozója, siófoki beutalt, úgy töltötte a szabadságát, ahogy egy munkásnőnek illett: éjszaka felkelt és kibámult az üdülő ablakán, mivel álmodni sem lehetne szebbet. Hallgatta a “suhogó csöndet”, majd másnap barátnőjével a 600 személyes Beloiannisz luxushajóra ment táncolni. Az új-

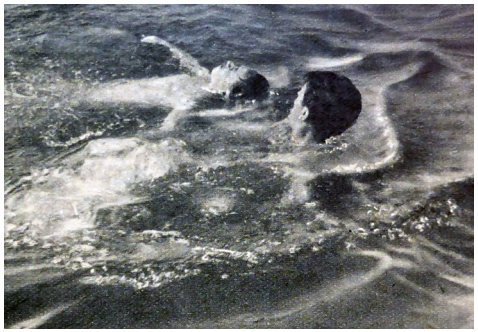

ságíró szerint egy francia munkásnő azt mesélte neki, hogy náluk hiába van hűs tenger, ragyogó napfény, kényelmes szállodák, ő oda sosem jutott el, mert sosem keresett annyit, amelyet nyaralásra fordíthatott volna.[8]

„Nekem a Balaton a Riviéra, Napozni ott szeretek a homokon, Nekem csak jó estét a buona sera, nem töröm más szavakon a kobakom” – énekelte Felföldi Anikó és Németh Lehel az 1960-as években. Ez az életérzés kettős jelentésű volt a szocialista időszakban: egyrészt, mivel az ország vasfüggönnyel volt elválasztva a nyugati világtól és nyugatra még az 1980-as években is csak három évente lehetett utazni, így a riviérai nyaralás sokak számára elérhetetlen álom maradt. Nem véletlen, hogy Csalog Zsolt munkáshőse arról beszél a vele készült interjúban, hogy a tengert akarta látni, de az nem sikerült.[9] Akárcsak Szabó István Szerelmesfilmjének főhőse, aki disszidált szerelméhez ment ki a francia tengerpartra.

Másrészt a paternalista állam számára kiemelt jelentőségűnek számított a Balaton abból a szempontból is, hogy a tónál megvalósítható volt tömegek üdültetése szervezett formában. És a nemzeti identitásnak is fontos része volt a Balaton szeretete.

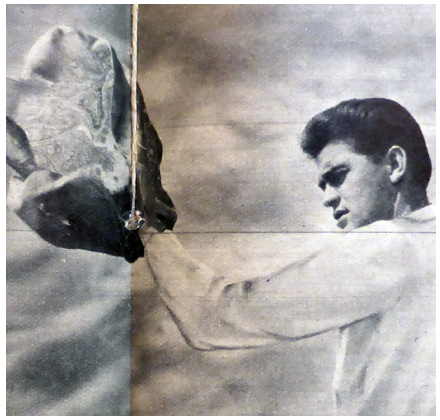

A Balaton-ábrázolás toposzaihoz tartozott egy 1961-es Nők Lapja cikk szerint a napsütés, a magyar tenger, a növekvő idegenforgalom emlegetése, a „négerbarná”-ra sült csinos lányok „lastex”-ban vagy bikiniben. Azonban, ha a fotós időjárás tekintetében kevésbé volt szerencsés, a változékony idő miatt csak tréningben és pulóverben a parton bosszankodó nyaralókat kaphatott lencsevégre.[10]

Arra vonatkozóan, hányan nyaraltak szakszervezeti beutalóval, nézzük meg egy kis gyár, a Budapesti Harisnyagyár adatsorát. A Budapesti Harisnyagyárban dolgozók nagy részének a szakszervezeti beutaló már-már elérhetetlen álmot jelentett. 1962-ben a két budapesti gyár összesen 98 beutalót kapott, ebből 5 volt családi beutaló, 1965-ben 160-at, ebből 4 darab volt családi.[11] 1966-ban a két budapesti gyárban összesen 1867-en dolgoztak.[12] Tehát a harisnyagyárban dolgozók többsége nem szakszervezeti beutalóval nyaralt,[13] hanem a gyár tulajdonában levő balatonszéplaki vagy surányi telken sátorban, az 1980-as években pedig a gönyűtetői üdülőben.[14] Ezen felül az 1970-es évek elején a gyár bérelt IBUSZ szobákat Siófokon (2 háromágyas és 1 kétágyas szobát) és Miskolctapolcán (2 szobát 9 turnusra).[15]

Az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején egy Nők Lapja cikk szerint sokan választották hétvégente az oldalkocsis motort arra, hogy családostul gyorsan lejussanak a tóhoz. A képes riport szerzője vasánap hajnalban alig egy óra alatt több mint 100 motorost számolt meg a kamaraerdei kanyarban. A „révbe értek”-ről közölt kép aláírása szerint a Balaton szerelmesei nézik a vizet csendben, nyugalomban, még a fényképezőgép kattanására sem fordítanak hátat a tónak.[16]

Arról, hogy a Balatonra autóstoppal is el lehet jutni, a Nők Lapjában 1961-ben jelent meg először fényképes tudósítás. Az újságíró kommentárja szerint: a *„diákság új, népszerű sportja az autóstop. Múltja alig van, jövője annál nagyobb. Egyszerű, gyors, kényelmes és legfeljebb másnak kerül pénzbe”*.[17] Az 1966-tól kezdődő M7-es autópályaépítés még inkább fellendítette a stoppolási kedvet: az út 1971-re érte el Zamárdit és a teljes szélességű útpálya 1975-re ért a Balatonig. Egy 1972-es Nők Lapja cikk már arra hívta fel a figyelmet, hogy mennyire veszélyes az autópályán stoppolni és biciklizni is. *„A stoppos lánykák közül két szelíd-ijedt veréb került lencsevégre. A rendőr megértő: mit tehetnek ők arról, hogy csak idáig fuvarozták, és pont itt, az M7-es torkolatában tessékelték ki őket. Egyikük az igazolványával együtt a büntetéspénzt is nyújtja, 50 forintot. Ennyit spóroltam meg – szipogja... A stoppolással „kiérdemelt” bírságból amúgy is futná vonatköltségre”*.[18] Az újságíró tehát, akárcsak a korabeli hivatalos diskurzus, elítélte a stopposokat és megtévedt lányoknak ábrázolta az így utazókat. A riport elkészültének napján kivételesen korábban indultak haza a nyaralók a Balatonról: 5 órakor. Ennek az volt az oka, hogy aznap Fradi-Vasas meccset közvetített a televízió.

Az 1980. január 1-től bevezetett autóstoppos igazolványt 1984-ben 1700-an váltották ki. 150 Forintba került és 14-35 év közötti, büntetlen előéletűek használhatták. Az igazolvánnyal együtt a stoppolni szándékozónak adtak 20 sorsjegyet is, amelyet az őt felvevő autósnak kellett odaadnia, hogy az sorsoláson vehessen részt, amelyen a fődíj egy Skoda volt. Az újságíró szerint az autósok elsősorban azért tartottak a stopposoktól, hogy kirabolják az autójukat, és azért is, hogy ha karamboloznak és a stoppos megsérül, akkor a vezetőnek kártérítést kell fizetnie.

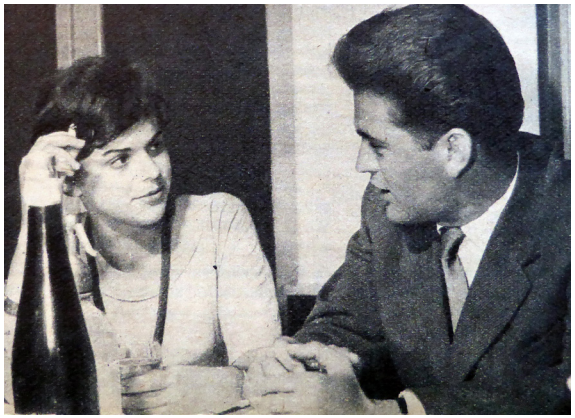

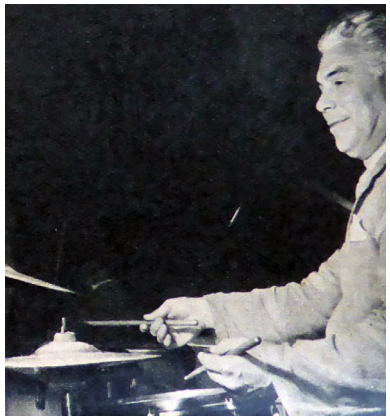

E rövid írásomban felvillantottam, mitől volt sajátos az üdülés, mint téma a szocialista időszakban. A paternalista állam milyen stratégiákkal próbált szocialista embert faragni a nyaralókból és az állampolgárok sajátosan önfejűen hogyan bújtak ki ezen elvárások alól. Remélem, e példák segítségével sikerült jobban megértetni e mára már lesüllyedt világot, amelyben az állampolgároknak az utazási szabadsága korlátozva volt és számukra a Balaton jelentette a Riviérát.

JEGYZETEK

[1] Ragó Ferenc sztahanovista szerszámedző visszaemlékezése.
[2] Horváth Sándor–Majtényi György–Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Kézirat, Budapest, 1997.
[3] Horváth Sándor: Szövőnők a Karády szobában. Élmunkás és sztahanovista üdülések. Archivnet, 2001.4. szám. http://www.archivnet.hu/hetkoznapok/szovonok_a_karady_szobaban_elmunkas_es_sztahanovista_udulesek.html. Utolsó letöltés: 2015. március 25.
[4] Horváth Sándor: Élmunkásüdülő Galyatetőn. http://www.galyateto.info/readarticle.php?article_id=182010.
[5] Eigen-Sinn. Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus. Ergebnisse Verlag, Hamburg 1993, Fortschritt, Norm und Eigensinn: Erkundungen im Alltag der DDR. szerk. Andreas Ludwig. Links, Berlin, 1999.
[6] Horváth i.m.
[7] Horváth Sándor: Szövőnők a Karády szobában. Élmunkás és sztahanovista üdülések. Archivnet, 2001.4. szám. http://www.archivnet.hu/hetkoznapok/szovonok_a_karady_szobaban_elmunkas_es_sztahanovista_udulesek.html. Utolsó letöltés: 2015. március 25.
[8] Ö.: A Balaton partján. Nők Lapja, 1952. augusztus 13.
[9] Csalog Zsolt: A tengert akartam látni. Négy munkásportré. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
[10] F.A.: Viszontlátásra, Balaton! Nők Lapja, 1961. szeptember 2.

[11] BFL BB 8. fond. XXXV (8) C Budapesti Harisnyagyár iratai. Üzemi pártértekezlet. 1966.október 12.
[12] BFL BB 8. fond. XXXV (8) C Budapesti Harisnyagyár iratai. MSZMP gyári végrehajtóbizottsági ülés. 1966. május 10.
[13] A balatonszéplaki Ezüstpart SZOT üdülőben beutalóval nyaralókról ld. pl. Jönnek a vendégek. Nők Lapja, 1979. július 28. 2-3.
[14] 1983-ban vette át a vállalat a Somogy megyei Tanács volt balatonszárszói (gönyütetői) gyermeküdülőjének kezelési jogát. Az óriási gesztenyefákkal teli telken 3-4 ágya szobákat alakítottak ki a gyár dolgozói. Ezután a gyári újság évente közölt fényképes tudósításokat az ott nyaraló gyerekekről. Harisnyagyári Dolgozó 1983. június 9. 2. , 1983. augusztus 4. 1-2. , 1984. január 1. 3. , 1984. július 19. 2., 1985. július 17. 1., 1985. augusztus 27. 3., 1985. október 18. 3.
[15] BFL BB 8. fond. XXXV (8) C Budapesti Harisnyagyár iratai. 1971. július 6-i hangulatjelentés, Harisnyagyári Dolgozó 1970. június 25. 4. o. 1980-ban Miskolctapolcán már két darab három- és egy darab kétágyas, Fonyódon két darab négy- és egy darab háromágyas szobát béreltek. Harisnyagyári Dolgozó, 1981. január 8.
[16] Nádor Ilona-Rattai Márta: A tó száguldó szerelmesei. Nők Lapja, 1957. július 25.
[17] F.A.: Viszontlátásra, Balaton! Nők Lapja, 1961. szeptember 2.
[18] Zsigmondi Mária: Vasárnap az M7-esen. Nők Lapja, 1972. július 15.

KÉPEK FORRÁSA

Nők Lapja 1961. július 22. Balatoni kendő, képregény, 2. rész

KOVÁCS ZSÓFIA

OLGYAY & OLGYAY ÉPÍTÉSZEK – Innovatív tervezési módszerek a ‘40-es években

2014 júniusában a BME Középülettervezési Tanszékének szervezésében harmadéves doktoranduszként részt vettem a Club Aliga hallgatói workshopon. A terület múltjának tanulmányozása során találkoztunk az Olgyay testvérek 1943-ban készített beépítési tervével. Így került elő az építész ikerpár munkássága, amelyet a Mesterkurzus tematikus előadássorozatának keretében szerettünk volna mélyebben megismerni. A felkért előadó megbetegedése ellenére nem szerettük volna kihagyni a témát, így a rendelkezésre álló néhány nap alatt utánanéztem az építészek tervezési és elméleti munkájának. A mai szemmel is különlegesnek és tanulságosnak tekinthető pályájuk rövid bemutatása közben kiemelnék néhány olyan tervet (Apartmanház – Budapest, Városmajor u. 50. 1940, Stühmer Csokoládégyár – Budapest 1941, telepítési terv – Balatonaliga 1943), amelyek bioklimatikus tervezési módszertanukat tekintve korukat messze megelőzőnek mondhatók.

Olgyay Viktor és Olgyay Aladár 1910. szeptember 1-jén születtek Budapesten a Felvidékről származó Olgyai Viktor festőművész fiaiként. Édesapjuk a Képzőművészeti Főiskolán, valamit Münchenben is tanított, szerteágazó érdeklődése ellenére (filozófia, teológia, nyelvészet, pszichológia) a technikai tudást, és az abban rejlő lehetőségeket kívánta átadni. Rézkarcain, linómetszetein, vagy tollgrafikáin legtöbbször fákat, erdőket látunk. Az elmondások szerint ideje nagy részét az erdőkben töltötte, megfigyelve a természet működését, változásait. A fenti két motívum: a technikai megközelítés és a természet részeként való gondolkodás, ha teljesen más formában is, de alapvetően meghatározó Viktor és Aladár munkásságában.

"Az Olgyay testvérek egypetéjű ikrek voltak, és annyira hasonlítottak egymásra, hogy saját gyermekeik sem tudták őket megkülönböztetni egymástól. Fiatal korukban elválaszthatatlanok voltak egymástól. Hasonló szellemi képességeik, azonos céljaik, és párhuzamos genetikai felépítésük, az építészetelmélet, a tervezés, és a gyakorlat területén is egyforma pályát szabott számukra. Ketten együtt olyan egyedülállóan intenzív munkára voltak képesek, a megértés olyan fokára jutottak el, amire egyetlen egyedülálló építész vagy kutató sem volt képes." – emlékezik róluk Pr. Jeffrey Cook, az Arizonai Egyetem tanára. Építészmérnöki diplomájukat Budapesten szerezték 1934-ben, az egyetem után többéves külföldi tanulmányutat tettek. Viktor először Rómában, a Scuola Superiora di Architetturán tanult két évet, majd az Egyesült Államokban, a Columbia Egyetem ösztöndíjas hallgatójaként. Megfordultak Párizsban és Londonban, ahol találkoztak Le Corbusier-vel és Breuer Marcellel is. 1938-ban nyitották meg közös irodájukat Olgyay & Olgyay néven Budapesten, és 1947-ig óriási intenzitással dolgoztak. Az 1939-es Világkiállításon Weichinger Károly munkatársaiként képviselték Magyarországot. Szakmai pályájuk világlátottságuknak és hazai lehetőségeiknek köszönhetően mintaszerűen alakult. Ebben a tíz évben – a II. Világháború alatt is folyamatosan – készült számos tervük és megvalósult épületük: bérházak, köztük a Városmajor utca 50. és 110., hotelek, gyárépületek, kiállítási csarnokok (az első flexibilis, azaz *„tér- és időnélküli kiállítási csarnok"* a BNV-n), családi házak és városrendezési tervek. Munkáikat publikálták is, 1946-ban jelent meg a munkásságukat ismertető első áttekintő kiadvány a Művek és Művészek sorozat első (és egyetlen) számaként.

Egyik első bérházuk, a Városmajor utca 50. tervezésénél már számos progresszív megoldást vezettek be. Az akkoriban rendesen utcafrontra elhelyezett lakószobákkal ellentétben, a "Fordított házban" a déli, kerti oldalra néznek a fő funkciók. A modernista formálás és stílusjegyek (félköríves lépcsőház, tetőterasz, szalagablak stb.) mellett ez az alapállás teszi különlegessé a házat, amelyre büszkék is voltak tervezőik. 1942-ben már azt vallották, hogy idővel minden lakástulajdonos rendelkezni fog gépkocsival, ezért ennek megfelelő méretű mélygarázst is kialakítottak...

A balatonaligai üdülőterület beépítési tervének megbízását 1946-ban kapták meg. A funkcionális program lényegét tekintve alig különbözik a mai tulajdonosok szándékaitól. A terület a táji adottságok – a meredek partfal, szurdokszerű lejárat, sík vízpart – következtében négy területhasználati egységre tagolódik. Ezek beépítése különböző léptékű és karakterű épületekkel történik, különböző üdülőközönséget célozva meg. Néhány közülük meg is épült, az egyetemi workshop során a résztvevők is ezekben szálltak meg. A terepadottságokat kihasználó teraszház terve pedig ma is megállná a helyét, érdemes összevetni kortárs svájci teraszházakkal (pl: Ken Architekten: Neubau Terrassenwohnungen, Brugg , vagy D. Jüngling und A. Hagmann: Schulzentrum Mastrils)...

Készítettek más nagyszabású városépítészeti terveket is: Újpesten a Szent István tértől egészen az akkor épülő Árpád hídig tartó terület beépítési tervét, a két római amfiteátrumot összekötő sugárút tervét Óbudán, valamint Belső-Ferencváros rendezési tervét. A pályázatot nyert Hamzsabégi úti lakótelep néhány

épülete ma is áll. Előre gyártott szerkezeteket terveztek (bár akkoriban az ipar még nem volt erre teljesen felkészülve), viszont az íves elrendezéssel igyekeztek megtörni a repetitív egyhangúságot. A későbbi években (pl. az újpesti beépítésnél) egyre inkább előtérbe került a tájolás, a benapozás, szélviszonyok tudományos kísérletekkel igazolt számításainak felhasználása a tervezés során. De nemcsak a környezeti, hanem a gazdasági tényezőket is komolyan figyelembe vették építészként: nyugati lakáseladási mutatók alapján kalkulálták a lakásállomány paramétereit.

A Stühmer Csokoládégyár új épületének tervezését az indokolta, hogy a cég áttért a kisipari üzemről az iparosított technológiára. A csokoládégyártás hőre és fényre érzékeny folyamat, a munkafázisok különböző, pontosan meghatározott körülményeket igényelnek. Az Olgyay fivérek a dél-pesti Vágóhíd utcába Európa egyik legmodernebb gyárépületét tervezték, amely egyszerre szolgálja ki ezt a funkcionális folyamatot, valamint biztosít olyan flexibilitást, amely lehetővé teszi a későbbi fejlesztéseket. Bioklimatikus tervezési módszerük lényegi elemei itt már pontosan megmutatkoztak. A tájolásból és az éghajlati adottságokból következő fény- és hőmennyiség keletkezését laboratóriumi és helyszíni kísérletekkel vizsgálták. A déli homlokzat üvegfelületén annyi falfelületet helyeztek el, mégpedig a megfelelő helyzetben, amennyire a gyártáshoz pontosan szükség volt. Réteges szerkezeteket és fémburkolatos átszellőztetett homlokzatot terveztek, bár ez végül nem készült el. Az épület reprezentatív tereinek falát képzőművészeti alkotások díszítették (Mattioni Eszter: A csokoládé története című kőmozaikja).

1947-ben az Olgyay fivérek úgy döntöttek, hogy az Egyesült Államokba költöznek. Elsőként a Notre Dame Egyetem meghívását fogadták el, majd a Massachusetts-i Technológiai Intézetben, végül a Princeton Egyetemen folytatták munkájukat. Ebben az időszakban tevékenységük fókuszpontja átkerül az elméleti, kutatási területekre. A mai épületenergetikai számítások szinte minden lényeges momentuma megjelenik kísérleteikben. Laboratóriumukban megépítették a Thermoheliodon nevű szerkezetet, amellyel a Nap járását modellezve mérték az épületben keletkező különböző értékeket. Hőgrafikonokat készítettek az épületszerkezetekről, vizsgálták a szélviszonyok hatását bizonyos beépítési struktúráknál, és a helyiségek belső elrendezésének szempontjából is.

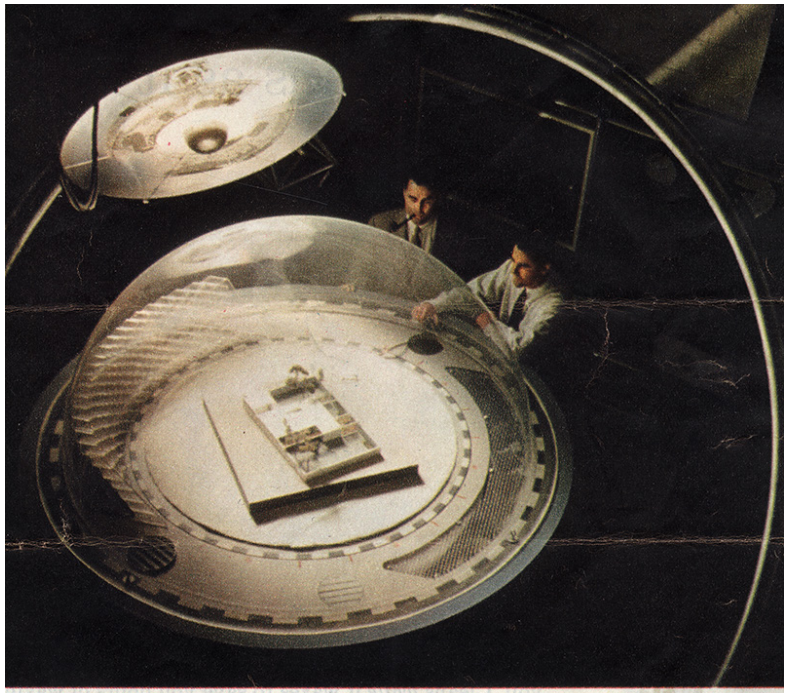

Testing a house model: the Thermoheliodon and inventors, Aladar (l.) and Victor Olgyay

Elméletüket globális szinten értelmezték, figyelembe véve az adott klimatikus jellemzőket, mint a hőingadozás, páratartalom, napsütéses órák száma stb., de mindezen környezeti adottságoknak az épületet használó emberre gyakorolt hatásával is foglalkoztak. Homlokzati falszerkezetek és felületek árnyékolási lehetőségeinek bemutatásához 1:1 léptékű modelleket készítettek. Eredményeiket tanulmányokban, könyvekben adták közre: legismertebbek a *Solar Control and Shading Devices*, (Princeton 1957) és a *Design with Climate – bioclimatic approach to architectural regionalism*, (Princeton 1963). Az Olgyay testvérek munkássága, szárnyaló szakmai pályafutásuk ellenére kevéssé ismert Magyarországon. Az itt eltöltött tíz év alatt rengeteg megbízásuk volt, és számos tervük meg is valósult. Később, bár feltett szándékuk volt tervezői gyakorlatuk folytatása, mégis főként tudományos tevékenységre volt lehetőségük. Pr. Jeffrey Cook szerint hiába mutathatták be munkásságuk monográfiáját, társadalmi kapcsolataikat, gyökereiket és beágyazottságukat nem vihették magukkal. Az amerikai egyetemek szigorú szabályzata szerint rokonokként nem dolgozhattak egy tanszéken. A közös munkából származó lendületük megfogyatkozott, a kint eltöltött idő kapcsolatukat is beárnyékolta, nem jutottak jelentősebb tervezési megbízásokhoz. Bár tudományos konferenciákon ma is hivatkoznak rájuk, tervező építészként mégsem bontakozhattak ki.

Építészeti pályájuk történetének megismerése több szempontból is rendkívül érdekes volt. Elsősorban nagyvonalú és innovatív gondolkodásmódjuk miatt: az energetikai számítások, amelyeket számítógépes technológia nélkül végeztek az ‘50-es években, ma már tervezési alapkövetelménynek számítanak, szerkezeti kísérleteik pedig előrevetítettek számos 21. századi építészeti megoldást. Másodsorban nem elhanyagolható az a momentum sem, hogy itthoni, ismert területen elért sikereik nyugaton teljesen más megvilágításban tűntek fel. A sok kiváló kutató egyikeként működhettek, az ottani munkakultúra előnyeivel és hátrányaival együtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

– Keserü Katalin: Olgyay és tanítványai, MKE. 2014.03.10.
– Pr. Jeffrey Cook: Olgyay & Olgyay ikeriroda, in: Magyar Építőművészet, 1987/4-5. 14.old.
– Olgyay & Olgyay Építészek, Művek és Művészek 1946. Budapest
– Victor Olgyay: Design with Climate – bioclimatic approach to architectural regionalism , Princeton 1963.

KÉPEK FORRÁSA

1. Városmajor u. 50. déli homlokzat – a szerző felvétele
2. Hamzsabégi úti lakótelep megépült tömbjei – a szerző felvétele
3. Városmajor u. 50. északi, utcai homlokzat – a szerző felvétele
4. http://www.arpajournal.net/thermoheliodon/

SZABÓ GÉZA

A BALATONI MAGASPARTOK

Bevezetés

Életünk terei közvetlen környezetünktől (házunk, utcánk) településünkön át egészen annak szomszédságát is befoglaló nagyobb területegységekig (térség, régió, ország) egyedi, egymástól jól elkülöníthető jellemzőkkel rendelkeznek. Ez a megkülönböztethető jelleg abból is fakad, hogy térségeink természeti alapú egységei, a tájak, a geográfus BULLA BÉLA (1962) szerint mind „individuumok". Ezt az egyedi arculatot még tovább hangsúlyozzák az emberi tevékenység több évezredes tájba rögzült emlékei, településeink, termőtájaink, műemléki értékeink. Mindezek azt jelentik, hogy a földrajzi tér hosszú természettörténeti és rövidebb idődimenzióban lejátszódó, de igen intenzív antropogén fejlődés (PÉCSI M. 1972) eredményeként mutatja jelenlegi tulajdonságait. Ezen tulajdonságok legfontosabbja, hogy a tér egyedi megjelenésű egységekre bontható. A szerves fejlődéssel kialakult téregységek településként, kistérségként, tájegységként vagy éppen régióként a lakóhelyhez, a szülőföldhöz kötődés, a lokálpatriotizmus földrajzi alapjait jelentik. A tér természeti alapú tagolását a tájak hierarchikus rendszerében végezhetjük el (kistáj, kistájcsoport, középtáj... nagytáj) amely tagolásban a tájtényezők rendszere, azok egyéni összetétele a meghatározó. A tájtényezők mindegyike hatást fejt ki a tájnak társadalom által érzékelhető vizuális megjelenésére. A tájképben, vagy táji arculatban a geológiai felépítés (anyag és szerkezet), a morfológia jelleg (mikro- és makroformák), a klíma, a vegetáció, a vízrajzi jellegzetességek és a talajtakaró, valamint a fauna mellett mára a legfontosabb tájalkotóként kell számon tartanunk az emberi tevékenységet, az antropogén tájformálást is. Mindezen tényezők közül a geomorfológia és annak elemei, folyamatai determináns, a többi tájalkotóra

is meghatározó szerepet játszanak.
Egy tájegység morfológiai jellemzői, sík vagy éppen dombvidéki jellege, hegyvidéki tagoltsága meghatározzák alapvető karakterét. Ezen belül a mikroformák változatossága, típusos, vagy éppen egyedi jellege, ritkasága alakítja ki azt az összképet, ami a táji egyediség hordozója.

Löszfalak, partfalak, magaspartok
A mikroformák közül az igazán feltűnőnek számítók járulnak hozzá a laikusok szemszögéből is egy tájegység karakteréhez. Ilyennek számítanak a recens felszínformáló folyamatokat jelző több 10 méteres magasságú, többé-kevésbé függőleges megjelenésű partfalak, löszfalak, magaspartok. Fontos tudni ezekről a partfalakról, hogy napjainkban is intenzíven formálódnak, tömegmozgásos folyamatok pusztítják felszínüket. A legmarkánsabb jelenségük a közel függőleges fal önmagával párhuzamos hátrálása. Ezt geomorfológiai szakszóval regressziós fejlődésnek nevezhetjük. A partfalak omlása, csuszamlása, suvadása, rogyása olyan területeken zajlik le, ahol apró szemcsékből összeállt üledéktömeg alkotja a felépítő kőzetet, amelynek állékonyságát a beszivárgó vizek mellett laterális eróziós folyamatok is csökkentik. A folyóvizek oldalazó eróziója, vagy a parti abrázió, a hullámverés partpusztító hatásai azok, amelyek a magaspartok kialakulásáért felelőssé tehetők.
Magyarországon ilyen jellegű, pusztuló, de mégis falban megállni képes magaspartok a Duna völgyében, különösen a jobb parton, Budapesttől délre találhatók. Kulcs, Dunaföldvár, vagy délebbre Dunaszekcső megkapó panorámát nyújtó, több 10 méteres magasságú meredek partfalairól és azok katasztrofális omlásairól, vagy jelentős anyagi károkat okozó tömegmozgásos, talajkúszásos jelenségeiről gyakran értesülünk a sajtóból. Jelentős kiterjedésű, impozáns partfalak kísérik a Balatont is.

A Tihanyi-félsziget, a Balatonfűzfő–Balatonkenese–Balatonvilágos feletti magaspartok jól ismertek még az invitatív turisztikai kiadványok fotóiból is. Hasonló meredek partfalak húzódnak a déli parton Balatonföldvár és Fonyód térségében. Ezeknél is értesülhetünk tavaszonként a településekre, az úthálózatra és az infrastruktúrára is veszélyes tömegmozgásos folyamatokról. A médiumok ilyenkor általában löszfalakat, ezek omlását emlegetik, pedig a megnevezett magaspartok anyagában és felszínformáló folyamataiban is jelentős különbségek vannak.

Lösz vagy nem löß?
A magaspartok általában világos színű, porszerűen apró szemcsékből összeálló anyagát a társadalom egyszerűen

lösznek tartja. Elég gyakori üledék ez az anyag a jégkorszak fagyos szelei által lerakva alföldjeink és dombságaink területén. A löszök jellemzője, hogy hulló porból, annak kőzetliszt frakciójából (0.02-0.06 mm-es szemcseátmérő) rakódtak le száraz térszínekre, rétegzetlenül. A löszt a Rajna-völgyében fekvő Elzász téglagyári munkásai neveztek „lose”-nak, azaz lazának még a XIX. század elején, mert könnyen letermelhetőnek tartották. Fontos jellemzője, hogy az apró porszemek között hézagok, pórusok találhatók, amelyek falát vékony mészhártya borítja. Ez a homogén megjelenés és porózus jelleg a közel 30%-os mésztartalommal együtt az állékonyságának a titka. A hazai lösz összletek többsége 800-900 ezer évvel ezelőtt kezdett lerakódni, és ez a folyamat 13-17 ezer évvel ezelőtt ért véget, tehát geológiai időszámítás szerint igazán fiatal üledéknek számítanak. Az akár 40-50 méteres falakban megálló löszkötegek kitéve a télen beszivárgó és megfagyó csapadéknak, a tavaszi olvadásnak és vízzel való telítődésnek, valamint a közeli folyó oldalazó eróziójának, hatalmas csuszamlásokban, partomlásokban pusztulnak. Mivel ez valamennyi löszfalra jellemző vonás, így nem csodálkozhatunk, ha minden meredek falban álló, apró szemcsékből álló üledékre ezt a megnevezést használják általánosan. Pedig jelentős különbségek vannak a látszólag egyforma magaspartok, partfalak felépítő anyagai között.

Balatoni magaspartok

A Balaton keleti medencéjét és déli partját keretező magaspartok anyaga nem lösz, így ezeket löszfalnak nevezni sem ildomos. Felépítő anyaguk erősen rétegzett, sekélytengeri, partmenti üledék, amely jórészt kisebb folyódelták homokos lerakódásaiból áll. A rétegzett, helyenként agyagos, szürkés, majd világosszürke-fehéres meszes homokból álló összlet a harmadidőszak Pannon-tengerének üledékanyaga.

A geológusok által Tihanyi Formációnak nevezett lerakódások a földtörténet harmadidőszakának vége felé, mintegy 12 és 8 millió évvel ezelőtti időszakban rakódtak le (SZTANÓ ET AL. 2013). A vékony rétegekkel sűrűn tagolt összletben számos tengeri fosszília található, amelyek a Pannon-tenger kiédesülő, lassan beltóvá alakuló vizében éltek. Az ilyen Congeria és Lymnocardium fajok kagylóinak fehér mészvázai igazi különlegességek, mert endemikus fajokként csak itt éltek a harmadidőszak végén.

Az összvastagságát tekintve 1-4.5 ezer méter vastag kőzettömegből csak a Balaton létrejöttével formálódtak ki a ma ismert magaspartok. A Balaton kialakulásának kutatása a magyar geomorfológia egyik legjobban megvizsgált témaköre. Neves tudósok sora vizsgálta a tófejlődés

szakaszait. LÓCZY L. (1913), CHOLNOKY J. (1918) ma már klasszikusnak számító megállapításai MAROSI S. (1970) ÉS SZILÁRD J. (1997) modern kutatásaival kiegészülve azt az eredményt hozták, hogy a Balaton helységelőtéri süllyedékként, a középső-pleisztocénben kezdte meg, egy a mai tónál jóval szélesebb övezetben a bezökkenését. Majd térben és időben koncentrálódva, több szakaszban alakult ki a táj mai képe (MAROSI S. – SZILÁRD J. 1981). A ma látható magaspartok kiformálódása legintenzívebben a pleisztocén végén, mintegy 21 ezer évvel ezelőtt történt, amikor a tó vízállása több 10 méterrel meghaladta a mai szintjét (MARTONNÉ E. K. 1995). Az ekkor felerősödő parti abrázió formálta ki a magaspartokat, amelyek változó vízállásoknál folyamatosan pusztultak, hátráltak a Balaton vízszintszabályozásának XIX. század közepén történt megoldásáig (Sió-zsilip 1863) és a partvédő művek kiépítéséig.

A magaspartok formálódása

A partvédelem kiépülése előtt a tó hullámverése rendszeresen elérte a partfalak lábát és alámosta azokat. Ez az időszak a tavi abrázió fő korszaka, amikor szakadópartok, függőleges partfalak, kliffek keretezték a tavat. A tó kimosta a Pannon-tenger fosszíliáit a leomlott partfalak anyagából. Ekkor még bőséggel hevert a fövenyeken a Congeria kagyló felnyílt teknője, amit a népnyelv „balatoni kecskeköröm”-ként emlegetett és legendákat kapcsolt hozzá.

A magaspartok pusztulása nem állt le a tó vízszintjének szabályozása és a partok kiépítése, helyenként beépítése után sem. A porózus összletekbe beszivárgó, időnként megfagyó víz, a téli csapadék, a tó által magasan tartott talajvizek együttesen főként tavaszonként jelentős tömegmozgásos folyamatokat indítanak be még napjainkban is. A mellékelt ábrán látható szelvény a Balatonkenese–Balatonvilágos közötti magaspart csuszamlásait magyarázza. A partfal legfelső részén a Pannon-tenger üledékeire halmozódott néhány méteres löszön a téli csapadék, a fagyváltozékonyság, a csapadékos időszakok lejtőleöblítése és a szél elragadó hatása alakít ki kisebb függőleges elválásos formákat.

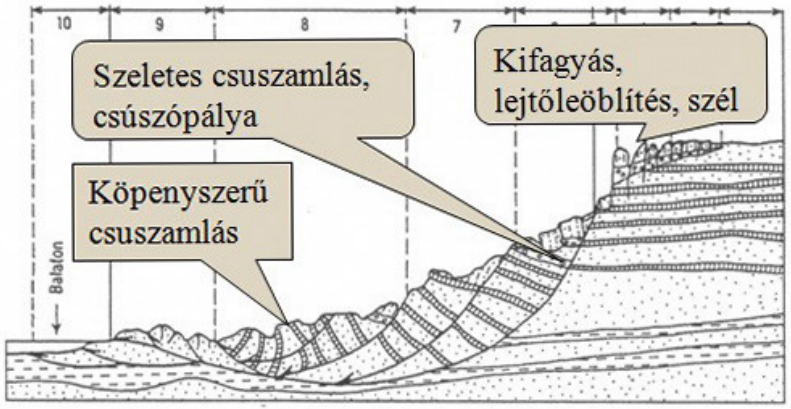

A vékony agyagos és homokos rétegekkel sűrűn tagolt, Pannon sekélytengeri üledékek az átnedvesedés hatására, alapvetően a tavaszi felolvadás időszakában parabolikus csúszópályákon, szeletesen megcsúszva mozdulnak el. Ezek a megcsúszások katasztrofális méretűek és gyors lefutásúak is lehetnek. A partfal tó melletti részén pedig az összetorlódott anyagtömeg köpenyszerű lejtőcsuszamlásokban, a felszíni réteg elmozdulásával pusztul tovább.

A partfalak csuszamlásai igen gyakoriak a tó keleti medencéjénél. A következő ábra évszámokkal jelzi a bekövetkezett jelentősebb tömegmozgásokat. Rátekintve az ábrára jól látszik, hogy Balatonalmádi és Balatonvilágos

között a magaspart a XIX. század közepétől a 70-es évek végéig 30 alkalommal mozdult meg.

Összefoglalás

A természeti táj arculatának meghatározó eleme annak domborzata. A táj képét egyedivé teszik a napjainkban is zajló geomorfológiai folyamatok eredményeként formálódó magaspartok, löszfalak, partfalak, amelyek felépítő anyaga markáns különbségeket mutat. A negyedidőszaki üledékként elterjedt löszök alkotják például a Duna mellett húzódó magaspartokat, amelyek csuszamlásairól rendszeresen hallunk híreket. A Balatont keretező magaspartok anyaga ezeknél idősebb, harmadidőszak végi és tengeri, sekélytengeri, partközeli agyagos, homokos, meszes rétegekből áll. Közös jellemzőjük a morfológiájuk. A több 10 méter magas partfalak a tavi és folyóvízi oldalazó erózió, az átnedvesedésből származó tömegmozgások, csuszamlások révén fejlődnek, hátrálnak. Bár a magaspartok, löszfalak látszólag megőrzik meredekségüket, ám pusztulásuk, hátrálásuk folyamatos, már emberi léptékkel is érzékelhető változásokat hoz. Ezek a felszínmozgásos folyamatok komoly kihívások a településfejlesztés, az építészet számára, jelentős károkat okoznak az emberi létesítményekben, kivédésük igen költséges, vagy éppen lehetetlen. Ezzel szemben ezek a magasparti tájelemek meghatározó panoráma értéket és egyediséget hoznak a balatoni tájba is, kihangsúlyozva annak karakterét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

– Bulla B. 1962: Magyarország természeti tájai. Földrajzi Közlemények pp. 1-16.
– Cholnoky J. 1918: A Balaton hidrogeográfiája. Horánszky Kiadó Bp. 316p.
– Juhász Á. 2004: Településeket, létesítményeket veszélyeztető tömegmozgások a balatoni magaspartok mentén. Földrajzi Közlemények CXXVIII. kötet, 1-4. szám, pp. 19-30.
– Lóczy L. 1913: A Balaton környékének geológiai képződményei és ezek vidékek szerinti települése. A Balaton Tud. Tanulm. Eredményei. I. kötet 167p.
– Martonné E. K. 1995: Magyarország természeti földrajza I. KLTE Debrecen, 179p.
– Marosi S.- Szilárd J. 1981: A Balaton kialakulása. Földrajzi Közlemények XXIX. Kötet 1. szám, pp. 1-30.
– Marosi S. 1970: Belső-Somogy kialakulása és felszínalaktana. Földr. Monogr. Akadémiai Kiadó Bp. 169p.
– Pécsi M. 1979: A földrajzi környezet új szemléletű regionális vizsgálata. Geonómia és Bányászat 1-3. sz. pp. 163-176.
– Szilárd J. 1967: Külső-Somogy kialakulása és felszínalaktana. Földr. Monogr. Akadémiai Kiadó Bp. 150p.
– Sztanó O.,-Magyar I.- Szónoky M.- Lantos M.-Müller P.-Lenkey – L.-Katona L.-Csillag G. 2013: A Tihanyi Formáció a Balaton környékén: típusszelvény, képződési körülmények, rétegtani jellemzés. Földtani Közlöny 143(1): pp. 445–468.

KÉPEK FORRÁSA

1. a balatonkenesei magaspart látképe – a szerző felvétele
2. Pannon üledékek Zamárdinál – a szerző felvétele
3. a Balatonkenese-Balatonvilágos közötti magaspart csuszamlásainak elvi geomorfológiai modellje – Juhász Á. 2004 alapján kiegészítve
4. A Balaton keleti medencéjének magaspartjain bekövetkezett tömegmozgások időpontjai és helyszínei – Juhász Á. 2004

TOMAY TAMÁS

A TISZTÁZÁS

Kedves K.I.

Most újraolvasva a “Kudarc”-ot, tűnt fel a leírásban az, idézem *“...Ezen iratszekrény ama sarkos könyvszekrény közvetlen utóda volt, amelynek két szára az utcai oldalával nyugatnak forduló szoba délnyugati sarkát foglalta el, pontosan a déli-északi hosszirányú ablakfelület déli szegélyétől a sarokig, valamint a kelet-nyugati hosszirányú fal mentén elhelyezett sublóttól úgyszintén a sarokig húzódván, nyugat felé, a falnak egy kb. 120 cm hosszúságú kitüremkedése mellett, mely kitüremkedés rendeltetését senki soha tisztázni nem tudta,...”*.

Nos, mint a nevezett ház és lakás ikertársában már majd 40 éve lakó építész, tehát a hely jó ismerője, mondhatom, a kitüremkedés a falban azért van, mivel a ház tartószerkezete vasbeton pillérváz, a pillérek 30 cm vastagok, a pillérekhez csatlakozó lakásokat elválasztó falak 8+4+8 cm vastagok, tehát összesen 20 cm vastagok, így a kitüremkedés az eltérő vastagságok különbségéből adódik, oly módon, hogy a déli oldalon az elválasztó fal a pillérrel síkban van, ezért a pillér a fal északi oldalán türemkedik ki, és ezért nincs a szoba északi falának déli oldalán kitüremkedés (ahol az ágy van).

Elmondanám még, a kitüremkedések – bár tudtam az okát – fiatalabb koromban rendkívül bosszantották építészeti felfogásomat, a rendetlenség megnyilvánulását láttam bennük. Ma már, megfigyelve eme szabálytalanságok következményeit, azok nem megszüntetésükre ösztökélnek, hanem gyarapításukra buzdítanak. Ennek

magyarázatát, a mi esetünkre gondolva, az iratszekrény és a kitüremkedés egymásrautaltsága adja, úgymond előhívja a rendeltetést.

Szívélyes üdvözlettel,
Tomay Tamás
Bp. Török u. 5.

Első kép, a madárfészek

Az építés, az építészet bennem folytonosan emlékképeket idéz. Érintetlen természetre, kertekre, falvakra és városokra gondolok, a kultúra nyomaira, melyek mögött mindig ott áll az ember. Vagy egy madár például, mert az is átalakítja környezetét, jóllehet ezt nem tekintjük a kultúra részének. A madár a költéshez fészket épít, ennek során a környezetében fellelhető anyagokat átrendezi. Egységes szerkezeti és téri konstrukciót alkot fűszálakból, finom tollpihékből és – milyen meglepő – akár műanyag zsinórból. Bármely anyagból, ami számára elérhető és alkalmas. Ösztönös viselkedése számos tanulsággal szolgálhat számunkra. A madár nem ismeri a “szép” fogalmát – valójában semmilyen fogalmat nem ismer – munkájának eredményét mégis szépnek láthatjuk. Inkább helyénvalónak nevezném, és ez a helyénvalóság nagyon fontos az építészetben.

Második kép, juhhodály 2007

A pásztorember régebben – ha szüksége volt rá – jobbára nádból, sárból építkezett a pusztában. Döntéseiben nem a környezettudatosság iránti elkötelezettség vezette, elhatározásaiban sokkal inkább a célszerűség, a szükségletek és a lehetőségek összhangja érvényesült. Ez egy ősidők óta létező erős logika, ésszerű és következetes gondolkodás, a józan ész működésének következménye. A józan ész építészete. Olyan állandó érték, mely néha ugyan búvópatak módjára eltűnik, hogy aztán a legváratlanabb helyzetekben új formákat generálva előbukkanhasson. Előbukkant a Gyón és Tatárszentgyörgy közötti homokdűnék között is, ahol a nyári forróság és a téli hideg szelek ellen védő hodályt – kényszerből – maga a juhász építette juhai számára. Munkájához helyi anyagokat használt: kopott gumiabroncsokat, fóliákat. A hulladék sokfelé immár helyi anyagnak számít, amit – mint láttuk – a madár is felcsippent, ha szüksége van rá...

Harmadik kép, a kilincs

Az építészet egyszerű. Ez a felismerés óriási megkönnyebbülést váltott ki belőlem. Egyszerű mint egy kilincs, ami tenyérbe simuló formájával hívogat, és ha engedünk csábításának, új tereket nyit. Emlékeket ébreszt, érzéseket generál – mennyire szerettek, mikor még ágaskodnom kellett hogy elérjem, ma már rám sem nyitják az ajtót... Érintéseinktől egyre fényesebb, élőbb, kopottabb is – hozzánk idomul, összecsiszolódunk. Persze ha elég figyelmesek és kíváncsiak vagyunk, furcsa, látszólag megfejthetetlen jeleket is észlelünk: halk zörejek, kattanások utalnak a szerkezetre, ami belül rejtőzik. Ha szétszedjük, megtapasztalhatjuk mennyire bonyolult. Ezt az érzést azonban felülírja a használat élménye – ez a lakozó ember megközelítése.

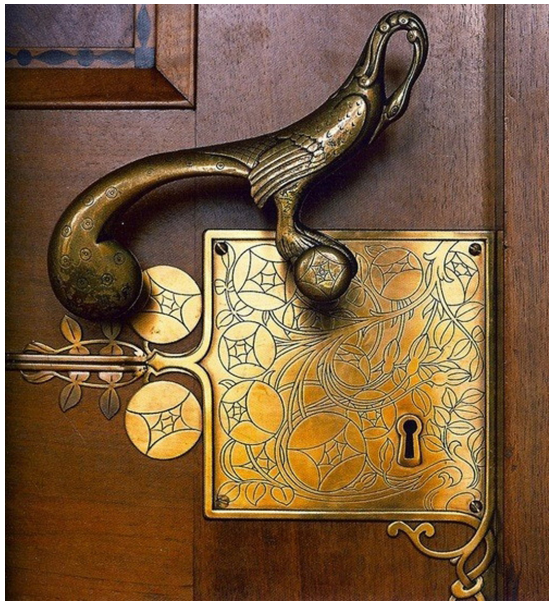

Negyedik kép, a zár

Az építészet bonyolult, ez néha elég ijesztő. Olyan mint a zár, ami a kilincs címere mögött lapul egy dobozban. Avatatlan szemnek rendetlen, zűrzavaros összevisszaság, rejtvény. Valójában az emberi lelemény, vagy egy adott kor technikáját képviselő tudás kombinációja, természeti törvények szerint működő, tiszta, logikus és megfejthető konstrukció. Ha a részeket külön-külön megismerjük és megfelelő módon egymáshoz illesztjük, rátalálunk a működés egyszerűségére, amit a dobozon kívülről már ismerünk. Ezt az élményt azonban felülírja az alkotás élménye – ez a mérnök megközelítése.

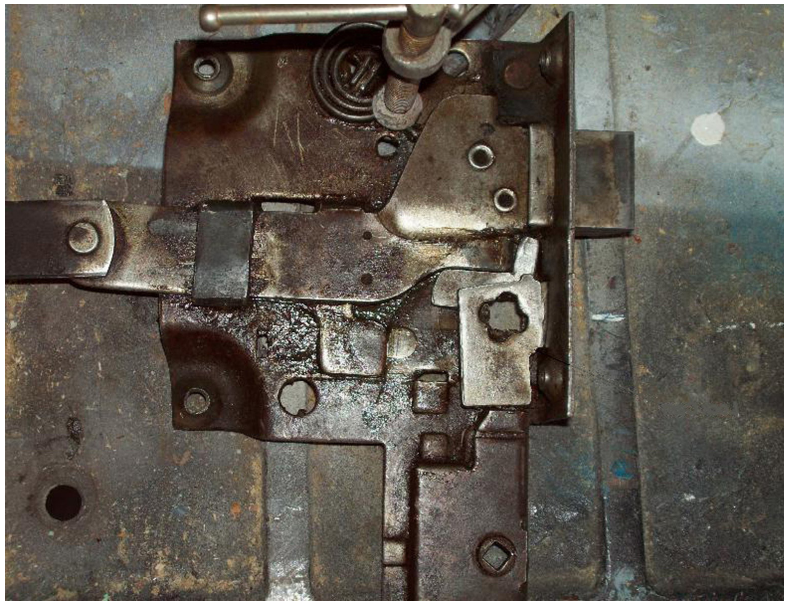

Ötödik kép, a pad

Ma az építészet elvesztette társadalmi megbecsülését. Mint a színház a modern korban, melyről Peter Brook így fogalmazott: *„Ma a színház iránt alig van igény, alkotóiban alig bíznak. Tehát nem feltételezhetjük, hogy áhítatos, csupa-figyelem közönség gyűlik egybe a tiszteletünkre. A mi feladatunk, hogy figyelmét megragadjuk, hogy kényszerítsük: higgyen bennünk. Ehhez be kell bizonyítanunk, hogy nem lesz semmi trükk, semmi hókuszpókusz. Ki kell nyitnunk üres kezünket és meg kell mutatnunk, hogy valóban semmit sem dugtunk el a ruhaujjunkban. Csak így vághatunk neki."* (Az üres tér, 1968)
A szavak az építészetről szólnak, a mondat az életről. Bármilyen bonyolult jelentéssel bírnak is szavaink, a belőlük alkotott mondatnak egyszerűnek és érthetőnek kell maradnia – ez az építész megközelítése.

Balázs Mihály építész
2014.01.24.

KÉPEK FORRÁSA:

1. Madárfészek (internet)
2. Gyón-Tatárszentgyörgy, hodály, 2008
– a szerző felvétele
3. Door handle of the Bremen City Hall Council Room in Bremen, 1905. Designed by Franz von Stuck (http://artnouveaustyle.tumblr.com/post/74378885985/door-handle-on-the-entrance-to-the-bremen-city)
4. Zárszerkezet (internet)
5. Horizont (internet)

HA ÚTKERESÉS, AKKOR JELENLÉT
(akik az előadás közben keresnek mobilon, azoknak nem leszek jelen).

1. Modern?
Erwin Mühlestein svájci építész, radikális ‘68-as filmes és publicista 1987-ben jutott el hozzánk Miskolcra, az építészek kollektív házába és lenyűgözte a ház elvi, szerkezeti tisztasága, eleven lüktető élete, a következetes építészeti koncepció és a vendégszeretet. Azért jött, mert akkor már két évtizede próbálta népszerűsíteni a kollektív életformát nagyszabású kiállításokkal és kiadványokkal, nyugat-európai, elsősorban skandináv, holland és német példák bemutatásával. Német szociológusok személyes beszámolók alapján hívták föl a figyelmét a magyar kísérletre. Egy hétig lakott nálunk, egyszer fölsétáltunk a tetőre és földbe gyökerezett a lába. Elérzékenyülve mutatott az épület mögött hosszan elnyúló, nyolc lépcsőházas, tízemeletes paneles sávházra és csak annyit mondott, hogy az az igazi kollektív ház. Személyes miskolci élményeiről és tapasztalatairól később cikkeket, tanulmányokat publikált és kiállításokat is tervezett Amszterdamtól Moszkváig. Nem tudjuk, hogy lett-e belőle valami. Tovább leveleztünk és folyamatosan érdeklődött további magyarországi próbálkozások, kísérletek után. Mindig azt írtam neki, hogy türelem, majd lesznek.

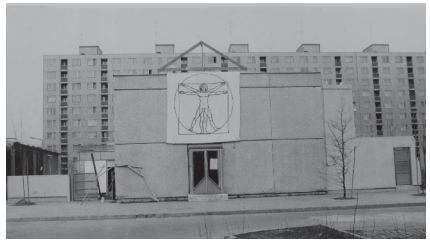

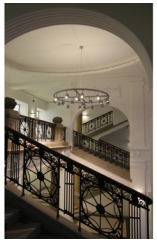

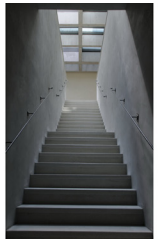

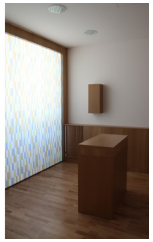

2. Klasszikus?
Vajon milyen épületeket építettek elődeink és azokhoz képest milyeneket építünk ma? – kérdezi Pazár Béla ’Klasszikus és modern’ című tanulmányában. *Jobbakat vagy rosszabbakat? Szebbeket vagy csúnyábbakat? Igazabbakat vagy hamisabbakat? Melyiket szeretjük, melyikben érezzük jól magunkat, melyiket nézegetjük szívesen, melyikre vagyunk büszkék? Melyik zavar jelenlétével, mert rossz hatalom önkényének, rövidlátásának és kapkodásának silány tanúja? Melyik sugároz gazdagságot és melyik a szükség kényszerét? És azt is hogyan? Nemesen vagy mohón? Takarékosan vagy silányan? Melyek azok, amelyek hosszú évek után is megfelelnek igényeinknek? És ezek az épületek hol vannak?*
Sokszor érezzük azt, hogy elődeink ránk is gondoltak, amikor építettek és ezzel arra szólítanak föl, hogy mi is gondoljunk az utánunk jövőkre. Lehet, hogy minden ellenkező látszat ellenére mégiscsak a jó, az igaz és a szép ideája a mozgatórugó? A szolidaritás jósága, az itt és most igazsága és a megismerés szépsége?

3. Iskola?

Szentkirályi tanár úr 15 éve halt meg, fontos dolgokat mondott nem sokkal halála előtt egy beszélgetésben az iskoláról:

Alapvető követelmény, hogy nem idomítani kell, hanem nevelni, nem megtanítani valamit, hanem az ismeretanyag kölcsönös elsajátításában társulni. Például Joseph Beuysnak volt egy fontos alapelve, amit sokszor kifejtett az előadásaiban: nincs külön tanár meg tanítvány, mindig az a tanár, aki beszél és az a tanítvány, aki hallgatja. Az állandó szerepcsere, az iskolán belüli kapcsolatteremtés, egyenrangúság és önkéntesség az igazi iskola fennmaradásának föltétele. Több főből álló irányító testület kell, amelyben a létszám elég nagy az alkotó egyéniségeknél előbb-utóbb mindig jelentkező ambíciók kiegyenlítésére, a közösség minden tagja számára egyenlő lehetőségek és a közös tevékenység fönntartására. Időt rászánva vesznek részt az elfoglalt mesterek és a megértés szándékával jönnek a fiatalok. Az az igazság, hogy direkt kamatozású, közvetlen gyakorlati haszna ebből senkinek nincs. Annál több hosszú távon.

4. Kívül a hagyományon?

Egy ideje néhányan a nyelv struktúrájának folyamatos felülvizsgálatával, dekonstruálásával foglalkoznak. Azt mondják, hogy a gyorsuló ütemben változó, újabb és újabb formákban jelentkező 'korszellem' elfedi, megerőszakolja a valóságot kifejezni akaró nyelv élő, igazi mélystruktúráját és ezzel lehetetlenné teszi a megismerést. Pazár azt írja erről, hogy *ez az igény azonban föltételezi, hogy létezik a valóság folyamatos értelmezésétől – a logosztól – független nyelvi struktúra, amelyet valamely egyéni akarat bármikor előhívhat a semmiből. Az ilyen dekonstrukció – kimondatlanul – metafizikai igénnyel lép föl és mindig nyelvi kinyilatkoztatásokba torkollik. Ez ellentmond annak a tapasztalatnak, hogy a nyelvben megfogalmazott állítások csak az emberi kommunikáció hagyományaiban nyerhetnek értelmet.*

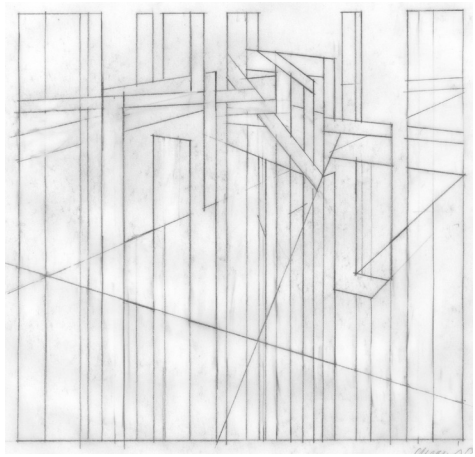

5. Belül?

Az érzékelés és megértés folyamatát nap, mint nap gyakoroljuk. A látás, hallás, mozgás fejlődésével párhuzamosan jön létre a beszéd, a játék, a kreativitás, a gondolkodás, a viselkedés összetett képessége, a személyiség. Az ismétlődő helyzetek, a megbízható jelzések, a megnyugtató válaszok elvezetnek a megértéshez. Ezért a jó, az igaz és szép valósága csak a megértésből fakadhat és a cselekvésben nyerhet értelmet. Nem a semmiből jön és nem valamiféle abszolút tudás.

Szentendre, 2014. 01. 24.
Golda János

KÉPEK FORRÁSA:

1. miskolci kollektív ház, 1980
(A Teampannon Lakóegyesület archívumából)
2. Budapesti Piarista Központ, belsők, 2011
(Kovács Zoltán felvételei)
3. Szentkirályi Zoltán diákigazolvány-képe (internet)
4. Debreceni Élettudományi Központ kapuzat,
Megyik János grafikája, 2004
5. Debreceni Élettudományi Központ kapuzat, előpatinázott vörösréz-lemez burkolat részlete, 2006
(Szántó Tamás felvétele)

ÚT EGY NYÍLT FORRÁSKÓDÚ ÉPÍTÉSZET FELÉ

Azt mondják, az emberi agy intelligens volta nem a neuronok mennyiségétől függ elsősorban, hanem a közöttük lévő kapcsolatok számától és főleg azok minőségétől. De ezen belül is jelentős mértékben függ az emlékezettől, tehát azon információktól, amelyeket egyszerre vagyunk képesek észben tartani és használni a gondolkodás során.

Mintha ehhez hasonló folyamatok zajlanának az emberi közösségekben is – milliárdnyi pont között sok-sok milliárdnyi szinapszis épül, nagyrészt még strukturálatlanul és kontrollálatlanul. A szemünk láttára és szinte felfoghatatlan sebességgel rendeződik át a világ, pillanatok alatt téve kérdésessé és használhatatlanná meglévő rendszereket, átértékelve az eddig magától értetődőnek hitt kompetenciákat, kikezdve a biztosnak vélt szakmákat, professziókat.

Ha lassan is vesszük észre, de változik a tervező szerepe, feladata is: az elvárás az újabb és újabb formák létrehozása helyett a mélyebb összefüggések feltárása és megformálása, vagyis az emlékezet és a képzelet összekapcsolása lett. A különböző szaktudások integrálása mellett az erőforrások arányos összeépítése. A művek létrehozásának nagyszerű elitizmusa helyett a szűkebb-tágabb környezet értelmes alakítása, a műépítészet helyett a közösségek építése. Hiszen nemcsak a forma az, ami fontos, hanem mindaz, ami az anyagot formába, alakba rendezi.

Az építés stratégiáinak, illetve ezzel összefüggésben az építészeti mintáknak a megváltozása lehetővé teszi tartozásaink rendezését is. Nézzük, például hogyan.

A nyílt forráskódú szoftverek 1998-as definiálásának, az Open Source Definition (OSD) terminológiái alapján megfogalmazhatók a „nyílt forráskódú építészet” licencének legfontosabb jellemzői. Azé az építészeti és egyben építési kultúráé, ami:

– szabadon felhasználható,
– hozzáférhetősége mindenkor biztosított,
– alkalmazása során továbbfejleszthető,
– biztosítja az eredeti „forráskód” sértetlenségét,
– felhasználói nem diszkriminálhatók,
– alkalmazásának területe nem korlátozható,
– szabadon terjeszthető,
– nem vonatkozhat kizárólag egyféle alkalmazásra,
– nem határozhat meg más építészeti megoldásokat,
– és nem korlátozhatja a kreativitást.

U. Nagy Gábor
2014. 01. 24.

Kiadó: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi
Egyetem, Építészmérnöki Kar,
Középülettervezési Tanszék
H-1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K. 299
további információ: www.kozep.bme.hu

Felelős kiadó: Balázs Mihály DLA
A kötetet szerkesztette és
az előadássorozatot szervezte: Karácsony Tamás DLA
Tördelés és nyomdai előkészítés: Karácsony Rita
Lektor:
Nyomtatás: Digitalpress Digitális Nyomda Kft.

ISBN 978-963-313-181-7
© 2015 BME, Középülettervezési Tanszék és a Szerzők

A kiadvány a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával
készült.